

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

استان شناسی کیلان

پایہ دھم

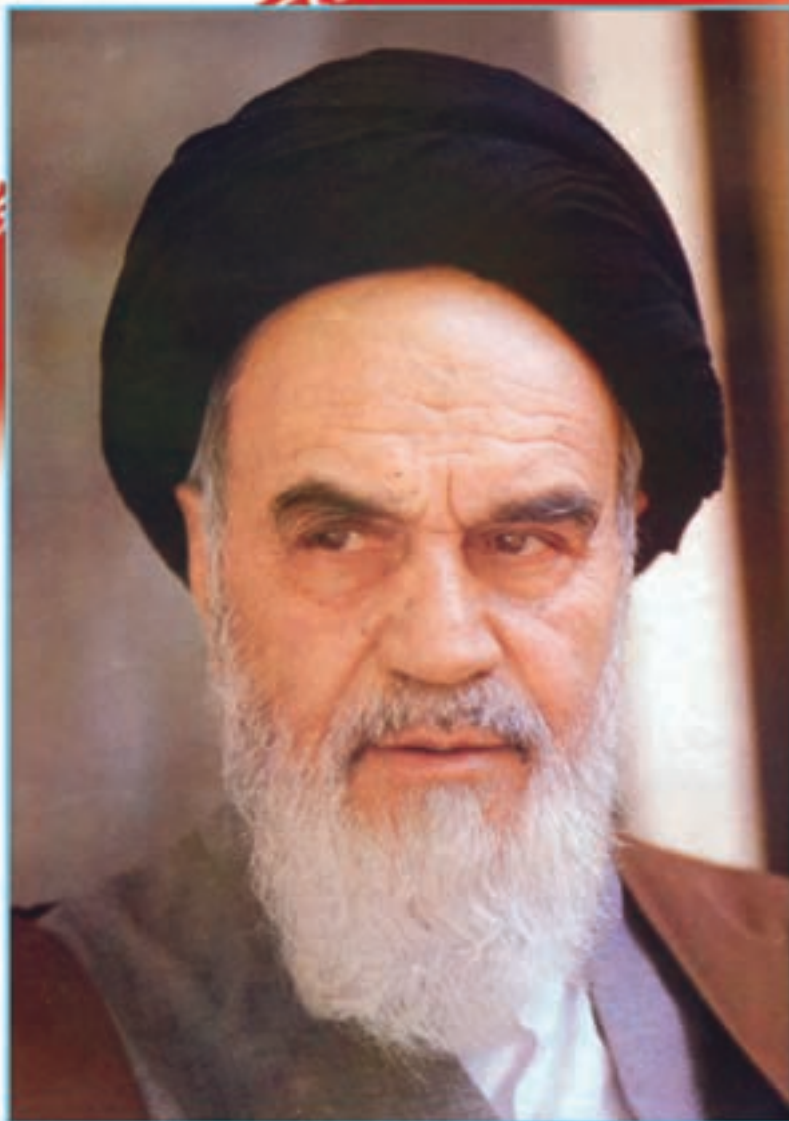
دورہ دوم متوسط

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	استان‌شناسی گیلان پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۱۱۰۳۲۵
پدیدآورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	هاجر احمدی، حسینعلی روح‌بخش سیگارودی، سید مرتضی فلاح‌قوی بازو لیالستانی، نادر گل‌زاد ننه‌کران، یوسف حسن‌بیگی، علی آذر هوش فتیده و سعید درویشی (اعضای گروه تألیف) - افسانه حبیب‌زاده کلی، حسن ستایش (ویراستاران)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی :	احمد رضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، طراح گرافیک و طراح جلد) - راحله زادفتح‌اله (صفحه‌آرا) - فاطمه باقری مهر، سیف‌الله بیگ محمد دلیوند، حسین چراغی، فاطمه پزشکی، حمید نابت‌کلاچاهی، ناهید خیام‌باشی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان :	تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه : www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
ناشر :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن : ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ :	چاپ دهم ۱۳۹۸

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در بایگ‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی «قُدَس سِرُّه»

فهرست

صفحه

فصل اول : جغرافیای طبیعی استان گیلان

درس اول : موقعیت جغرافیایی و وسعت استان	۲-۴
درس دوم : ناهمواری های استان و نحوه شکل گیری آن	۵-۸
درس سوم : وضعیت آب و هوایی گیلان	۹-۱۲
درس چهارم : منابع طبیعی استان	۱۳-۲۳
درس پنجم : مسائل زیست محیطی استان	۲۴-۲۷

فصل دوم : جغرافیای انسانی استان گیلان

درس ششم : تقسیمات سیاسی استان	۲۹-۳۳
درس هفتم : شیوه های زندگی در استان	۳۴-۴۱
درس هشتم : جمعیت و حرکات آن در استان	۴۲-۴۹

فصل سوم : ویژگی های فرهنگی استان گیلان

درس نهم : آداب و رسوم مردم استان گیلان	۵۱-۵۹
--	-------

فصل چهارم : پیشینه و مفاخر استان گیلان

درس دهم : از گذشته استان محل سکونت خود چه می دانید؟	۶۱-۷۰
درس یازدهم : نقش مردم گیلان در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی	۷۱-۸۰

فصل پنجم : توانمندی های استان گیلان

درس دوازدهم : گردشگری در استان	۸۲-۹۳
درس سیزدهم : توانمندی های اقتصادی	۹۴-۹۹

فصل ششم : شکوفایی استان گیلان پس از پیروزی انقلاب اسلامی

درس چهاردهم : دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان ما	۱۰۱-۱۱۰
درس پانزدهم : چشم انداز آینده استان	۱۱۱-۱۱۸

معلمان محترم، صاحب نظران، دانش آموزان عزیز و اولیای آنان می توانند نظر اصلاحی خود را در باره مطالب

این کتاب از طریق نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۴۸۷۴/۸۷۵-۶۵ گروه درسی مربوط و یا پیام نگار (Email)

talif@talif.sch.ir ارسال نمایند.

دفتر تألیف کتاب های درسی عمومی متوسطه نظری

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامهٔ استان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعهٔ این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور خود و سرزمین ملی در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینهٔ تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آیندهٔ جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای باید شما را به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌هایید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوهٔ یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبهٔ محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامهٔ استان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا این که تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همهٔ امکانات موجود در محیط فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید.

آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حل آن، راه‌حل‌های خلاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش دربارهٔ محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعهٔ شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دلبستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوری کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبهٔ ایران عزیز تلاش کنند. در ادامهٔ این تلاش‌ها جهت رسیدن به قلهٔ رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

استان گیلان از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران

گیلان موقعیتی ممتاز نه فقط از لحاظ اقلیمی و جغرافیایی، بلکه از لحاظ تاریخی و انسانی دارد. هرچه در مدّ نگاه خود به این سرزمین دقّت می‌کنیم، نشانه‌های عظمت بیشتری را در آن می‌بینیم. گیلان سرزمینی نابغه‌پرور است. علمای بزرگ، فقیهان، فیلسوفان، شاعران و ادیبان، صنعتگران و دانشمندان، مردان و زنان از خودگذشته شجاع در تجربه‌های گوناگون این کشور، سرتاسر تاریخ این

خطّه عزیز و پُربرکت را انباشته‌اند. از لحاظ اعتقادات مذهبی، این منطقه پُربرکت و پُرطراوت، یکی از نخستین مناطق کشور ماست که دروازه‌های ناگسودنی خود را بر روی خاندان پیغمبر و آل علی گشود. سال‌های متمادی، بنی‌امیه و بنی‌عبّاس سعی کردند از دیواره عظیم البرز عبور کنند و لشکریان خود را به این منطقه بیاورند اما موفق نشدند. این معبر، با شمشیر و زور باز نشد؛ با عشق و ایمان باز شد. روزی که فرزندان مظلوم علی و فاطمه از جور بنی‌امیه و بنی‌عبّاس، در این کوه‌های سر به فلک کشیده به دنبال دل‌های مهربان و دست‌های کارآمد می‌گشتند، به مردم گیلان و خطّه شمال کشور دست یافتند. این‌جا بود که دروازه البرز باز و اسلام علوی وارد شد. این مردم از روز اوّل که مسلمان شدند، آل علی را قبله اسلامی و معلّم خود انتخاب کردند. از همین منطقه چند هزار مرد شجاع و دلاور، برای یاری فرزندان زیدبن علی به یمن رفتند. حکومت علوی یمن، با بازوی دلاورمردان این خطّه بر سر کار آمد. زیدی‌ها در یمن هیچ نیرویی نداشتند؛ گیلانی‌ها به آن‌جا رفتند و حکومت فرزندان زیدبن علی شهید را سرپا کردند. این، آغاز تاریخ اسلامی این منطقه است. در طول تاریخ، رنگ‌های گوناگون بر سیاست این کشور پهناور سایه افکند؛ اما رنگ ثابت این مردم، ایمان بود. در دوران مشروطیت، در دوران استبداد صغیر، در دوران دست‌اندازی انگلیسی‌ها و دیگر بیگانگان متجاوز به ایران — در همه این تجربه‌ها — گیلانی‌ها نشان دادند که پیشروند.

میرزا کوچک شجاع جنگلی، یک نمونه و یک مسطوره است؛ و آلا وقتی مرحوم میرزا کوچک جنگلی در این منطقه دلش با احساسات شجاعانه اسلامی بیدار شد، آن روز نغمه اتحاد اسلام در سرتاسر گیلان و در بین خواص این مرز و بوم پیچیده بود. گیلانی‌ها پیشرو مبارزات سیاسی و فعالیت‌های مطبوعاتی بودند؛ از جمله، قدیمی‌ترین روزنامه‌های کشور و قدیمی‌ترین فعالیت‌های سیاسی، در این منطقه بوده است. در دوران رژیم ستم‌شاهی چون این جا خطه سرسبز و بابرکتی بود و آن را برای خودشان می‌خواستند - نه برای مردم - انواع و اقسام جاذبه‌هایی را که برای آن‌ها جاذبه محسوب می‌شد، در این استان ایجاد کردند؛ شاید بتوانند دین را از این مردم جدا کنند. من در آن سال‌ها به گیلان آمدم و رشت و مناطق مختلف این استان را از نزدیک مشاهده کردم. دیدم دست‌های استعماری و مغرض، با فکر و دل و جان این مردم چه می‌کند؛ شاید بتواند این‌ها را از دین و دینداری جدا کند. اما بعد از آن که شعله انقلاب برخاست و انقلاب پیروز شد، همه دیدند یکی از نقاطی که آن چنان پای مردانگی و استقامت فشرده که همه را متوجه خود کرد و هویت و شخصیت خود را نشان داد، منطقه شمال کشور، از جمله منطقه گیلان بود؛ چه در انقلاب، چه در جنگ، چه در روزهای قبل از جنگ در آغاز انقلاب؛ وقتی که هر کدام از گروهک‌های گوناگون می‌خواستند یارگیری و سربازگیری کنند و از فضایی که با خون مردم مسلمان و با همت جوانان مؤمن و تحت رهبری امام بزرگوار پدید آمده بود، سوءاستفاده کنند. من همان روزها وارد رشت شدم، برای این که در محافل دانشگاهی و میان جوانان سخنرانی کنم. فراموش نمی‌کنم، در میدان بزرگ شهر آن قدر پلاکارد و اعلامیه‌های بزرگ و پرده‌های عظیم از طرف گروهک‌ها زده شده بود که انسان متحیر می‌ماند؛ با شهید دکتر عضدی به قبرستان شهر رفتیم تا بر مزار میرزا کوچک فاتحه‌ای بخوانیم. آن جا هم عناصر گروهک‌ها خودشان را رساندند برای این که ما را تهدید کنند؛ برای این که میرزا کوچک خان را تحقیر کنند؛ برای این که حرکت عظیم اسلامی مردم ایران را یک حرکت مادی و جدای از انگیزه‌های معنوی بنمایانند، که البته موفق نشدند. در آن شرایط، انسان گمان نمی‌کرد که پنجه متجاوز آن بیگانه پرست‌ها از این شهر و از این استان کنده شود؛ اما دین و ایمان و عشق و معنویت و جوهر ذاتی مردم این منطقه، دست‌ها و انگشتان بیگانه را قطع کرد و اسلام و انگیزه‌های ایمانی و خواست برخاسته از دل و جان مردم مؤمن این استان را بر هوس‌های فاسد و مفسد بیگانگان غلبه داد. گیلان نشان داد که از اعماق جان به اسلام و قرآن و مکتب اهل بیت - علیهم السلام - معتقد است. بعد هم دوران جنگ تحمیلی شد. در این دوران، لشکر گیلان یکی از لشکرهای خط‌شکن بود. سرداران، شهیدان و جانبازان گیلانی، ستارگان درخشانی شدند که از یادها هرگز نخواهند رفت. این یک تصویر بسیار کوچک و بسیار کم‌رنگ از مناقب مردم گیلان است. این جا یک خطه بسیار پُربرکت است.

تصویر ماهواره ای استان گیلان

تصویر فوق یک تصویر ماهواره ای Landsat ۷ است که از کل استان در سال های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در این تصویر که تحت عنوان تصویر گویا شده، شناخته می شود، خطوط آبی رنگ رودخانه ها، خطوط سیاه رنگ جاده ها و خطوط قهوه ای رنگ شبکه مختصات جغرافیایی را نشان می دهد. همچنین زمین های زراعی دارای محصول، به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و لم یزرع به رنگ سفید دیده می شوند.

(عکس از سازمان فضایی ایران)

فصل اول

جغرافیای طبیعی استان گیلان

درس اول موقعیت جغرافیایی و وسعت استان

موقعیت جغرافیایی و وسعت^۱

استان گیلان با مساحت ۱۴۰۴۲ کیلومترمربع یکی از استان‌های شمالی ایران است که در کرانه جنوب غربی دریای خزر و دامنه‌های شمالی البرز غربی و دامنه‌های شرقی تالش واقع شده است.

شکل ۱-۱- نقشه تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان‌ها

۱- استان گیلان به طور تقریبی بین نصف النهارهای ۴۸°۳۴' تا ۵۰°۳۶' طول شرقی و مدارهای ۳۶°۳۴' تا ۳۸°۲۷' عرض شمالی قرار دارد.

مزایای چنین موقعیت جغرافیایی عبارت است از :

– یکی از سرسبزترین، زیباترین و حاصل خیزترین استان های کشور

– داشتن آب و هوای معتدل

– برخورداری از موقعیت ارتباطی ممتاز

– فاصله مناسب با مرکز سیاسی کشور در مقایسه با تعداد زیادی از استان ها.

با وجود برخورداری از چنین مزایایی، واقع شدن کوه های تالش و البرز غربی در سرتاسر بخش غربی و جنوبی استان – همانند

سدی – ارتباط آن قسمت را با ایران مرکزی، با محدودیت و مشکلاتی روبه رو کرده است که تنها راه ارتباط طبیعی آن با قسمت های داخلی از طریق دره سفیدرود است.

شکل ۱-۲ – تصویر ماهواره ای از ناهمواری های گیلان و بخشی از ساحل دریای خزر

فعاليات ١

با توجه به شکل ۱ به موارد زیر پاسخ دهید :

— در جنوب و جنوب غرب استان گیلان کدام استان‌ها واقع شده‌اند؟

— استان گیلان با کدام کشور مرز خشکی دارد؟

– با توجه به شکل ۱-۲ نقاط زیر را بر روی تصویر ماهواره‌ای پیدا کنید.

۱- سفیدرود ۴- دریاچه پشت سد منجیل

۲- شهر رشت

۳- رشته کوه البرز

بیشتر بدانیم

نزدیکی و مجاورت با کشورهای تازه استقلال یافته از طریق دریا و خشکی، از پتانسیل های بالای استان ما حکایت دارد که ناشی از موقعیت جغرافیایی آن است. این موقعیت، از گیلان پلی ساخته است که دستیابی به بازارهای انرژی منطقه و کالاهای اقتصادی آسیای میانه و اروپای شرقی را فراهم می کند که این موضوع در موازنه قدرت و دخالت در تصمیمات منطقه ای و بین المللی به نفع ایران، بسیار مؤثر واقع می شود.

درس دوم ناهمواری‌های استان و نحوه شکل‌گیری آن

ناهمواری، نتیجه فعالیت نیروهای درونی و بیرونی زمین در دوره‌های مختلف زمین‌شناسی است. شکل‌گیری اسکلت ناهمواری‌ها، در گیلان مربوط به حرکات کوه‌زایی اواخر دوران دوم زمین‌شناسی است که در شکل‌گیری نهایی آن‌ها، کوه‌زایی آلپی دوره ترشیاری از دوران سوم زمین‌شناسی تأثیر داشته است. در دوره کواترنر، عوامل فرسایشی مهم‌ترین تأثیر را در تغییر شکل چهره زمین در این ناحیه داشته است.

ناهمواری‌های استان چگونه است؟

از نظر ناهمواری در استان گیلان، دو ناحیه قابل تشخیص است: یکی، ناحیه کوهستانی و مرتفع و دیگری، ناحیه پست و هموار (شکل ۱-۳).

الف) ناحیه کوهستانی و مرتفع: این بخش، قسمتی از مجموعه ناهمواری‌های جنوب دریای خزر است که از دره رود آستارا در شمالی‌ترین نقطه تا کوه‌های سُمام در شرق کشیده شده است و شامل دو مجموعه مجزا تحت عنوان کوه‌های تالش و کوه‌های البرز می‌شود که به وسیله دره سفیدرود از هم جدا می‌شوند (شکل ۱-۳).

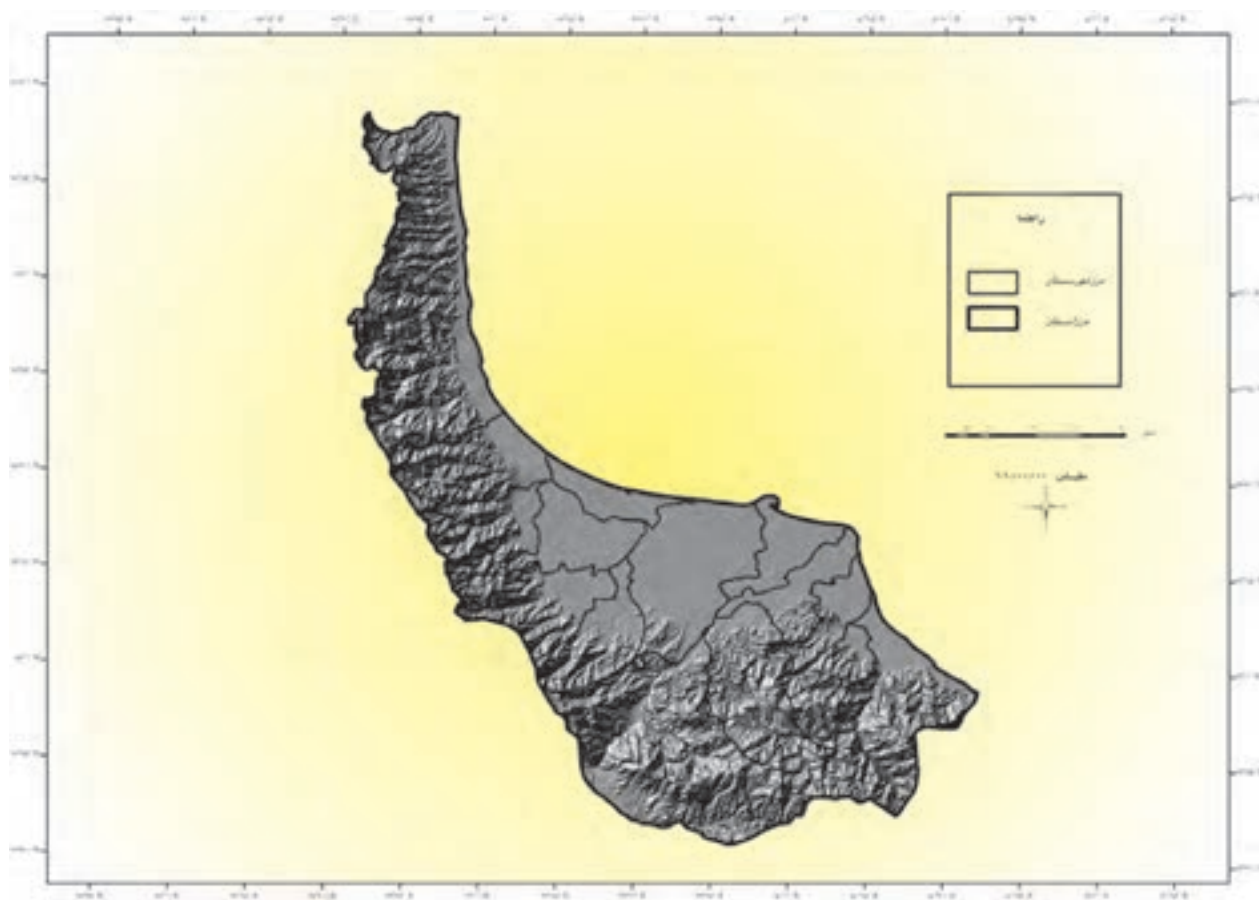

شکل ۱-۳- نقشه ناهمواری‌های استان

ویژگی‌های کوه‌های تالش : این کوه‌ها از دره رود آستارا تا تنگه منجیل کشیده شده‌اند و شامل کوه‌های منطقه تالش، ماسوله و پشته کوه می‌شوند. دامنه‌های شرقی این کوه‌ها پرشیب و پوشیده از جنگل است. این رشته کوه مانعی بر سر راه بادهای مرطوب دریای خزر برای رسیدن به استان‌های اردبیل و زنجان است. از مهم‌ترین قله‌های این بخش، بغروداغ در منطقه تالش را می‌توان نام برد (شکل ۱-۳).

ویژگی‌های البرز غربی : با جهتی تقریباً غربی - شرقی و از دره سفیدرود به طرف شرق کشیده شده‌اند. شیب تند دامنه‌ها به طرف دریای خزر است. از قله‌های مهم آن می‌توان قله دُلفک (درفک) و بلندترین قله استان یعنی سُمَاموس را نام برد (شکل ۱-۳).
 ب) ناحیه پست و هموار : ناحیه پست و هموار گیلان باریکه جنوبی دریای خزر است که بلافاصله از دریا شروع شده و امتداد آن تا پای کوه‌های البرز و تالش می‌رسد. در بعضی قسمت‌ها از جمله محدوده آستارا و تالش و همچنین رودسر تا چابکسر، وسعت جلگه به حداقل می‌رسد؛ درحالی که در امتداد سفیدرود، جلگه عریض می‌شود. رسوب گذاری رودها در ساحل دریا، از عوامل اصلی و عمده شکل‌گیری جلگه گیلان محسوب می‌شود.

شکل ۱-۴ - نقشه پستی و بلندی‌های استان گیلان

جغرافیای طبیعی استان

با توجه به واقع شدن استان گیلان در قلمرو چین خوردگی‌های آلپ - هیمالیا و همچنین، تحت تأثیر فشارهایی که از درون زمین به این بخش از ایران وارد شده گسل‌های متعددی را به وجود آورده است. فعالیت این گسل‌ها سبب شکسته شدن مخروط افکنه‌ها و ایجاد زمین‌لرزه‌ها، حرکات دامنه‌ای، (لغزش و ریزش کوه) ظهور چشمه‌های متعدد و... می‌شود. از مهم‌ترین گسل‌های گیلان می‌توان گسل‌های آستارا، سفیدرود، لاهیجان و گسل‌های میانی البرز غربی و تالش جنوبی را نام برد (شکل ۵-۱).

شکل ۵-۱ نقشه گسل‌های استان

۱- به علت فاصله کم کانون زلزله‌ها با مرکز سطحی آن در استان ما، قدرت تخریب آن‌ها بسیار بالاست.

استان گیلان سرزمینی است که بیشترین پدیده‌های طبیعی را می‌توان در آن مشاهده کرد. از مهم‌ترین این پدیده‌ها می‌توان دریای خزر و سواحل زیبای آن، تالاب انزلی، جنگل‌ها، سفیدرود و ارتفاعات البرز غربی و تالش را نام برد.

تالاب انزلی: یکی از زیباترین پدیده‌های طبیعی استان گیلان، تالاب انزلی است. زیربنای این تالاب را رسوبات دلتایی سفیدرود می‌دانند که از گذشته برجای مانده است. همزمان با پسر وی آب دریا و جدا شدن رشته‌های ماسه‌ای، رسوبات سفیدرود باعث به وجود آمدن این تالاب شده است. تالاب انزلی، زیستگاه مناسبی برای گیاهان، آبزیان و پرندگان است و در چرخه اقتصاد ساکنان اطراف خود نقش مهمی دارد.

فعالیت ۲

- با توجه به شکل ۵-۱ و وجود گسل‌های متعدد در گیلان، انجام چه کارها و برنامه‌هایی ضروری است؟ چرا؟
- با راهنمایی دبیر خود قسمت‌هایی از استان‌مان که با خطر لغزش زمین روبه‌رو هستند را نام ببرید و علت آن را توضیح دهید.

فعالیت گروهی

- دلایل اهمیت تالاب انزلی را به صورت گزارشی تهیه کرده و به کلاس ارائه دهید.

شکل ۶-۱ چشم اندازی از تالاب انزلی

درس سوم وضعیت آب و هوایی گیلان

عوامل مؤثر بر آب و هوای گیلان کدام‌اند؟

استان گیلان به‌طور کلی در قلمرو آب و هوای معتدل و مرطوب قرار دارد و نمناکترین منطقه سواحل جنوبی دریای خزر است. عوامل مؤثر در آب و هوای آن عبارت‌اند از: ارتفاع و جهت کوه‌های البرز غربی و تالش، مجاورت با دریای خزر، جابه‌جایی توده‌های هوایی شمالی و غربی، وزش بادهای محلی (گرمش، باد منجیل و...) و پوشش متراکم جنگلی. – ورود توده‌های هوای سیبری به گیلان به‌ویژه در فصل پاییز و گاهی اوقات همراهی بادهای غربی با آن، از یک طرف موجب

گسترش موج سرما در بخش‌های مختلف استان شده، از طرف دیگر، سبب ریزش باران در مناطق پست و هموار و بارش برف و وقوع یخبندان در ارتفاعات می‌شود.

– ورود توده‌های هوای غربی از اقیانوس اطلس، دریای مدیترانه و دریای سیاه باعث وزش باد و ریزش‌های جوی در استان گیلان به‌ویژه در فصول پاییز و زمستان می‌شود.

– وجود دریای خزر و بخار آب حاصل از آن سبب افزایش رطوبت نسبی در هوای گیلان شده است که علاوه بر فراهم کردن شرایط مناسب برای ایجاد بارش، موجب تعادل دمایی شبانه‌روز و همچنین فصول گرم و سرد سال می‌شود.

ویژگی‌های بارش و دما در استان گیلان

الف) بارش: میانگین سالانه ریزش‌های جوی در استان گیلان بدون محاسبه محدوده کوچکی در جنوب شهرستان رودبار بیش از ۱۴۰۰ میلی‌متر است که از میانگین بارش کل کشور (۲۴۰ میلی‌متر) بسیار بیشتر است. پراکندگی بارش در نقاط مختلف استان یکسان نیست. بالاترین مقدار

شکل ۷-۱- نقشه خطوط همبارش استان گیلان

بارش در ایستگاه انزلی (بیش از ۱۷۰۰ میلی متر) است و به طرف غرب و شرق استان و همچنین از شمال به جنوب از مقدار بارش کاسته می شود (شکل ۱-۷).

توزیع فصلی بارش در استان نشان می دهد که در پاییز بیشترین و در بهار کمترین مقدار بارش را دریافت می دارد. استان گیلان از بارش تابستانه بسیار چشمگیری نسبت به سایر نواحی آب و هوایی برخوردار است؛ به گونه ای که ۲۳/۲ درصد بارش سالانه در این فصل اتفاق می افتد (شکل ۱-۸) که علت آن، گرم بودن سطح زمین و ورود رطوبت زیاد از طریق نسیم دریا به خشکی است.

شکل ۱-۸- توزیع فصلی بارش استان گیلان برحسب درصد

جدول ۱-۱- میانگین بارش سالیانه و درصد توزیع فصلی بارش در چند ایستگاه هواشناسی گیلان

ایستگاه هواشناسی	میانگین باران سالانه به میلی متر	درصد بارش در زمستان	درصد بارش در بهار	درصد بارش در تابستان	درصد بارش در پاییز
آستارا	۱۳۸۱	۲۲/۲	۱۳/۸	۲۶/۴	۳۷/۶
انزلی	۱۷۱۵/۹	۲۰/۹	۸/۱	۲۵/۶	۴۵/۴
لاهیجان	۱۵۱۷/۷	۲۵/۵	۱۳/۴	۲۰	۴۱/۱
رامسر ^۱	۱۲۱۰/۱	۱۹	۱۱/۶	۲۱/۷	۴۷/۷
رشت	۱۳۶۳/۷	۲۶/۷	۱۲/۲	۲۱	۴۰/۱
پلمبرا	۱۴۱۴/۶	۲۲/۶	۱۵/۸	۲۴/۴	۳۷/۲
میانگین	۱۴۳۳/۸	۲۲/۸	۱۲/۵	۲۳/۲	۴۱/۵

۱- به دلیل شباهت اقلیمی چابکسر با رامسر و عدم وجود ایستگاه آب و هواشناسی در چابکسر، از داده های آماری رامسر استفاده می شود.

شکل ۹-۱- نقشه خطوط هم‌دما در استان گیلان

ب) دما: دما در همه جای استان، یکسان نیست هرچه از شمال به جنوب استان پیش می‌رویم دما کاهش می‌یابد که علت آن نزدیک شدن به کوهستان و افزایش ارتفاع می‌باشد. چرا گرم‌ترین نقطه، محدوده کوچکی در جنوب استان در حوزه شهرهای منجیل و لوشان است؟ (شکل ۹-۱).

انواع آب و هوا در استان گیلان

در استان گیلان، سه نوع آب و هوا قابل تشخیص است:

- ۱- آب و هوای معتدل و مرطوب: مناطق جلگه‌ای و کوهپایه‌ای را دربر می‌گیرد. زمستان‌های معتدل، تابستان‌های گرم و مرطوب و بارندگی سالانه بین ۱۰۰۰ تا ۲۰۰۰ میلی‌متر از ویژگی‌های این نوع آب و هواست.
- ۲- آب و هوای مرطوب کوهستانی: ارتفاعات بیش از ۱۵۰۰ متر را دربر می‌گیرد و ویژگی آن، داشتن زمستان‌های سرد و پربرف و تابستان‌های معتدل است.

۳- آب و هوای نیمه خشک : مساحت کمی از مناطق استان گیلان در محدوده شهرستان رودبار را در بر می گیرد و مهم ترین ویژگی آن بارش کم و خشکی هواست. در برخی از سال ها تغییرات آب و هوایی مانند افزایش یا کاهش شدید بارش در استان ما مخاطراتی چون : خشکسالی، سیل، برف شدید و ... را ایجاد می کند که مشکلاتی را به خصوص در زمینه کشاورزی و زندگی روزمره مردم سبب می شود.

شکل ۱۰-۱-ب- نقشه رطوبت نسبی

شکل ۱۰-۱-الف- سیل در گیلان

فعالیت ۳

— سه روستا یا شهر در استان نام ببرید که هر کدام دارای یکی از انواع آب و هوای استان باشد.
— با توجه به شکل ۸-۱، دومین فصل پرباران گیلان کدام است؟ چه تفاوتی از این نظر با سایر نقاط ایران دارد؟ علت آن را بنویسید.

تحقیق کنید

— در مورد یکی از مخاطراتی که در بالا به آن اشاره شده و در سال های اخیر در محل زندگی شما رخ داده است گزارشی تهیه کنید و در آن به راه های مقابله با این مخاطرات نیز اشاره کنید.

وضعیت منابع آب استان چگونه است؟

با توجه به ویژگی‌های اقلیمی، استان ما نمناک‌ترین و پرباران‌ترین منطقه کشور است، می‌توان به یقین ادعا کرد که از استثنایی‌ترین مناطق کشور از نظر برخورداری از منابع آب است. می‌دانیم آب، الفبای آبادانی و مبنای شکل‌گیری تمدن است، بنابراین استان گیلان به برکت بهره‌مندی از این موهبت الهی از سابقه فرهنگی بسیار بالایی برخوردار است. منابع آب استان به دو بخش تقسیم می‌شوند: یکی، منابع آب سطحی و دیگری، منابع آب زیرزمینی.

منابع آب زیرزمینی

منابع آب زیرزمینی در استان ما وضعیت بسیار مطلوبی دارد؛ به گونه‌ای که فراوانی تعداد رودها و تغذیه مناسب آن‌ها از بستر رودهای اصلی و فرعی، بالا بودن میزان بارش و ضخامت زیاد رسوبات در این محدوده، موجب شکل‌گیری سفره‌های آب شیرین غنی شده است.

منابع آب سطحی

منابع آب سطحی منطقه به دو بخش آب‌های ساکن و جاری تقسیم می‌شوند که بیشترین نقش را در تأمین آب مورد نیاز بخش‌های مختلف مصرف در استان برعهده دارند. منابع آب ساکن که شامل دریای خزر و آبگیرها (تالاب‌ها و استخرها) می‌شوند، از ارزش بسیار بالایی برخوردارند.

از مشخصات بارز جلگه ساحلی در گیلان، وجود تعداد زیادی آبگیرهای کوچک و بزرگ (سَل) در ابتدا، انتها و طرفین مسیر رودهاست که تحت تأثیر عوامل متعددی شکل گرفته‌اند. عمده‌ترین موارد استفاده از آبگیرها عبارت‌اند از:

الف: آبیاری زمین‌های کشاورزی

ب: جمع‌آوری آب نزولات جوی از روی اراضی که به رودها راه ندارند

پ: پرورش ماهی

ت: صید و شکار

ث: به عنوان یک زیستگاه طبیعی

ج: تنظیم جریان آب رودها در مواقع سیلابی و کاهش آثار تخریبی آن در قسمت‌های پایین دست رود.

شکل ۱۱-۱- نقشه پراکندگی رودهای استان گیلان

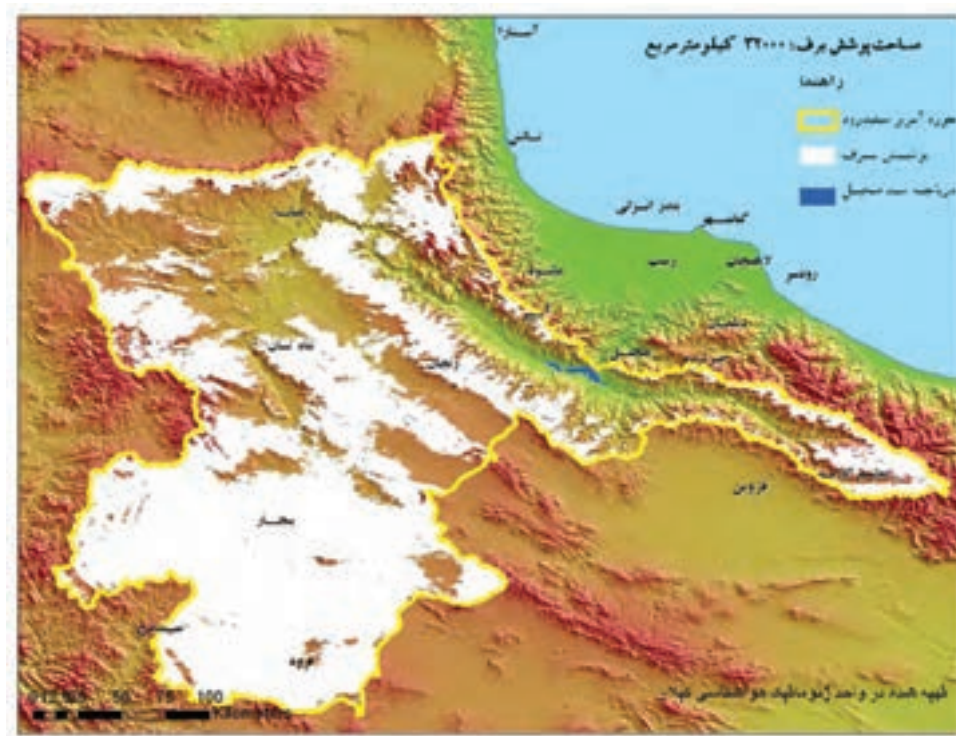
– وضعیت استان ما از نظر برخورداری از آب‌های جاری در سطح کشور استثنایی است و شکل ۱۱-۱ نشان‌دهنده تراکم بالای شبکه آبراهه‌ای آن است. از رودهای معروف استان می‌توان سفیدرود، آستاراچای، حویق، کرگان‌رود، ماسوله رودخان، پل رود و سلمان رود را نام برد که ویژگی آن‌ها به غیر از سفیدرود عبارت‌اند از: داشتن مسیری کوتاه، پرشیب، دره‌های عمیق در دامنه کوه‌ها، حوضه آبرگیر پوشیده از جنگل و تغییرات زیاد در میزان آبدهی روزانه. حداکثر آبدهی رودهای گیلان در دو فصل پاییز و بهار است.

سفیدرود و نقش آن در توسعه استان گیلان

وسعت حوضه آبریز این رود معادل ۵۶۲۰۰ کیلومتر مربع است. سفیدرود پرآب‌ترین رودخانه گیلان است که می‌توان گفت سهمی از گیلان حاصل‌خیز را به مردم این استان هدیه کرده است. شاخه اصلی این رود، قزل‌اوزن نام دارد که از کوه‌های چهل‌چشمه^۱ در کردستان سرچشمه گرفته، در مسیر خود بخشی از آب‌های آذربایجان و زنجان را زه‌کشی و در منجیل به شعبه دیگری به نام شاه‌رود می‌پیوندد و از آن پس، به‌سوی گیلان سفیدرود خوانده می‌شود که در بندر کیشهر به دریای خزر می‌ریزد. رژیم آبی این رود به برف و باران بستگی دارد. بخش وسیعی از سرچشمه آن در محدوده کوهستانی با ارتفاعی بالاتر از ۱۵۰۰ متر و زمستانی سرد قرار گرفته است. بارش برف زمستانی در سرچشمه این رود، نقش مهمی در آبدهی بهاره این رود دارد.

وسعت زیاد جلگه در این قسمت و همچنین، حجم بالای آب ورودی از طریق آن ضمن این که نقش اصلی این رود را در شکل‌گیری مترکم‌ترین هسته‌های جمعیتی و نیز فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی آشکار می‌سازد از طرفی دیگر، اجرای اغلب طرح‌های عمرانی - آبیاری مدرن گیلان را در امتداد این رود امکان‌پذیر می‌کند.

وجود آب زیاد رود و انواع مواد معلق در آن، ضمن تأمین مواد غذایی ماهی‌ها، محل مناسبی را برای تخم‌ریزی ماهیان و حفاظت تخم آن‌ها در مقابل قارچ‌های انگلی مهیا می‌سازد. این امر موجب ازدیاد منابع دریایی و شکل‌گیری فعالیت‌های جانبی مانند صیادی و ساخت انواع وسایل سنتی صید در اطراف این رود می‌گردد.

شکل ۱۲-۱ حوضه آبریز سفیدرود

۱- به زبان محلی به این کوه‌ها چهل چشم می‌گویند (چم به زبان کردی یعنی رود).

بیشتر بدانیم

شکل ۱۳-۱: سد مخزنی سفیدرود در منجیل با ارتفاع ۹۲ متر و طول تاج ۴۲۵ متر، بزرگ‌ترین طرح آبیاری استان

با توجه به غنای آب منطقه (۱۱۹۴۵۰۰۰۰۰۰) مترمکعب حجم آب‌های سطحی و زیرزمینی گیلان) و ضرورت بهره‌گیری مطلوب و عقلانی از آن، تأسیسات متعددی در سطح استان طراحی و بعضی از آن‌ها اجرا شده‌اند؛ از جمله:

سد مخزنی سفیدرود (شکل ۱۳-۱)، هفت سد انحرافی، حفر ۱۵۷۱۰ حلقه چاه عمیق و نیمه عمیق و احداث کانال آبرسانی به طول ۱۷۲۴/۴ کیلومتر. آب حاصل از اجرای طرح‌های فوق، ضمن تأمین آب مورد نیاز ۱۷۲۸۵۲ هکتار

از اراضی آبی استان، آب مصرفی سایر بخش‌ها از قبیل مصارف خانگی، شرب و صنایع را نیز در اختیار می‌گذارد. بالاترین میانگین آبدهی ماهانه سفیدرود در ایستگاه آستانه اشرفیه برابر با ۲۳۳ مترمکعب در ثانیه در اردیبهشت ماه است و میانگین سالیانه آبدهی این رود در همین ایستگاه ۱۲۴ مترمکعب در ثانیه برآورد شده است. به گونه‌ای که از گذشته‌های دور، یعنی قبل از اجرای طرح‌های عمرانی - آبیاری بر روی این رود در سال ۱۳۳۴، آب مورد نیاز واحدهای کشاورزی و صنعتی گیلان را تأمین می‌کرده است و در حال حاضر هم بیشتر از گذشته و در محدوده‌ای وسیع‌تر به نقش آفرینی در این بخش‌ها می‌پردازد.

فعالیت ۴

- چند مورد از ویژگی‌های کلی رودهای گیلان را بنویسید.
- وضعیت استان گیلان از نظر ذخایر آب زیرزمینی چگونه است؟ چرا؟

تحقیق کنید

- نزدیک‌ترین رودخانه به محل زندگی شما چه نام دارد؟
- نزدیک‌ترین آبگیر به محل زندگی شما چه نام دارد؟ در مورد علت ایجاد و همچنین موارد استفاده آن مطالبی را جمع‌آوری و به کلاس ارائه دهید.

بیشتر بدانیم

امروزه روش‌های تصفیه مختلفی بر حسب نوع فاضلاب، شرایط محل و استفاده مجدد از پساب در کشور گسترش یافته است که از میان آن‌ها سه روش لجن فعال، لاگون هوادهی و برکه تثبیت بیشتر در کشور توسعه داده شده‌اند. در استان گیلان روش تصفیه فاضلاب در اکثر شهرها لجن فعال می‌باشد.

وضعیت خاک در گیلان

میزان بالای رطوبت و بارندگی زیاد و اعتدال هوا، در تشکیل خاک‌های گیلان نقش عمده‌ای ایفا کرده‌اند. به‌طور کلی، خاک‌های استان به دو بخش، کوهستانی و جلگه‌ای، تقسیم می‌شوند.

خاک جلگه‌ای: جلگه گیلان از مواد آبرفتی تشکیل شده و بر روی آن، خاک‌های متنوعی از تخریب انواع سنگ‌های رسوبی، آذرین و دگرگونی به‌وجود آمده است. فرایند رسوب‌گذاری به‌عنوان مهم‌ترین عامل در تشکیل و تکامل خاک‌ها در این بخش به حساب می‌آید.

خاک کوهستانی: در مناطق کوهستانی گیلان، عناصر آب و هوایی در تشکیل خاک تأثیر بیشتری دارند؛ بنابراین، با توجه به تفاوت آب و هوا و نوع سنگ، میزان فرسایش متفاوت بوده، در نتیجه از نظر نوع و ضخامت خاک و نیز پوشش گیاهی، شرایط متفاوتی در ارتفاعات مختلف دیده می‌شود.

بیشتر بدانیم

مشخصات خاک‌های منطقه گیلان:

- از تنوع زیادی برخوردارند.
- خاک‌های مختلف در کنار هم تکامل یافته‌اند؛ چون عوامل سازنده خاک‌ها در این منطقه توانسته‌اند حداکثر تأثیر خود را بر روی خاک بگذارند.
- این خاک‌ها به شدت تحت تأثیر آب قرار دارند.
- میزان مواد آلی موجود در سطح این خاک‌ها بسیار بالاست و در صورت برخورداری از زه‌کشی مناسب بسیار حاصل‌خیزند؛ چون شرایط اقلیمی و طبیعی مناسبی دارند.

جنگل‌های گیلان

جنگل به‌عنوان عالی‌ترین شکل پوشش گیاهی نمادی از عملکرد مشترک آب، هوا و خاک است. استان گیلان حدود ۱۵ درصد جنگل‌های کشور را داراست به‌گونه‌ای که بالغ بر یک سوم از مساحت استان را جنگل پوشانده است.

چشم‌اندازهای جنگلی گیلان را در مجموع می‌توان به دو بخش، جلگه‌ای و کوهستانی، تقسیم کرد. در بخش جلگه‌ای

شکل ۱۴-۱ نمونه‌ای از جنگل‌های ماندابی (توسکا)

استان، به دلیل تفاوت در نوع خاک و میزان آب موجود در آن دو نوع متمایز جنگلی دیده می‌شود.

۱- جنگل‌های کم و بیش ماندابی با درختانی چون توسکا، لrk و سفیدپلت. در این جنگل‌ها برخی گونه‌های سرخس به صورت سرشاخه‌زی بر روی درختان رشد کرده، منظره خاصی ایجاد کرده‌اند (شکل ۱۴-۱).

۲- جنگل‌هایی که بر روی خاک‌های رسوبی رشد کرده‌اند و گونه‌های غالب آن بلوط، شمشاد، راش، نارون و دیگر درختان پهن برگ است که به نام جنگل‌های هیرکانی معروف‌اند (شکل‌های ۱۵-۱ و ۱۶-۱).

شکل ۱۶-۱

شکل ۱۵-۱

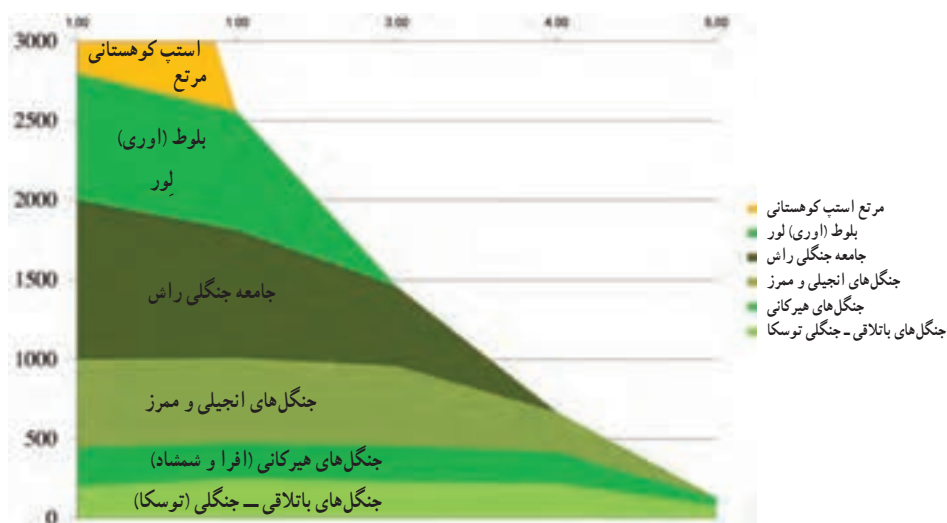
جنگل‌های کوهستانی از ارتفاع ۴۰۰ متری آغاز و تا ۲۵۰۰ متر و گاهی ۲۷۰۰ متری پیشروی می‌کنند. در این محدوده ارتفاعی می‌توان به لحاظ تفاوت در میزان دما، رطوبت، شیب، ضخامت خاک و...، انواع جنگلی متفاوتی را شناسایی و به شرح

زیر معرفی کرد.

۱- پوشش گیاهی دامنه‌های متوسط شامل جامعه جنگلی انجیری (انجیلی) و مرز در ارتفاعات پایین و بلوط بلند مازو مهم‌ترین گونه بلوط در این جنگل‌هاست.

۲- پوشش گیاهی دامنه‌های مرتفع که مهم‌ترین گونه درختی آن راش است.

۳- بالاتر از جنگل‌های راش، جامعه بلوط اوری ظاهر شده، همراه لور دیده می‌شود. پس از مرز جنگل به استپ‌های کوهستانی متشکل از علف‌زارها، گیاهان خاردار و بوته‌های خشک می‌رسیم که با عنوان مراتع معروف‌اند. دلیل وجود گیاهان استپی کوهستانی سازگار با محیط خشک در این ارتفاعات، نفوذ هوای بسیار خشک فلات ایران در دامنه‌های شمالی البرز است.

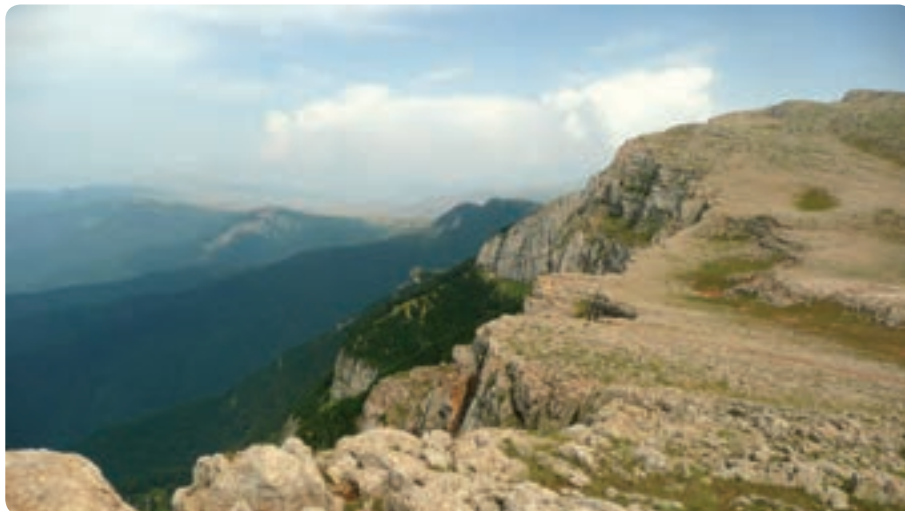
نمودار ۱۷-۱

شکل ۱۹-۱ چشم‌اندازی از جنگل‌های استان

شکل ۱۸-۱ چشم‌اندازی از جنگل‌های متراکم استان

شکل ۲۰-۱ - مرز جنگل، مرتع و استپ در گیلان

بیشتر بدانیم

- تخریب منابع جنگلی، هزینه تهیه آب پاکیزه و سالم را برای مراکز انسانی به شدت افزایش می‌دهد.
- هر هکتار جنگل، سالیانه ۲/۵ تن اکسیژن تولید می‌کند که این مقدار، معادل اکسیژن مصرفی ۵۰ نفر در یک سال است.

آنچه بیش از همه پدیده‌های طبیعی در استان ما، مورد هجوم بی‌رحمانه و بی‌مهری انسان قرار گرفته است، جنگل است؛ زیرا بسیاری از این‌ها به کشتزار و باغ تبدیل شده‌اند. بدیهی است که چنین روندی ضمن نابودی این ثروت ملی، مخاطرات دیگری از قبیل بروز سیل، تغییر آب و هوا، فرسایش خاک، پر شدن سدها و کانال‌ها و مجاری و منابع آب، کاهش آب‌های زیرزمینی و غیره را سبب می‌شود.

چه راه کارهایی برای احیای جنگل‌های استان باید مورد توجه قرار گیرد؟

- ۱- احداث پارک‌ها و ذخیره گاه‌های جنگلی
- ۲- کنترل دام در عرصه‌های جنگلی
- ۳- جلوگیری از توسعه اراضی کشاورزی در عرصه‌های جنگلی
- ۴- ایجاد نهالستان‌های بزرگ و وسیع مطابق اصول علمی و فنی
- ۵- مشخص کردن محدوده جنگل‌های تجاری و غیرتجاری با تهیه نقشه‌های بهنگام از آن‌ها و...

– به نظر شما، برای حفاظت از مراتع و جنگل‌های گیلان انجام چه اقدامات دیگری ضروری است؟ چرا؟
– طرح احیای اراضی جنگلی شمال در قالب کاشت درخت کاج و همچنین، بسیج افراد جهت درخت کاری در هفته گرامیداشت محیط زیست با کاشت نهال کاج در سطح استان را چگونه ارزیابی می کنید؟

وضعیت زندگی جانوری در گیلان

استان ما از مهم ترین و ارزشمندترین زیستگاه‌های موجود در ایران است. تنوع جانوران استان گیلان بسیار زیاد است، به گونه‌ای که جزء مهم ترین مناطق زیست پستانداران و پرندگان ایران به شمار می آید. پستانداران از نظر تعداد گونه‌ها نسبت به دیگر گونه‌های جانوری نظیر پرندگان، جمعیت کمتری را شامل می شوند ولی از نظر ویژگی‌های اکولوژیک و نقش آن‌ها در زنجیره غذایی، و ایجاد تعادل حیاتی در اکوسیستم‌های مختلف از ارزش و اهمیت زیادی برخوردارند. از مهم ترین آن‌ها می توان انواع مختلف گوزن‌ها (مرال و شوکا)، قوچ وحشی، بز کوهی، خوک وحشی (گراز)، خرس قهوه‌ای، روباه، گرگ، سیاهگوش، گربه وحشی، پلنگ و تنها گونه پستاندار آبری استان فک خزر را نام برد. این حیوانات همراه با انواع مختلف گوزن‌ها (مرال و شوکا)، بز کوهی و تعداد زیادی خوک وحشی (گراز) عمده ترین شکار و طعمه حیوانات گوشت خوار را تشکیل می دهند.

شکل ۲۱-۱. مرال یا گاو کوهی در ارتفاعات منطقه تالش

شکل ۲۲-۱. فک خزری

استان گیلان به دلیل دارا بودن سواحل طولانی، آبگیرهای طبیعی به ویژه تالاب انزلی و دریاچه‌های آب شیرین و پوشیده از نزارهای انبوه، از مناطق مهم و متنوع پرندگان بومی و مهاجر به‌شمار می‌آید. قرقاول، کبک و انواع بلدرچین از پرندگان مهم بومی منطقه‌اند. سالانه ۱۰ تا ۱۲ میلیون از انواع اردک، غاز و قو در مسیر مهاجرت به جنوب، حدود یک تا سه ماه از زندگی خود را در استان ما سپری می‌کنند. صید پرندگان، از نظر تغذیه و معیشت، در زندگی مردم گیلان نقش بسیاری داشته و سهم عمده‌ای از اقتصاد محلی را به خود اختصاص داده است.

شکل ۲۴-۱- گیلانشاه خالدار - گونه درحال انقراض

شکل ۲۳-۱- پرواز قوها در تالاب انزلی

شکل ۲۶-۱- اردک‌های وحشی (غیربومی)

شکل ۲۵-۱- قرقاول (تُنگ)

مهم‌ترین مناطق صیدگاهی در بخش‌های مختلف سواحل دریای خزر قرار دارند و صید در رودها و دیگر آبگیرها بیشتر جنبه محلی یا تفریحی دارد. از دریای خزر گونه‌های مختلف ماهی صید می‌شود ولی صید انواع ماهیان خاویاری از ارزش و اعتبار بیشتری نسبت به دیگر گونه‌های خوراکی برخوردار است.

شکل ۲۸-۱- تاس ماهی ایران (قره برون)

شکل ۲۷-۱- سوروگا یا دراکول (اوزون برون)

شکل ۳۰-۱- فیل ماهی (بلوگا)

شکل ۲۹-۱- تاس ماهی روس (چالباش)

شکل ۳۲-۱- سیاه کولی

شکل ۳۱-۱- ماهی سفید

فعالیت ۶

- تنوع خاک در استان ما چه مزایایی دارد؟
- تنوع و فراوانی پرندگان گیلان از چه جهاتی حائز اهمیت اند؟

مسائل زیست محیطی استان

درس پنجم

نقاش دهر در سرزمین ما، تعدد عناصر و فرایندهای حاصل از تعامل بین آن‌ها را به گونه‌ای در کنار هم قرار داده که موجب خلق زیباترین و در عین حال، متنوع‌ترین چشم‌اندازهای طبیعی در ایران شده است. اما آنچه را باید به عنوان واقعیت استان پذیرفت همانا وجود انواع آلودگی‌ها و تخریب محیط‌زیست است که نظر هر تازه واردی را در جای جای استان به خود جلب می‌کند. تا جایی که اگر چاره‌ای نیندیشیم و محیط‌زیست را درنیابیم همه ثروت‌های طبیعی و نعمت‌های خدادادی را از دست خواهیم داد. با افزایش جمعیت، توسعه شهری و صنعتی بر آلودگی‌ها و در نتیجه، سرعت نابودی منابع طبیعی و تخریب محیط‌زیست افزوده شده است. این روند، منابع آلاینده زیر را بر محیط طبیعی و در نتیجه، بر محیط انسانی تحمیل کرده است که عبارت‌اند از:

- پساب‌های خانگی شهری و روستایی
- پساب‌های صنعتی
- پساب‌های کشاورزی
- موادّ زاید جامد (پسماند) شهری و روستایی
- وسایل نقلیه موتوری
- هرز آب‌های شهری.

شکل ۳۳-۱- آلودگی سواحل

آلودگی آب

آلودگی آب در استان به طور کلی از تخلیه انواع پساب‌ها (خانگی و صنعتی) و پساب‌های کشاورزی، هرزآب‌های شهری و پسماندها در محیط ناشی می‌شود که موجب کاهش کیفیت منابع آب سطحی و زیرزمینی می‌شوند. مهم‌ترین پیامدهای آلودگی آب در سطح استان عبارت‌اند از:

- برهم زدن تعادل اکوسیستم‌های آبی (شکل‌های ۱-۳۴ و ۱-۳۵)
- نابودی گیاهان و جانوران آبی
- به خطر انداختن سلامت مردم

شکل ۱-۳۵- از دیدن این منظره چه احساسی پیدا می‌کنید؟

شکل ۱-۳۴- نمایی از رودهای آلوده استان

فعالیت ۷

- با دقت در عملکرد افراد خانواده خود یا مؤسسات دولتی و خصوصی اطراف محل زندگی‌تان به موارد زیر پاسخ دهید:
- چه اقداماتی به آلودگی آب منجر می‌شوند؟ فهرست کنید.
 - راه‌حل پیشنهادی شما برای جلوگیری از آلودگی آب و به نوعی دفاع از حقوق خود چیست؟ آن را بنویسید و ضمن ارائه به کلاس، برای پیگیری نیز به شورا یا به اداره حفاظت از محیط‌زیست محل زندگی خود تحویل دهید.

آلودگی هوا

- آلودگی هوا از مسائل مهم زندگی شهری در استان گیلان است که از منابع زیر سرچشمه می‌گیرد:
- دود حاصل از وسایل نقلیه موتوری

– دود حاصل از کارخانه‌ها و واحدهای صنعتی

– گازها و همچنین بوی حاصل از فسادپذیری پسماندها

– بوی تعفن حاصل از تخلیهٔ پساب‌ها.

آنچه در این بین نقش کلیدی را ایفا می‌کند، وسایل نقلیهٔ موتوری است. شهرهایی نظیر رشت، انزلی و لاهیجان به دلیل دارا بودن خیابان‌های کم‌عرض و ترافیک زیاد، بیشتر از سایر شهرهای گیلان در معرض آلودگی هوا قرار دارند (شکل ۳۶-۱).

شکل ۳۶-۱- دود آگروز ماشین‌ها، آلوده‌کننده محیط

به‌عنوان مثال تردد خودروها در مسیر جاده‌های لاهیجان – لنگرود سبب می‌شود ذرات سرب حاصل از سوخت آن‌ها، روی گیاهان، به‌ویژه چای بنشینند که آلودگی خاک و گیاه چای را به‌دنبال دارد. آلودگی هوا از نظر اقتصادی و کشاورزی نیز مشکلاتی را به‌وجود آورده است.

آلودگی خاک

افزایش روزافزون جمعیت در گیلان، تغییر در الگوی مصرف و روی آوردن به مصرف کالاهای مصنوعی ساخته شده از مواد پلاستیکی و آلودگی هوا سبب آلودگی خاک و از بین رفتن جنبه‌های زیستی و اقتصادی آن می‌شود. مواد پلاستیکی در طبیعت بدون تغییر باقی می‌مانند و موجب اختلال در تبادل آب و هوا و دیگر واکنش‌های فیزیکی و شیمیایی خاک می‌شوند که درنهایت، سبب کاهش عملکرد تولیدی خاک می‌شوند.

شکل ۳۷-۱

شیوه‌های اصولی و بهداشتی دفع پسماندها در استان

برای حفظ بهداشت و پاکیزگی هر محیطی لازم است که انواع پسماندها در کوتاه‌ترین مدت از محیط زندگی، دور و به بهداشتی‌ترین و اصولی‌ترین شیوه‌ها دفع شود تا ضمن تأمین سلامت و رفاه جامعه مانع آلودگی آب، هوا و خاک شود. استفاده از روش دفع و بازیافت مواد جامد و تبدیل برخی از اجزای آن‌ها به کود گیاهی یا کمپوست، یکی از شیوه‌های اصولی و بهداشتی دفع پسماندها در استان ما است؛ البته یک مرکزیت فعال در لاگان رشت وجود دارد و در سال‌های اخیر نیز با توجه به اهمیت مسئله، چندین طرح در این رابطه در نقاطی از استان ما در حال اجرا هستند. بهره‌گیری از این روش می‌تواند به‌عنوان منبعی مناسب جهت تأمین مواد آلی خاک‌های کشاورزی و اصلاح بافت آن‌ها در استان گیلان محسوب شود؛ چرا که وضعیت اقلیمی گیلان به‌گونه‌ای است که به‌دلیل بارش زیاد، املاح خاک به‌ویژه مواد آلی موجود در آن شسته و خاک‌ها فقیر می‌شوند. بدیهی است به‌کارگیری کمپوست مزایای بسیاری دارد؛ از جمله:

- آلودگی ناشی از دفع پسماندها را کاهش می‌دهد؛
- منبعی برای تأمین مواد آلی خاک به حساب می‌آید؛
- موجب آزاد شدن مواد مغذی مانند فسفر، ازت و پتاسیم از بقایای گیاهی و جانوری موجود در پسماندها می‌شود.
- از مصرف کودهای شیمیایی می‌کاهد.

فعالیت ۸

- پساب‌های کشاورزی چگونه سبب آلودگی منابع آب استان می‌شود؟
- به‌نظر شما، بهترین شیوه‌های دفع بهداشتی پسماندها در استان ما کدام‌اند؟ دلایل خود را بنویسید.
- تأثیر آلودگی‌ها بر اکوسیستم تالاب انزلی را به‌صورت گزارشی تهیه کرده و به کلاس ارائه دهید.

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان گیلان

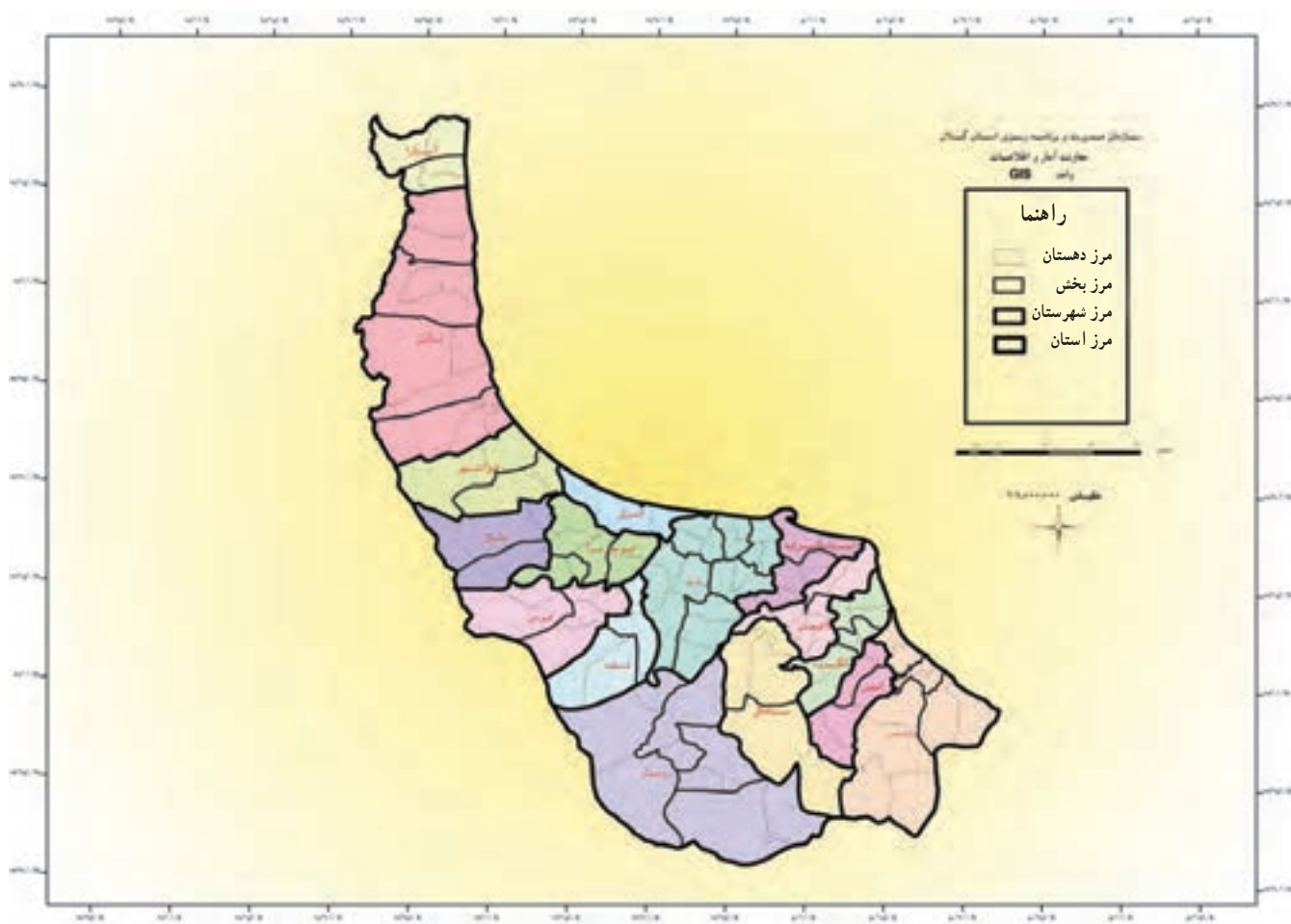

تقسیمات سیاسی استان گیلان چگونه است؟

گیلان از نظر تقسیمات کشوری، تا پایان سال ۱۳۹۰ دارای ۱۶ شهرستان، ۴۳ بخش، ۵۱ شهر، ۱۰۹ دهستان و ۲۹۲۵ روستا بوده است.

شهرستان‌های استان عبارت‌اند از: آستارا، آستانه اشرفیه، املش، بندرانزلی، تالش، رشت، رضوانشهر، رودبار، رودسر، سیاهکل، شفت، صومعه‌سرا، فومن، لنگرود، لاهیجان و ماسال. (شکل ۱-۲)

شکل ۱-۲- نقشه تقسیمات سیاسی استان گیلان

جدول ۲-۱- تقسیمات سیاسی استان گیلان، سال ۱۳۸۵ (برای مطالعه)

شهرستان	مرکز شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
آستارا	آستارا	مرکزی	آستارا	حیران	گیلاده	آستارا
				ویرمونی	ویرمونی	
لوندویل	لوندویل	لوندویل	لوندویل	چلوند	چلوند	لوندویل
				لوندویل	لوندویل	
آستانه اشرفیه	آستانه اشرفیه	مرکزی	آستانه اشرفیه	چهارده	شیرکوه چهارده	آستانه اشرفیه
				دهشال	دهشال	
				کیسم	کیسم	
				گورکا	کشل آزادسرا	
کیاشهر	کیاشهر	کیاشهر	کیاشهر	دهگاه	دهگاه	کیاشهر
				کیاشهر	دهسر	
املش	املش	مرکزی	املش	املش جنوبی	حاجی آباد	املش
				املش شمالی	کهنه گوراب	
رانکوه	رانکوه	رانکوه	رانکوه	سمام	ملکوت	رانکوه
				شبخوس لات	رانکوه	
				کجید	کجید	
بندرانزلی	بندرانزلی	مرکزی	بندرانزلی	چهارفریضه	کپورچال	بندرانزلی
				لیچارکی حسن رود	لیچارکی حسن رود	
رشت	رشت	مرکزی	رشت	پسیخان	خشت مسجد	رشت
				پیربازار	پیربازار	
				حومه	دارسازی (خناجاه)	
				لاکان	لاکان	
خشکبیجار	خشکبیجار	خشکبیجار	خشکبیجار	حاجی بکنده خشکبیجار	حاجی بکنده	خشکبیجار
				نوشر خشکبیجار	نوشر	
خمام	خمام	خمام	خمام	چاپارخانه	چاپارخانه	خمام
				چوکام	بالا محله چوکام	
				کنه سرخمام	کنه سر	
سنگر	سنگر	سنگر	سنگر	اسلام آباد	اسلام آباد	سنگر
				سراوان	سراوان	
				سنگر	ویشکانک	
کوحصفهان	کوحصفهان	کوحصفهان	کوحصفهان	بلسبینه	بلسبینه	کوحصفهان
				کنارسر	کنار سربزرگ	
لولمان	لولمان	لولمان	لولمان	لولمان	پیرست لولمان	لولمان
				جیرهنده لشت نشاء	جیرهنده	
لشت نشاء	لشت نشاء	لشت نشاء	لشت نشاء	علی آباد زیباکنار	زیباکنار	لشت نشاء
				گفشه لشت نشاء	بالا محله گفشه	

جغرافیای انسانی استان

شهرستان	مرکز شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
رضوانشهر	رضوانشهر	مرکزی	رضوانشهر	خوشاب	شنگاور	رضوانشهر
				گیل دولاب	دارسرا	
پره سر	پره سر	پره سر	پره سر	دیناچال	بازار دیناچال	پره سر
				ییلاقی ارده	ارده	
رودبار	رودبار	مرکزی	رودبار	رستم آباد جنوبی	رستم آباد	رستم آباد رودبار منجیل لوشان
				رستم آباد شمالی	اسکولک	
				کلشتر	جمال آباد	
خورگام	خورگام	خورگام	پره سر	خورگام	پره سر	پره سر
				دلفک	چهار محل	
رحمت آباد و بلوکات	رحمت آباد و بلوکات	رحمت آباد و بلوکات	توتکابن	بلوکات	شهر بیجار	توتکابن
				دشتویل	دشتویل	
				رحمت آباد	توتکابن	
عمارلو	عمارلو	عمارلو	جیرنده	جیرنده	جیرنده	جیرنده
				کلیشم	کلیشم	
رودسر	رودسر	مرکزی	رودسر	چینی جان	چینی جان	رودسر
				رضا محله	رضا محله	
چابکسر	چابکسر	چابکسر	چابکسر	اوشیان	قاسم آباد سفلی	چابکسر
				سیاهکلرود	جای جان	
رحیم آباد	رحیم آباد	رحیم آباد	رحیم آباد	اشکور سفلی	زیار	رحیم آباد
				اشکورعلیا و سیار ستاق ییلاق	سارم	
				رحیم آباد	طول لات	
				شونیل	شونیل	
کلاچای	کلاچای	کلاچای	کلاچای	بی بالان	بی بالان	کلاچای واجارگاه
				ماچیان	ماچیان	
سیاهکل	سیاهکل	مرکزی	سیاهکل	توتکی	توتکی	سیاهکل
				خرارود	خرارود	
				مالفجان	مالفجان	
دیلمان	دیلمان	دیلمان	دیلمان	پیرکوه	پیرکوه علیا	دیلمان
				دیلمان	دیلمان	

شهرستان	مرکز شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
شفت	شفت	مرکزی	شفت	جیرده	جیرده	شفت
				ملاسرا	ملاسرا	
				احمدسرگوراب	احمدسرگوراب	احمدسرگوراب
صومعه سرا	صومعه سرا	مرکزی	صومعه سرا	چوبر	چوبر	
				طاهرگوراب	طاهرگوراب	صومعه سرا
				ضیابر	ضیابر	
مرجقل	مرجقل	تولم	مرجقل	کسماء	کسماء	
				لیف شاگرد	تولم	مرجقل
				هندوخاله	هندوخاله	
گوراب زرمیخ	گوراب زرمیخ	میرزا کوچک جنگلی	گوراب زرمیخ	گوراب زرمیخ	گوراب زرمیخ	گوراب زرمیخ
				مرکیه	مرکیه	
				رودپیش	رودپیش	فومن
فومن	فومن	مرکزی	فومن	گشت	گشت	
				گوراب پس	گوراب پس	
				لولمان	لولمان	
ماسوله	ماسوله	سردار جنگل	بالا ماکلوان	آلیان	آلیان	
				سردار جنگل	سردار جنگل	
				سیاهرود	سیاهرود	
هشتیر	هشتیر	مرکزی	هشتیر	ساحلی جوکندان	ساحلی جوکندان	هشتیر
				طولارود	طولارود	
				کیش دیبی	کوهستانی تالش	
اسالم	اسالم	اسالم	اسالم	اسالم	اسالم	اسالم
				خاله سرای پنجاه و هفت	خاله سرا	
				خرجگیل پایین	خرجگیل	
حویق	حویق	حویق	حویق	چوبر	چوبر	حویق
				حویق	حویق	چوبر
				خطبه سرا	خطبه سرا	لیسار
لیسار	لیسار	کرگان رود	لیسار	لیسار	لیسار	

جغرافیای انسانی استان

شهرستان	مرکز شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
لنگرود	لنگرود	مرکزی	لنگرود	چاف	چاف پایین	لنگرود
				دیوشل	دیوشل	چاف و چمخاله
				گل سفید	گل سفید	
اطاقور	اطاقور	اطاقور	اطاقور	اطاقور	اطاقور	اطاقور
				لات لیل	لات لیل	
شلمان کومله	کومله	کومله	کومله	دریاسر	دریاسر	شلمان کومله
				مردان	مردان	
لاهیجان	لاهیجان	مرکزی	لاهیجان	آهندان	آهندان	لاهیجان
				باز کیاگوراب	باز کیاگوراب	
				لفمجان	لفمجان	
				لیالستان	لیالستان	
				لیل	لیل	
رودبنه	رودبنه	رودبنه	رودبنه	رودبنه	رودبنه	رودبنه
				شیرجو پشت	بالامحله ناصر کیاده	
ماسال	ماسال	مرکزی	ماسال	حومه	کوچکام	ماسال
				ماسال	تاسکوه	
بازارجمعه	بازارجمعه	شاندرمن	بازار جمعه	شاندرمن	بازارجمعه	بازارجمعه
				شیخ نشین	شیخ نشین	

فعالیت ۹

با توجه به شهرستانی که در آن زندگی می کنید نام بخش ها، مرکز بخش ها، دهستان ها و مرکز دهستان ها را در یک جدول تنظیم کنید.

شیوه‌های زندگی در استان

درس هفتم

شکل ۲-۲-ب- فعالیت دامداری

شکل ۲-۲-الف- آبشخور طبیعی

شکل ۲-۲-ج- چیدن پشم گوسفند توسط دامدار گیلانی

الف) زندگی دامداری در گیلان

نقاط مرتفع گیلان به علت وجود مراتع سرسبز و آبشخورهای طبیعی، موقعیت مناسبی را برای فعالیت دامپروری فراهم آورده است. فعالیت دامپروری بیشتر در نواحی کوهستانی و ییلاقی تالش، آستارا، فومن، ماسال، شفت، رودبار، دیلمان سیاهکل و اشکورات رودسر تمرکز دارد. زندگی عشایری - به مفهوم کلی - در گیلان رایج نیست بلکه در غرب استان، فعالیت نیمه کوچ نشینی دیده می شود. دامپروری توسط خانوارهای جنگل نشین و چوپانانی انجام می گیرد که در بخش های کوهستانی دارای خانه ها و کلبه های موقتی و ثابت اند و از راه پرورش دام به ویژه دام های کوچک و تعداد اندکی دام بزرگ زندگی می کنند و در طول سال به طور منظم برای قشلاق و ییلاق جابه جا می شوند.

شکل ۲-۴- چشم اندازی از سکونتگاه شهری

شکل ۲-۳- خانه‌های با سقف سفالی - اطراف آستارا

شکل ۲-۵- کوچ دامداران

ب) زندگی روستایی در گیلان

شکل گیری سکونتگاه‌های روستایی گیلان از شرایط آب و هوایی و امکانات محیطی موجود در منطقه تأثیر بسیار زیادی پذیرفته است. شکل روستاها در سطح جلگه گیلان از نوع متفرق و پراکنده‌اند.

در پراکندگی روستاها، گذشته از عامل دسترسی به منابع آب کافی و خاک حاصل خیز، آباد کردن تدریجی اراضی جنگلی و به زیر کشت بردن آن‌ها به صورت قطعه قطعه مؤثر است و روستائیان معمولاً در زمین‌هایی که آباد می‌کردند، خانه خود را نیز در میان آن می‌ساختند.

در برخی نقاط، هر قدر به دامنه کوه‌ها نزدیک می‌شویم، با توجه به شیب زمین بر تمرکز خانه‌ها افزوده می‌شود و خانه‌های روستایی در فاصله نزدیک‌تری از هم استقرار می‌یابند. در ارتفاعات و نقاط ییلاقی و همچنین، دامنه‌های نیمه خشک مشرف بر دره شاهرود، می‌توان روستاهای با خانه‌های متمرکز را نیز مشاهده کرد.

شکل ۶-۲- روستای متمرکز

خانه‌های روستایی گیلان: خانه‌های روستایی گیلان به رغم شباهت‌های ظاهری در همه نقاط از تنوع و گوناگونی زیادی برخوردارند. دلیل این تنوع را می‌توان در اقلیم، مصالح در دسترس و شیوه معیشت و فرهنگ ساکنان نقاط مختلف استان دانست. هر سکونتگاه روستایی شامل خانه و یک یا چندین ساختمان مخصوص انواع فعالیت‌های بهره‌برداری است که به انواع فعالیت‌های کشاورزی اختصاص دارد و همه آن‌ها در محوطه حیاط خانه به صورت پراکنده قرار می‌گیرند که دور تا دور آن را دیواری از درخت و چوب احاطه می‌کند و از آن جمله می‌توان تلمبار (محل پرورش کرم ابریشم)، گندوج (محل نگهداری برنج)، طویله (محل نگهداری دام)، لانه (مرغدانی) و ... را نام برد.

امروزه، توسعه ارتباطات و وسایل حمل و نقل تغییرات زیادی در کاربرد انواع مواد و مصالح ساختمانی به وجود آورده است؛ از این رو، اشکال و مواد و مصالح جدید و متنوع غیربومی جایگزین مصالح و مواد سنتی شده است.

انواع خانه‌های روستایی از نظر پوشش سقف :

۱- خانه‌های گالی پوش : بام این خانه‌ها از گالی، یعنی پوشش‌های گیاهی مردابی یا باقی‌ماندهٔ برنج (کُلش)، است. در حال حاضر به علت کمبود گیاهان مردابی و کاربرد زیاد چوب و نیز دسترسی آسان به مصالح جدید، این شیوهٔ ساخت تغییر کرده است.

۲- خانه‌های لته سر یا لت پوش : در این گونه بناها، از ورقه‌های نازک چوب برای پوشش سقف استفاده می‌شود. این نوع خانه بیشتر در نقاط جنگلی قابل مشاهده است.

۳- خانه‌های با بام‌های سفالی : این نوع خانه‌ها در روستاهای شهرستان آستارا و تالش قابل مشاهده است.

۴- خانه‌های با بام‌های حلبی یا شیروانی : در دهه‌های اخیر، به تبعیت از بناهای شهری گسترش یافته و از جمله آثار آن، کاهش شیب سقف خانه‌ها بوده است.

۵- خانه‌های با بام مسطح : این خانه‌ها در نقاط بالاتر از حدّ نهایی جنگل‌ها و ارتفاعات با ویژگی‌های نیمه خشک، جای خود را به بام‌های مسطح با پوشش گلی داده است.

شکل ۷-۲- خانه‌ای با سقف گالی پوش

منابع درآمد روستائیان گیلان کدام‌اند؟ : زندگی روستایی در استان ما به فعالیت‌های کشاورزی وابسته است و زراعت و باغداری نقش مهمی دارند.

شکل ۸-۲ الف - خوشه‌های زیبای برنج

شکل ۸-۲ ب - کشت دوم برنج به صورت مکانیزه

شکل ۹-۲ - نگهداری غاز در روستا

محصولات زراعی استان گیلان شامل برنج، بادام زمینی، توتون، گندم و جو، بقولات (لوبیا، نخود و عدس)، جالیز، انواع سبزیجات و علوفه است که برنج بیشترین سطح زیرکشت را به خود اختصاص داده است. از محصولات باغی استان، می‌توان چای، زیتون، مرکبات، فندق، درختان توت، ازگیل و سایر درختان میوه را نام برد. اراضی زراعی، بیشتر در سطح جلگه و اراضی باغداری، بیشتر در دامنه‌ها و نواحی کوهستانی تمرکز و پراکندگی دارند. قطعات زمین به وسیله درخت، پرچین (رَمش) و خندق محصور شده، از اراضی مجاور خود مجزا می‌شوند. مقدار زمین و تنوع فعالیت‌های کشاورزی در توان اقتصادی خانوارهای روستایی تأثیر به‌سزایی دارد. یکی از ویژگی‌های استان ما این است که برخی نقاط را با محصولات کشاورزی خاصی می‌شناسند. آیا شما می‌توانید چند مورد را نام ببرید؟ فعالیت‌های جنبی دیگر مانند پرورش کرم ابریشم، زنبورداری، صیدماهی و شکار پرندگان نیز در برخی روستاها رواج دارد. فعالیت‌های کشاورزی در تمام طول سال ادامه نمی‌یابد. زمانی که خارج از فصل کشت است، به آن «بیکاری فصلی» می‌گویند. در این موقع، قسمت عمده نیروی کار روستایی فعالیت چندانی ندارد. صنایع دستی تولید محصولات چوبی، کشت دوم زمین کشاورزی و مشاغل خدماتی می‌تواند به افزایش درآمد روستاییان در هنگام بیکاری فصلی کمک کند.

پ) زندگی شهری در گیلان

سیمای شهرهای استان متأثر از موقعیت جغرافیایی شهر، شرایط آب و هوایی و وضع اقتصادی ساکنان آن است. این سرزمین به علت وجود عوامل مساعد طبیعی یکی از مراکز پیدایش تمدن بوده است. اغلب شهرهای گیلان پیشینه‌ای تاریخی دارند و بیشتر آنها در حال حاضر شکل دگرگون شده و رشد یافته روستاهای کوچک و بزرگ قدیمی‌اند؛ استقرار آنها در کنارهم، تمرکز جمعیتی را به وجود آورده و تحت تأثیر عوامل مساعد طبیعی و موقعیت مناسب جغرافیایی، ارتباطی، فرهنگی و مذهبی، به مرور زمان وسعت و گسترش یافته و به شهر تبدیل شده‌اند.

وجود محلات شهری، از جمله ویژگی‌های شهرهای گیلان است که نامشان را از فعالیت‌ها و کارکردهای گذشته خود پذیرفته‌اند. گسترش فیزیکی شهرها در سال‌های اخیر، بیشتر تحت تأثیر فشار جمعیت در بخش مرکزی شهرها و روند مهاجرت به آن و عمدتاً در اطراف مسیرهای ارتباطی (ورودی و خروجی) منتهی به شهر به وقوع پیوسته است.

شکل ۱۰-۲- نمایی از شهرداری رشت - تأسیس سال ۱۲۸۵

در استان ما، شهرها اغلب به وسیله زمین‌های زراعی و باغ‌ها احاطه شده‌اند و به دنبال گسترش خود، روستاهای اطراف را دربرمی‌گیرند.

موقعیت جغرافیایی شهرهای گیلان : بیشتر شهرهای گیلان در جلگه و نقاط ساحلی شکل یافته‌اند و تعداد اندکی نیز در نواحی کوهستانی استقرار دارند. ارتفاع آنها از سطح دریا، کم و برخی از آنها، پایین‌تر از سطح دریاهای آزاد هستند. بالاترین ارتفاع در بین مراکز شهرستان‌ها مربوط به رودبار با ۲۸۰ متر و پایین‌ترین، متعلق به شهر انزلی با ۲۵- متر است.

نقش شهرهای گیلان : از لحاظ نقش و کارکرد، شهرهای گیلان با یکدیگر تفاوت دارند. هر چند بیشتر آنها دارای نقش اداری، خدماتی و تجاری‌اند اما برخی از این نقش‌ها، بارزتر است، برای مثال، نقش مرکزیت اداری - سیاسی در رشت، بندری در انزلی، مذهبی در آستانه اشرفیه، گردشگری در لاهیجان، ارتباطی در آستارا و گذرگاهی در رودبار را می‌توان نام برد. نقاطی که جدیداً به شهر تبدیل شده‌اند، بیشتر نقش خدماتی برای روستاهای اطراف خود دارند. در سال‌های اخیر، برنامه‌ریزان و مسئولان شهری در سطح استان همواره کوشیده‌اند با حفظ فضاهای طبیعی، آثار تاریخی و فرهنگی و جلب سرمایه‌گذاری در احداث مراکز تفریحی، نقش گردشگری شهرها را تقویت کنند. تغییر بافت قدیمی، تراکم و شدت ترافیک، کمبود فضای پارکینگ در بخش مرکزی، آب‌گرفتگی معابر در هنگام بارندگی‌های شدید، تخلیه پساب در رودها، مشکلات مربوط به پسماندها و تخریب عرصه‌های طبیعی اطراف شهرها، از جمله مسائل و مشکلات شهرهای گیلان است.

برای مطالعه

شهر رشت

این شهر به عنوان مرکز استان گیلان در زمینی هموار با شیب کم قرار گرفته است، بخش عمده آن بین دو رود زرجوب و گوهررود قرار دارد و دارای موقعیت مناسب چهارراهی است که راه‌های شمال، جنوب، غرب و شرق استان را به هم پیوند می‌دهد. بر اساس طرح جامع شهری، این شهر به ۲۹ محله تقسیم شده، امور عمرانی و خدماتی آن توسط سه منطقه شهرداری و هشت ناحیه اداره می‌شود. این شهر قدمت دیرینه‌ای دارد و نام قدیمی آن دارالمرز یا دارالامان بوده است. محلات قدیمی شهر رشت اغلب بیانگر پیشینه تاریخی ساکنان آن است. بافت قدیم آن، بخشی از میراث فرهنگی را در خود جای می‌دهد و عبور از این محلات قدیمی با ویژگی‌ها و کارکردهای خاص خود، آداب و رسوم و سنن دوران گذشته را به ذهن تداعی می‌کند. تغییر بافت قدیمی به علت وجود کوچه‌های باریک و پرپیچ و خم از جمله مشکلات قابل توجه این شهر است. البته از سال ۱۳۶۹، اقدامات مؤثری در اصلاح مطلوب بافت قدیمی این شهر انجام گرفته است. از جمله محلات قدیمی رشت می‌توان

شکل ۱۱-۲- نمایی از شهر رشت

ساغریسازان، استادسرا، چمارسرا، رودبارتن، دباغیان، خمیران زاهدان، خمیران چهل تن، کوزه گران، چله خانه، پاسکیاب، سرخبنده، صیقلان، زرجوب، آتشگاه بیستون، کیاب و سبزه میدان را نام برد.

امام زاده خواهر امام، داناعلی، باغ محتشم یا پارک شهر و عمارت کلاه فرنگی و مجموعه بناهای میدان شهرداری از آثار و اماکن دیدنی این شهرند.

بنادر استان

بندر انزلی

- نزدیکی به استان های صنعتی هم جوار و پایتخت
- بهره گیری از توان بخش خصوصی در اداره ترمینال ها و ایجاد فضای رقابتی جهت کاهش نرُم تخلیه و بارگیری
- بهره مندی از نیروهای متخصص آموزش دیده و با سابقه
- برخورداری از شرایط آب و هوایی معتدل استان گیلان

شکل ۱۲-۲- نقش بندری شهر انزلی

بزرگ ترین و فعال ترین بندر حاشیه جنوبی دریای خزر است که مجهز به امکانات مدرن تخلیه و بارگیری می باشد و برخورداری از مزیت های زیر، آن را نسبت به سایر بنادر ایرانی و خارجی دریای خزر متمایز نموده است :

- دارای رتبه سوم بین بنادر کشور بعد از امام خمینی و بندر شهید رجایی از لحاظ تناژ تخلیه و بارگیری
- نزدیکی با بندر آستراخان و لاگان در روسیه، ترکمن باشی در ترکمنستان، اکتائو در قزاقستان و باکو آذربایجان
- ارتباط با بازارهای منطقه ای و دسترسی به بازار مصرف بالای ۳۰۰ میلیونی کشورهای تازه استقلال یافته شوروی سابق
- قرار گرفتن در مسیر کریدور ترانزیتی بین المللی شمال - جنوب که این مسیر سه برابر از مسیر فعلی کوتاه تر و ارزان تر می باشد.
- واقع شدن بندر در محدوده منطقه آزاد، و فراهم نمودن تسهیلات و امکانات ویژه برای صاحبان کالا، تجار و سرمایه گذاران
- نزدیکی به فرودگاه بین المللی (۳۵ کیلومتر)
- مسیر دسترسی زمینی مناسب به استان های هم جوار
- نزدیکی به بزرگ ترین ذخایر نفت و گاز دریای خزر
- برخورداری از معافیت مالیاتی
- دسترسی به معادن سرب، روی و آهن و مراکز صنعتی و

بندر آستارا

- بندر آستارا در کرانه غربی دریای خزر و در کنار مرز ایران و جمهوری آذربایجان واقع شده است. این شهر هم سطح دریای خزر است و چون از یک طرف به دریا و از طرفی دیگر به جنگل و کوه محدود شده دارای آب و هوای گرم و نسبتاً مرطوب است.
- این شهر شمالی ترین شهر بندری ایران است.
- ارتباط ترانزیت کالا از طریق بندر آستارا بین ترکیه و ارمنستان با کشورهای حوزه دریای خزر از مزایای این بندر است.

این مزیت باعث می‌شود که افزون بر کاهش هزینه و کوتاهی فاصله، کشورهای واسطه را از چند کشور به یک کشور تقلیل داده و باعث سهولت و سرعت عمل در تجارت ترانزیت منطقه گردد. از جاذبه‌های گردشگری این بندر می‌توان به تالاب استیل، آبشار لاتون، پناهگاه حیات وحش لوندویل و بازار بزرگ ساحلی آستارا اشاره کرد.

بندر چمخاله

چمخاله، منطقه ساحلی بسیار زیبا و منحصر به فرد در استان گیلان می‌باشد. ساحل آن یکی از زیباترین، مجهزترین و کم‌خطرترین ساحل‌های موجود در کشور است. این منطقه یکی از مهم‌ترین مناطق صید ماهی در استان گیلان است.

بندر کیشهر

بندر کیشهر، شهری در فاصله ۱۷ کیلومتری آستانه اشرفیه است. سفیدرود پس از پشت سر گذاشتن مسیری طولانی سرانجام در محلی به دریای خزر می‌ریزد که به آن بندر کیشهر می‌گویند. ماسه‌ای بودن ساحل بندر کیشهر باعث شده که این ساحل از بهترین مکان‌ها برای شنا به شمار رود. شیلات در بندر کیشهر سابقه‌ای صدوپنجاه ساله دارد و بیشتر اهالی این بندر به صیادی اشتغال دارند.

فعالیت ۱۰

- در شهرستان محلّ زندگی شما، دامپروری به چه روش‌هایی رواج دارد؟
- چه تغییراتی در سال‌های اخیر در وضعیت مسکن روستایی گیلان به وجود آمده است؟
- محصولات کشاورزی شهرستان محلّ زندگی خود و روستاهایی که این محصولات در آنجا کشت می‌شود را نام برده و از تبدیل کردن این محصولات به مواد دیگر به صورت سنتی (مثل دوشاب و شکر سیاه و ...) گزارشی تهیه کنید.
- مهم‌ترین مشکل شهری در شهرستان محلّ زندگی خود را در چه می‌دانید؟ برای حلّ آن، چه پیشنهادی دارید؟

درس هشتم جمعیت و حرکات آن در استان

پراکندگی جمعیت در استان

جمعیت استان گیلان بر اساس سرشماری آبان ماه ۱۳۹۵، دارای ۲,۵۳۰,۶۹۶ نفر گزارش شده است. از کل جمعیت استان، ۶۳/۳ درصد را شهرنشینان و ۳۶/۷ درصد آنان را روستاییان تشکیل می‌داده‌اند. در صورتی که درصد شهرنشینان در سرشماری ۱۳۷۵ گیلان، ۴۶/۹ درصد بوده است.

از سال ۱۳۶۵، جمعیت روستایی استان گیلان روند کاهشی داشته است که از عوامل آن می‌توان به کاهش نرخ زادوولد، مهاجرت، تمرکز جمعیت در برخی روستاها و تبدیل آن‌ها به نقاط شهری جدید اشاره کرد.

برای مطالعه

جدول ۲-۲- تعداد جمعیت استان گیلان در سرشماری‌های مختلف، از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

سال	تعداد جمعیت به نفر	مقدار افزایش نسبت به سرشماری قبلی
آبان ماه ۱۳۳۵	۹۹۹,۸۷۶	—
آبان ماه ۱۳۴۵	۱,۲۹۱,۱۵۹	۲۹۱,۲۸۳
آبان ماه ۱۳۵۵	۱,۵۸۱,۸۷۲	۲۹۰,۷۱۳
مهر ماه ۱۳۶۵	۲,۰۸۱,۰۳۷	۴۹۹,۱۶۵
آبان ماه ۱۳۷۵	۲,۲۴۱,۸۹۶	۱۶۰,۸۵۹
آبان ماه ۱۳۸۵	۲,۴۰۴,۸۶۱	۱۶۲,۹۶۵
آبان ماه ۱۳۹۰	۲,۴۸۰,۸۷۸	۷۶,۰۱۷
آبان ماه ۱۳۹۵	۲,۵۳۰,۶۹۶	۴۹,۸۲۲

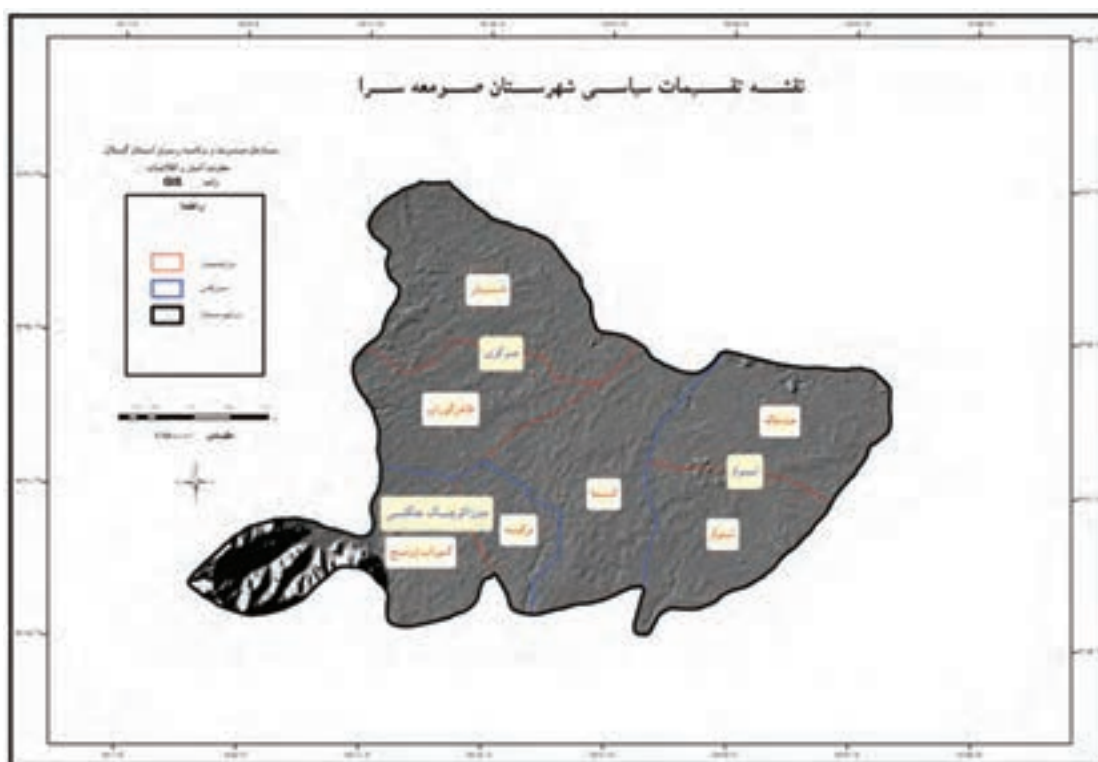
استان گیلان با داشتن تنها ۹/۰ درصد از مساحت کل کشور، ۲/۳ درصد از جمعیت کشور را در سال ۱۳۹۵ در خود جای داده است، و دوازدهمین استان کشور از لحاظ جمعیت می باشد.

تراکم نسبی جمعیت گیلان نسبت به تراکم کل کشور بسیار بالاتر است. تراکم نسبی جمعیت گیلان در سال ۱۳۹۵، ۱۸۰ نفر و در کل کشور ۴۸/۵ نفر در کیلومتر مربع بوده است (جدول ۲-۳).

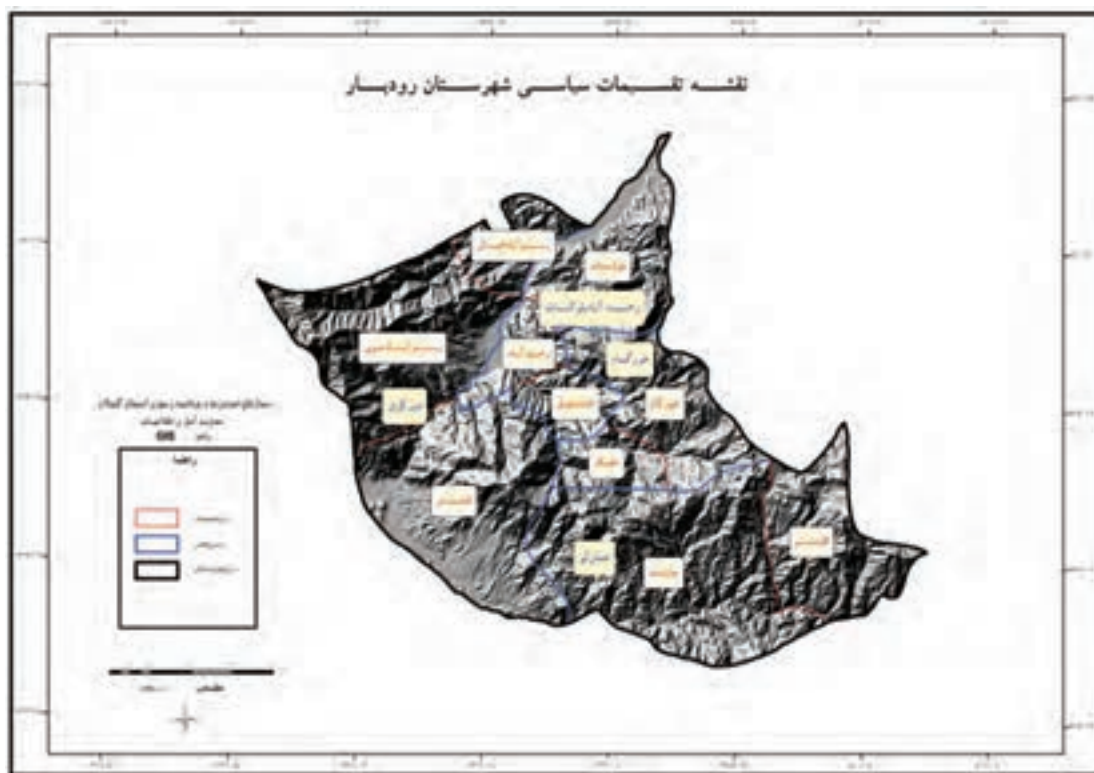
از نظر تراکم نسبی، جمعیت استان گیلان پس از تهران و البرز از همه استان های دیگر کشور بیشتر است. آیا می دانید علت بالا بودن تراکم نسبی جمعیت در استان گیلان چیست؟ قسمت عمده جمعیت در نواحی جلگه ای و نقاط ساحلی متمرکز شده و جلگه مرکزی، جمعیت زیادی را به خود اختصاص داده است؛ برای نمونه، ۳۷ درصد جمعیت فقط در مرکز استان و در شهرستان رشت زندگی می کنند و به عکس، نواحی کوهستانی دارای تراکم کمتری است.

در بین شهرستان های استان گیلان، تراکم نسبی جمعیت یکسان نیست. شهرستان رشت به علت مرکزیت اداری - سیاسی و تمرکز سازمان ها، با ۷۲۲ نفر در کیلومتر مربع بیشترین تراکم و شهرستان های رودبار و سیاهکل به علت کوهستانی بودن، با ۳۸ نفر در کیلومتر مربع دارای کمترین تراکم است.

تعداد جمعیت استان در حال حاضر با شرایط و امکانات جغرافیایی و طبیعی و اقتصادی آن متناسب نیست که این امر موجب فشار بر منابع طبیعی موجود و تخریب آن ها شده است.

شکل ۱۳-۲ الف - شهرستان جلگه ای و نسبتاً پرتراکم صومعه سرا

شکل ۱۳-۲ ب- شهرستان کوهستانی و کم تراکم رودبار

برای مطالعه

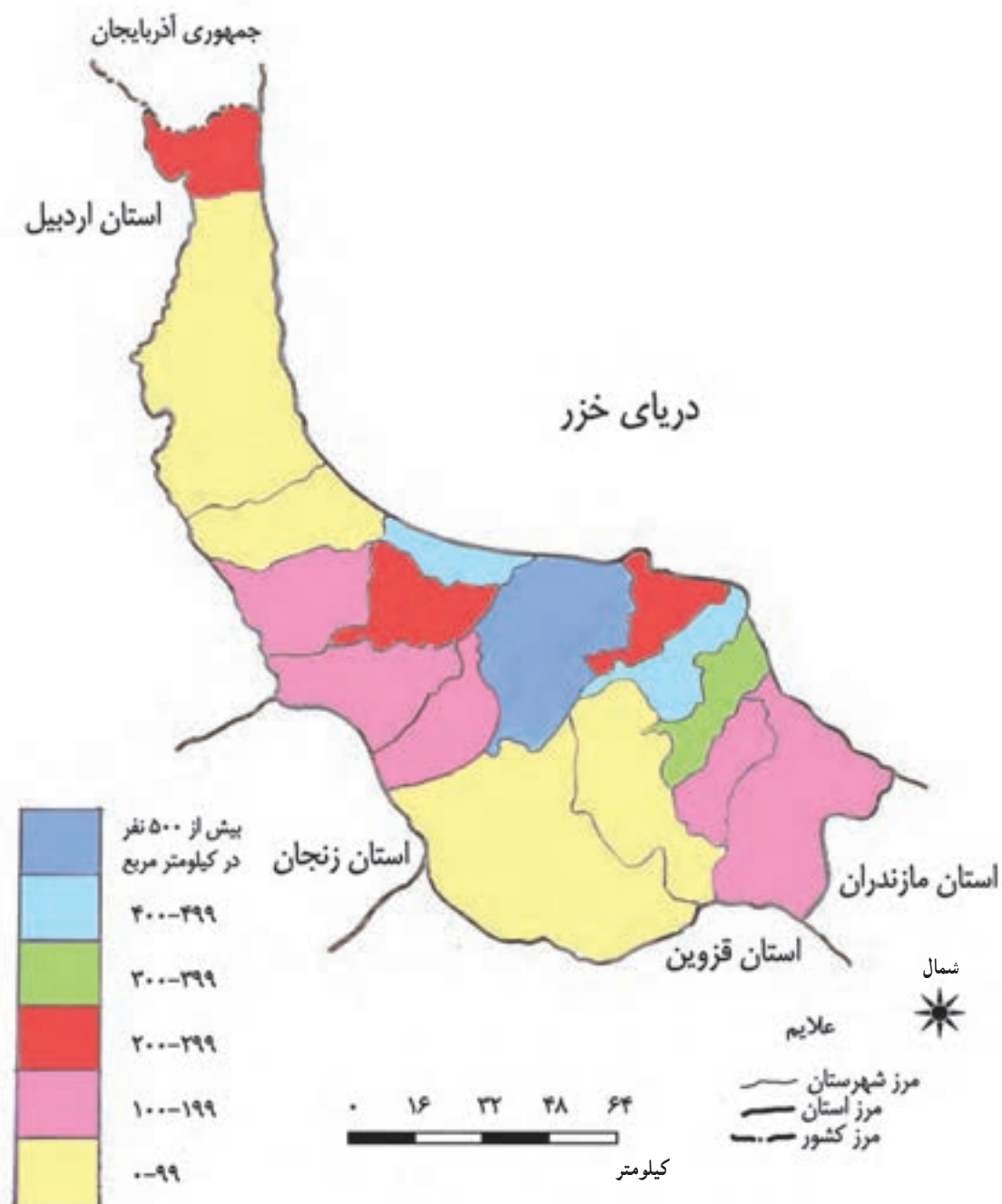
جدول ۳-۲- تراکم نسبی جمعیت گیلان در مقایسه با کل کشور، از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

تراکم جمعیت نفر به کیلومتر مربع		ردیف
گیلان	کشور	سال
۶۹/۹	۱۱/۵	۱۳۳۵
۸۷/۱	۱۵/۶	۱۳۴۵
۱۰۶/۴	۲۰/۵	۱۳۵۵
۱۴۰/۴	۳۰	۱۳۶۵
۱۵۲	۳۷	۱۳۷۵
۱۷۱/۳	۴۳	۱۳۸۵
۱۷۷	۴۶	۱۳۹۰
۱۸۰	۴۸/۵	۱۳۹۵

جدول ۴-۲- وسعت، جمعیت، تراکم نسبی و درصد شهرنشینی شهرستان‌های استان گیلان در سال ۱۳۹۵

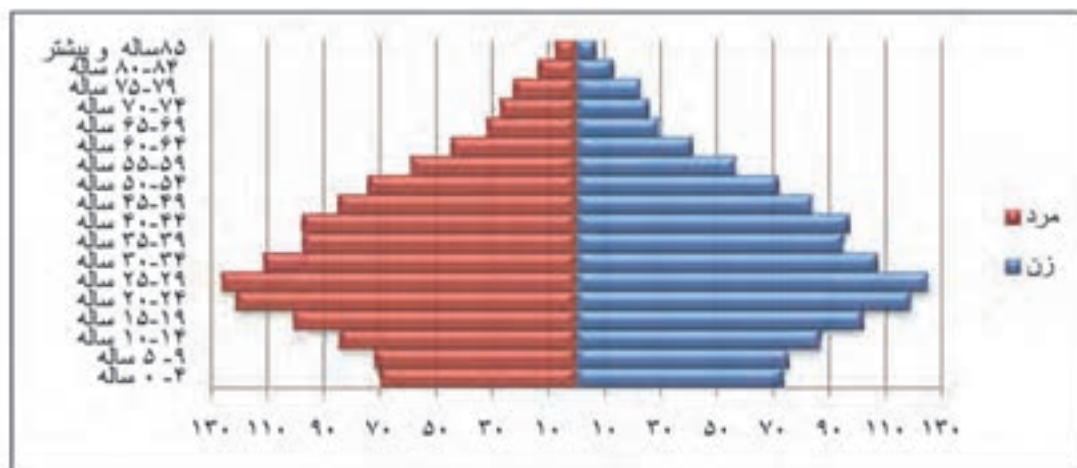
ردیف	نام شهرستان	وسعت شهرستان (کیلومتر مربع)	جمعیت در سال ۱۳۹۵	تراکم نسبی (نفر)	درصد شهرنشینی
۱	آستارا	۴۳۲/۵	۹۱۲۵۷	۲۱۲	۶۸/۸
۲	آستانه اشرفیه	۴۱۲/۸	۱۰۸۱۳۰	۲۵۶	۵۴/۵
۳	املش	۴۱۰	۴۳۲۲۵	۱۰۶	۴۰/۵
۴	بندر انزلی	۳۰۴/۷	۱۳۹۰۱۶	۴۶۵	۸۵/۳
۵	تالش	۲۱۹۱/۹	۲۰۰۶۴۹	۹۳	۳۹/۱
۶	رشت	۱۲۷۲/۲	۹۵۶۹۷۱	۷۸۸	۷۸/۲
۷	رضوانشهر	۷۸۳/۵	۶۹۸۶۵	۹۳	۳۹/۴
۸	رودبار	۲۳۷۰/۲	۹۴۷۲۰	۳۸	۶۱/۶
۹	رودسر	۱۳۳۱/۱	۱۴۷۳۹۹	۱۰۹	۵۰
۱۰	سیاهکل	۱۰۸۸	۴۶۹۷۵	۴۸	۴۶/۱
۱۱	شفت	۵۸۶/۹	۵۴۲۲۶	۹۱	۱۹
۱۲	صومعه‌سرا	۵۷۲/۹	۱۲۵۰۷۴	۲۱۳	۴۶/۹
۱۳	فومن	۷۷۷/۹	۹۲۳۱۰	۹۲	۴۱
۱۴	لاهیجان	۴۳۶/۷	۱۶۷۵۴۴	۴۱۲	۶۲/۴
۱۵	لنگرود	۴۳۸	۱۴۰۶۸۶	۳۰۷	۷۲/۳
۱۶	ماسال	۶۳۳	۵۲۶۴۹	۱۱۳	۴۴/۹

شکل ۱۴-۲- نقشه تراکم نسبی جمعیت استان - سال ۱۳۹۵

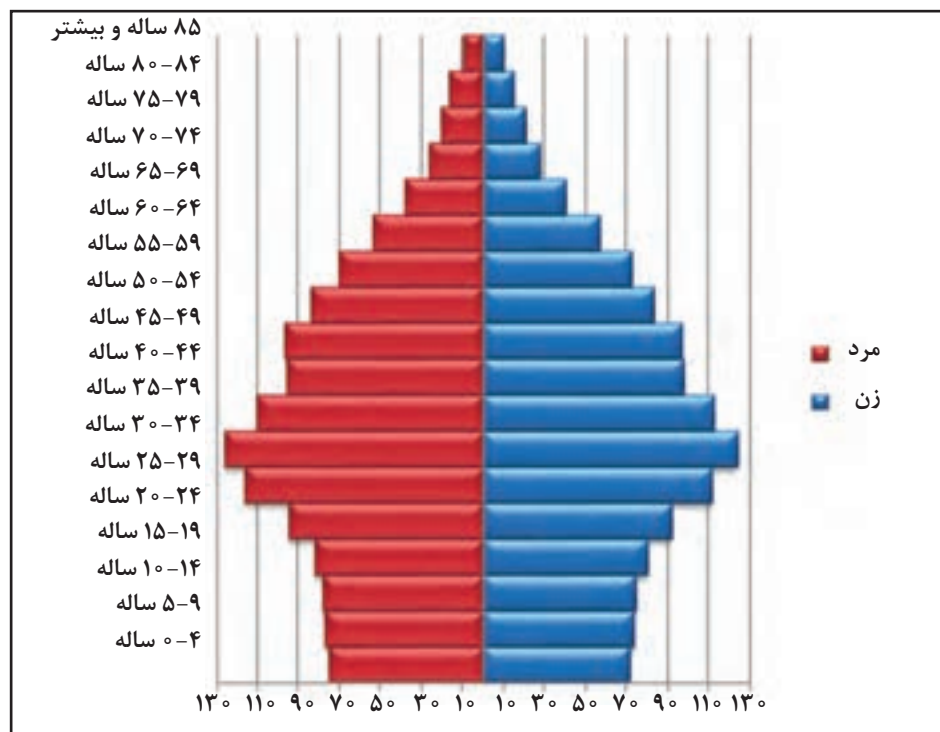
- با توجه به نقشه فوق، مناطق پرتراکم و کم تراکم جمعیت در استان را به ترتیب نام ببرید.

نمودار هرم سنی جمعیت استان گیلان ۱۳۹۰

مبنا هزار نفر

نمودار هرم سنی جمعیت استان گیلان ۱۳۹۵

مبنا هزار نفر

شکل ۱۵-۲- نمودارهای هرم سنی جمعیت گیلان در سالهای ۱۳۹۵ و ۱۳۹۰

- دو هرم سنی جمعیت استان را در سالهای ۱۳۹۵ و ۱۳۹۰ با هم مقایسه کنید. از این مقایسه چه نتایج می‌گیرید؟

رشد جمعیت

میزان رشد سالیانه جمعیت استان گیلان همواره پایین‌تر از رشد سالیانه کشور بوده است. در حال حاضر، رشد جمعیت طبق سرشماری ۱۳۹۵ در این استان ۰/۴ درصد بوده است که نسبت به سرشماری ۱۳۹۰، ۰/۲ درصد کاهش داشته است.

برای مطالعه

جدول ۵-۲- مقایسه نرخ رشد جمعیت استان گیلان با کل کشور در سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵

سال	نرخ رشد استان (درصد)	نرخ رشد کشور (درصد)
۱۳۳۵-۱۳۴۵	۲/۵۸	۳/۱۳
۱۳۴۵-۱۳۵۵	۲/۰۵	۲/۷۱
۱۳۵۵-۱۳۶۵	۲/۷۸	۳/۹۱
۱۳۶۵-۱۳۷۵	۰/۷۴	۱/۹۶
۱۳۷۵-۱۳۸۵	۰/۷۰	۱/۶
۱۳۸۵-۱۳۹۰	۰/۶۰	۱/۲۹
۱۳۹۰-۱۳۹۵	۰/۴	۱/۱

ترکیب سنی جمعیت گیلان چگونه است؟

همان‌طور که می‌دانید، هرم سنی جمعیت، ترکیب سنی و جنسی جمعیت را نشان می‌دهد. از طریق گروه‌بندی‌های سنی بر روی هرم جمعیتی، می‌توان به مسائلی همچون افزایش یا کاهش مولید، امید به زندگی و مهاجرت‌ها در جمعیت یک سرزمین پی‌برد. هرم سنی جمعیت گیلان در سرشماری سال ۱۳۹۵ از ویژگی‌های زیر برخوردار است:

- کمتر شدن درصد جمعیت زیر ۱۴ سال؛ این، از نشانه‌های کاهش مولید در استان است.
- درصد عمده جمعیت در گروه بزرگسالان ۵۹-۳۰ سال قرار دارند.
- روند تدریجی جمعیت استان به طرف سالخوردگی؛ کاهش مولید و مرگ‌ومیر را می‌توان از عوامل مؤثر در پدیده سالخوردگی جمعیت نام برد.

جدول ۶-۲- ترکیب سنی جمعیت گیلان در سال ۱۳۹۰

گروه‌های سنی	سن	تعداد جمعیت	درصد
کودکان و نوجوانان	۱۴-۰ سال	۴۴۹۷۷۸	۱۷/۸
جوانان	۲۹-۱۵ سال	۵۷۶۹۸۳	۲۲/۸
بزرگسالان	۵۹-۳۰ سال	۱۱۶۸۶۲۲	۴۶/۲
سالمنان	۶۰ ساله و بالاتر	۳۳۵۳۱۳	۱۴/۳

مهاجرت

مهاجرت در گیلان به دو صورت، داخل استانی و خارج استانی، است.

جابه‌جایی داخل استانی جمعیت به دو شکل انجام می‌گیرد:

۱- جابه‌جایی جمعیت در داخل محدوده یک شهرستان

۲- جابه‌جایی جمعیت از شهرستانی به شهرستان دیگر.

شهرستان‌های رشت، آستارا و لنگرود، به ترتیب بیشترین افزایش جمعیت را نسبت به شهرستان‌های دیگر در سال ۱۳۹۵

داشته‌اند که قسمت عمده آن می‌تواند متأثر از مهاجرت به آن‌ها باشد.

مهاجران اغلب با استقرار در شهرهای استان، علل افزایش سریع جمعیت شهری و تبدیل روستاهای بزرگ به شهرهای کوچک و

متوسط را فراهم می‌آورند؛ افزایش نقاط شهری از ۱۰ شهر در سال ۱۳۳۵ به ۵۱ شهر در سال ۱۳۹۵، بیانگر این تغییر و تحول است.

مهاجرت خارج استانی شامل افرادی است که با هدف رسیدن به شرایط بهتر زندگی، گیلان را ترک می‌کنند یا از سایر استان‌ها

به گیلان می‌آیند. در این زمینه استان‌های تهران، زنجان، اردبیل، مازندران و قزوین اهمیت بیشتری دارند. البته استان‌های تهران،

مازندران و قزوین هم در زمینه مهاجرپذیری و هم مهاجرفرستی برای گیلان نقش زیادی دارند.

پدیده مهاجرت ممکن است آثار مفید یا زیان‌بار اجتماعی و اقتصادی به وجود آورد. آنچه مسلم است بیشترین مهاجرت از

گیلان توسط گروه‌های جوان انجام می‌گیرد. ادامه این فرایند در بالا بردن میانگین سنی و کاهش نرخ مولید و همچنین، افزایش نرخ

مرگ و میر در گیلان تأثیر خواهد داشت؛ درحالی که برای نقطه مهاجرپذیر موقعیت کاملاً متضادی را به وجود خواهد آورد.

فعالیت ۱۱

- به نظر شما، دلایل مهاجرت در گیلان چیست؟

- برای جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهر چه راه‌حل‌هایی پیشنهاد می‌کنید؟

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان گیلان

درس نهم آداب و رسوم مردم استان گیلان

زبان و گویش‌های مردم گیلان

گویش اصلی مردم گیلان، «گیلکی» است و گویش‌های دیگری نیز در بعضی از مناطق گیلان وجود دارد. در نواحی غربی و شمال‌غربی گیلان که تالش نشین است، گویش «تالشی» و در مناطق کوهستانی گیلان، گویش «دیلمی» رایج است. در برخی مناطق آستارا، تالش و رودبار زبان «ترکی» هم متداول است.

● **گیلکی**: گیلکی از گویش‌های ایرانی است که در گیلان و دیلمستان متداول بوده و هنوز مردم استان گیلان آن را در گفتار به عنوان زبان مادری خود به کار می‌برند. گیلکی مشتمل بر دو گویش متمایز در دو ناحیه غربی و شرقی است (بیه‌پس، بیه‌پیش)^۱. یکی گویش رایج در رشت، بندرانزلی، لشت‌نشا، صومعه‌سرا و کوچصفهان و دیگر، گویشی که در لاهیجان، لنگرود و رودسر متداول است.

زبان گیلکی از خانواده زبان «پهلوی» است. واژه‌های زیادی در گیلکی وجود دارد که ریشه در زبان پهلوی دارد؛ مانند کلمه «کفتن» که در فارسی «افتادن» و در پهلوی «کفتن» است یا کلمه «واش» در گیلکی به معنای «علف» و در پهلوی همان «واش» است. واژه «دیم» به معنای «چهره و رخسار» ریشه‌ای «اوستایی» دارد و در منابع قدیم فارسی دری استعمال می‌شده است ولی اکنون دیگر رایج نیست، در حالی که در زبان گیلکی متداول است.

● **تالشی**: در جلگه گیلان در مناطق تالش، ماسال، شاندرمن، قسمت‌هایی از فومن، صومعه‌سرا و رضوان‌شهر و همچنین در لنکران آذربایجان، زبان ایرانی دیگری متداول است که تالشی خوانده می‌شود. این زبان مثل زبان گیلکی از خانواده زبان‌های شمال غربی ایران است که در زمان‌های قبل (تا حدود قرن دهم هجری قمری) در سرزمین آذربایجان هم رایج بوده اما از آن پس، جای خود را به زبان ترکی داده است.

هنرهای دستی استان گیلان

شرایط جغرافیایی گیلان، آب و هوای معتدل مرطوب، کوه‌های پوشیده از جنگل و مناظر زیبا و رنگارنگ از یک سو و تاریخ چند هزارساله مردم این منطقه در هنر و صنعت از سوی دیگر، موجب شده است که گیلان دارای صنایع و دست‌ساخته‌های زیبا، متنوع و گوناگون باشد؛ در ادامه، به ذکر دو نمونه از آن می‌پردازیم:

الف) سبدهبافی و حصیربافی: یکی از هنرها و صنایع دستی گیلان سبدهبافی و حصیربافی است. از سبدهبافی و حصیربافی به عنوان ظرف استفاده می‌شود و حصیر نیز برای پوشاندن کف و سقف به کار می‌رود. فراورده‌های آن شامل زیرانداز، انواع زنبیل، کلاه و خورجین و سفره هستند. در گذشته، زیرانداز و کف‌پوش روستاییان از حصیر بوده و امروزه هم از آن در برخی

۱- در گذشته گیلان را بر اساس سفیدرود به دو بخش بیه‌پس (غرب سفیدرود) و بیه‌پیش (شرق سفیدرود) تقسیم‌بندی کرده بودند.

شکل ۳-۱- سببافی در گیلان

شکل ۳-۲- الف- نمونه‌ای از چادرشپ‌های گیلان

شکل ۳-۲- ج- سفالگری در گیلان

مناطق استفاده می‌شود. مواد اولیه ساخت حصیر و سبد از نی و سوف است که به صورت خودرو در نزارها و باتلاق‌های گیلان می‌روید. این صنعت در بیش‌تر مناطق گیلان رواج دارد ولی مرکز اصلی تولید آن خمام، گلشن، جفرو، غازیان و بندرانزلی است. (ب) **سفالگری**: از دیگر صنایع دستی گیلان، هنر سفالگری است که در بیش‌تر مناطق گیلان به ویژه اسالم، لاهیجان، رودسر، لنگرود، رشت و تالش متداول است. در اسالم به سبب کیفیت مرغوب گل رس آن، سفالگری رونق خاصی دارد و یک سنت دیرینه با سابقه چند هزارساله است. سفال‌هایی که امروزه در گیلان ساخته می‌شود، شامل دو گروه‌اند: اول، سفال‌هایی که به عنوان وسایل ضروری زندگی مورد استفاده قرار می‌گیرند (مانند سفال‌های سقف برای پوشش بام‌ها و انواع ظروف مورد نیاز خانه‌ها از قبیل گنج، گلدان، خمره، کوزه، تابه گنج و نمکدان) و دوم، سفال‌هایی که جنبه تزینتی دارند و در ساختن آن‌ها ذوق و استعداد هنری به کار می‌رود.

از دیگر صنایع دستی رایج در گیلان می‌توان به بامبوفایی، نمدمالی، چادرشپ‌بافی، گلیم و جاجیم، خراطی، چاروق‌دوزی و چموش‌دوزی جوراب پشمی و ابریشمی و جارو اشاره کرد.

شکل ۳-۲- ب- حصیربافی در گیلان

بررسی کنید که در حال حاضر، هر یک از این صنایع دستی بیشتر در چه بخش‌هایی از گیلان متداول است؟
— به نظر شما فرآورده‌های حصیری و سببافی را می‌توان جایگزین کدام یک از لوازم پلاستیکی امروزی نمود؟ چند مورد نام ببرید و محاسن این جایگزینی را بنویسید.

در استان گیلان چه بازی‌های محلی و بومی متداول است؟

بازی‌های محلی در استان گیلان از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند و دارای قدمتی چند هزار ساله‌اند. از دیرباز در استان گیلان پس از برداشت محصول برنج یا هنگامی که روستائیان از کار ابریشم (نوغانداری) فارغ می‌شدند و در سایر اوقات فراغت، مراسم جشن و شادی برپا می‌شد و در آن، با برگزاری مسابقات کشتی گیله‌مردی، لافندبازی، ورزش جنگ و ...، روستائیان خستگی زحمات روزهای سخت کاری را از تن به‌در می‌کردند.

شکل ۳-۳ — کشتی گیله‌مردی (جواهر دشت)

شکل ۳-۴ — لافند بازی در گیلان

فعالیت ۱۳

در مورد یکی از بازی‌های محلی گیلان که در منطقه شما متداول است، تحقیق کنید و گزارش آن را در کلاس ارائه دهید.

آداب و رسوم محلی گیلان

آداب و رسوم عبارت‌است از اعمال و رفتاری که در خانواده، قبیله و جامعه از زمان‌های گذشته به ارث مانده است و برای انجام آن اعمال و رفتار، دلیل منطقی یا دستور صریح یا قانون مدونی وجود ندارد. آداب و رسوم متأثر از فرهنگ ملی، محلی و هنجارهای اجتماعی است و معمولاً هر آدابی و رسمی علت خاصی دارد. از جمله آداب و رسوم فراوانی که در استان گیلان وجود دارد می‌توان موارد زیر را نام برد:

- آداب و رسوم مربوط به سوگواری: عزاداری ماه محرم، تعزیه، روضه‌خوانی، دسته‌جات عزاداری، زنجیرزنی، شام غریبان، علم‌واچینی و ...

- آداب و رسوم مربوط به اعیاد مذهبی: عیدفطر، عیدقربان، عید غدیرخم، نیمه شعبان و ماه رجب.
- آداب و رسوم مربوط به تحویل سال نو و نوروز: خانه‌تکانی، گوله گوله چهارشنبه (چهارشنبه سوری)، دعای اول سال، نوروزخوانی، عروس گوله، دیدوبازدید و سیزده بدر.
- آداب و رسوم مربوط به ازدواج و مراسم خویشاوندی: بله‌برون، عقدکنان، حنابندان و جشن عروسی.
- آداب و رسوم دیگر: مثل شب چله، دندان‌فشان و ...

بیشتر بدانیم

آداب و رسوم ماه رجب

شب اولین جمعه ماه رجب را «رغایب» می‌نامند. در گیلان رسم است که عصر روز پنج‌شنبه منتهی به ماه رجب مردم برای فاتحه‌خوانی بر سر مزارها رفته و خیرات می‌دهند. در همه مناطق، خانواده‌ها لقمه نان و خرما درست می‌کنند و برای همسایگان و اهل محل می‌فرستند. این رسم با اندک تفاوتی در همه مناطق گیلان اجرا می‌شود؛ مثلاً، در مناطق شرق گیلان از نوعی نان محلی به نام نان تمیجان در این مراسم استفاده می‌شود.

از دیگر مراسم مربوط به ماه رجب، می‌توان به برگزاری جشن‌های میلاد حضرت علی (ع) و عید مبعث اشاره کرد که در این مجالس، مردم به جشن و سرور و مدح و ثناخوانی می‌پردازند.

فعالیت ۱۴

– به کمک بزرگ‌ترهای فامیل (پدربزرگ، مادربزرگ و...) گزارشی از چگونگی آداب و رسوم گوله‌گوله چهارشنبه تهیه کنید.

پوشاک مردم و رابطه آن با عوامل جغرافیایی — فرهنگی

شرایط اقلیمی و جغرافیایی هر منطقه، بر نوع لباس مردم آن تأثیر می‌گذارد. مردمی که در کناره جنوبی دریای خزر سکونت دارند، به علت مرادوده و نقل و انتقال فراوان، روی هم‌دیگر اثر گذاشته‌اند. با یک نگاه عمومی به وضعیت پوشاک در این مناطق می‌توان دریافت که همه ساکنانش از لحاظ پوشاک در یک ردیف و شبیه به هم هستند؛ با این حال، تنوع فراوانی در پوشاک مردمان این ناحیه دیده می‌شود.

در پوشاک عمومی مردم این ناحیه، اشتراکاتی است که آن‌ها را به هم پیوند می‌دهد. پوشاک بانوان ساکن این منطقه شامل لچک، روسری، پیراهن، جلبقه، شلیته کوتاه، شلوار، جوراب پشمی، چاروق و چادر، و پوشاک مردان شامل کلاه نمدی، پیراهن، شلوار، جوراب پشمی، چاروق، کت، شال کمر و کلاه است.

«الجابا» نیز پوشاک دوخته شده‌ای از مخمل یا پارچه چادرشب است که لباس زنان در کوهستان‌های شرقی و قاسم‌آباد بوده است. چادر کمر یا چادر شب پوششی است که بانوان گیلانی آن را به کمر می‌بندند. بانوان ساکن جلگه به آن (کمردَبَد) می‌گویند. هم‌چنین، در گویش‌های محلی به چادر شب «چاشو» گفته می‌شود که رنگ اصلی زمینه آن معمولاً قرمز است. بانوان چادرشب را هنگام کشاورزی مثل چیدن برگ سبز چای، نشاء، وجین برنج و چیدن مرکبات در هوای سرد و نیز هنگامی که مجبورند ساعت‌ها به شکل خمیده کار کنند، به دور کمر می‌بندند. این کار چند مزیت دارد؛ موجب گرم نگه‌داشتن بدن آنان می‌شود، از کمردرد جلوگیری می‌کند و همچنین از آن برای بستن کودک به پشت هنگام کار کردن استفاده می‌شود.

شکل ۳-۵- زنان روستایی مشغول نشای برنج با کمردبد

بیشتر بدانیم

در گیلان، مردم به دلیل وجود طبیعت زیبا و سرشار از رنگ، بیشتر از رنگ‌های شاد و مفرح در پوشش خود استفاده می‌کنند. با توجه به تنوع لباس‌های محلی، پوشاک زنان گیلان را می‌توان به سه بخش شرق، غرب و مرکز دسته‌بندی کرد که لباس زنان شرق گیلان به لباس «قاسم‌آبادی»، زنان غرب گیلان به «تالشی» و لباس زنان مرکز گیلان به نام «رسوخی» معروف است.

شکل ۶-۳- لباس محلی گیلان

لباس رسوخی بیشتر در شهر ماسوله دیده می‌شود که یادگار زمان قاجار است و از شهرهایی مانند زنجان به گیلان رسوخ کرده است.

لباس قاسم‌آبادی بیش‌تر در شرق گیلان و در منطقه قاسم‌آباد رودسر مشاهده می‌شود. این پوشاک به دلیل تنوع رنگی زیاد و جذابیت بالا، بسیار معروف است. لباس قاسم‌آبادی شامل یک روسری زیرین به نام «مندیل» است که با تعداد زیادی سکه در قسمت پیشانی تزیین می‌شود. جلیقه آن مانند جلیقه‌های سایر مناطق گیلان بوده با این تفاوت که با سکه تزیین شده است.

لباس تالشی لباس زنان غرب گیلان است و شامل روسری یک دست سفید، جلیقه که گاهی با سکه‌های درشت

تزیین می‌شود، پیراهن بلند چین‌دار تا مچ پا و دامنی که در فارسی «شلیته» و در زبان محلی «شلار» نامیده می‌شود، است. بلندی پیراهن و شلیته مشخص‌کننده بخش‌های مختلف غرب گیلان است؛ برای مثال، در غرب‌ترین منطقه تالش، پیراهن بسیار بلند دراز تو مان و در ماسال پیراهن بسیار کوتاه و تا بالای زانو کوتاه تو مان بوده است.

شکل ۷-۳- لباس محلی گیلان

ضرب المثل‌ها و ادبیات عامیانه یا فولکلوریک^۱

«فولکلور» در لغت به معنای دانش عوام به کار می‌رود. این اصطلاح در زبان فارسی به فرهنگ عامه یا فرهنگ مردم و ادبیات عامیانه معنا شده و در مردم‌شناسی نیز این گونه تعریف شده است: باورها و اعمال گروهی که با موازین علمی و منطقی جامعه انطباق ندارد و اجرای آن بر حسب عادت، تقلید و سرگرمی صورت می‌گیرد؛ مانند باورهای پیرامون مراسم تولد، ازدواج، مرگ، خوراک، پوشاک، زراعت و

بیشتر بدانیم

نمونه‌هایی از ادبیات عامیانه رایج در گیلان

* درختی بار نمی‌آورد گیل مرد تبر بر می‌گیرد و به سراغش می‌رود و او را چونان پدری – که فرزند خطا کار خود را مورد خطاب قرار می‌دهد – تهدید می‌کند که اگر سال دیگر بار نیاورد سروکارش با این تبر است و بعد هم به مهربانی او را می‌نوازد و رسیدگی می‌کند و درخت معمولاً سال دیگر شکوفه‌هایش به بار می‌نشیند.

* در برداشت چین اول چای (اواسط بهار)، معمولاً کسی که اولین بار غنچه سفید چای را روی بوته چای می‌بیند، با هیجان بسیاری آن غنچه را می‌چیند و منتظر صاحب کار می‌ماند. با آمدن صاحب کار، برگ سفید چای را به او نشان می‌دهد و از صاحب کار انعام می‌گیرد.

* در گذشته که زمین‌های کشاورزی را با گاوانر (ورزا) شخم می‌زدند، در پایان درو محصول برنج، مشت آخر را بدون بریدن با کشیدن درو می‌کردند و آن را با هیاهو و شادی و سلام و صلوات به منزل صاحب کار می‌بردند و از صاحب کار با دادن خبر پایان کار درو، مزدگانی می‌گرفتند که مشت آخر را «ورزا مشته» می‌گویند.

* نمونه اشعار عامیانه در مورد زراعت:

بیجارواش بزای من تور بیوم تور هوا گرمه نخوردم ماهی شور

خدا قوت بده می بازوی زور بیجار آباد کنم، دشمن بیون کور

این اشعار در مورد وضعیت مزرعه‌ای گفته می‌شود که پر از علف‌های هرز شده و باید آباد شود. کشاورز از خداوند تقاضای بازوان پرتوانی را دارد تا بتواند زمین خود را آباد و با این کار دشمن را خوار سازد.

ضرب المثل‌ها

ضرب المثل‌ها نیز بخشی از ادبیات عامیه (فولکلور) اند. چند نمونه از ضرب المثل‌های گیلکی و تالشی را در

ادامه می‌خوانید:

۱- در ادبیات فارسی فولکلور به ادبیات شفاهی و در مواردی نیز به آیین‌های محلی، لباس‌ها و بازی‌های محلی نیز اطلاق شده است.

* دریا او هرچی واسوجه بازم تا زانو سَر او دره؛
یعنی، آب دریا هرچقدر هم کم شود، باز خشک نمی‌شود.
* بَج بجه دینه رنگ اوسانه، آدم آدمه دینه فند اوسانه؛
یعنی، برنج برنج را می‌بیند رنگ برمی‌دارد، انسان‌ها نیز از یکدیگر فن (مهارت) یاد می‌گیرند.
* آنی بَج واجور داره؛
یعنی، حرفش خریدار دارد.
* آز دولتی بَج سوررَقم آب خوره؛
یعنی، به لطف برنج، علف هرز هم سیراب می‌شود.
* آدم به گبه، حیوان به لافند؛
یعنی، آدم حرف سرش می‌شود، حیوان فقط طناب و افسار.
* پِرا، پِرا، تِه مِرا آز، تِه را؛
یعنی برادر، برادر، من به تو کمک می‌کنم و تو به من.

فعالیت ۱۶

آیا در منطقه شما ضرب المثل‌ها و ادبیات عامیانه دیگری نیز رایج است؟ چند نمونه جمع‌آوری کنید و در کلاس ارائه

دهید.

فصل چهارم

پیشینه و مفاخر استان گیلان

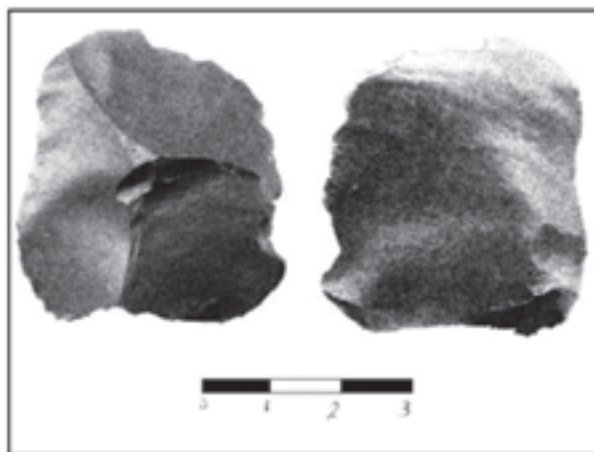
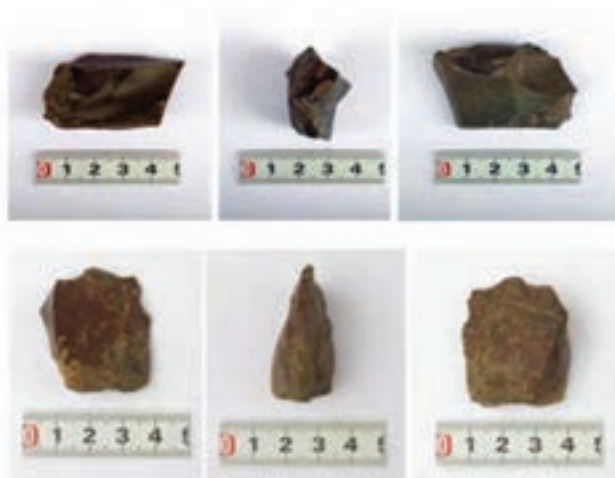

درس دهم از گذشته استان محل سکونت خود چه می‌دانید؟

توگیلان سبزی و پروکمن که از گیل مردان برانی سخن
در این خط سبزیو سرشت گشودست ایزد دی از بهشت

در کرانه جنوبی دریای خزر در غار «کمر بند» و به ویژه در غار «هوتو» (در بهشهر کنونی) بقایای استخوان انسانی پیدا شده که باستان‌شناسان قدمت آن را بین یازده هزار تا هفتاد و پنج هزار سال پیش تخمین زده‌اند. آنان احتمال داده‌اند که این استخوان‌ها، مربوط به نیاکان مستقیم انسان‌های ساکن فلات ایران است. در تازه‌ترین تحقیقات باستان‌شناسان به تعدادی از دست‌آزارهای سنگی مورد استفاده بشر اولیه در غارهای یرشلمان، چپلک و مالهان در نواحی کوهستانی دیلمان و عمارلو دست یافته‌اند که استقرار انسان در مناطق کوهستانی گیلان را در اواخر عهد پارینه سنگی (بین یازده هزار تا چهل هزار سال پیش) تأیید می‌کند.

شکل ۲-۴- ابزارهای سنگی مکشوفه در غارهای چپلک و مالهان در عمارلو

شکل ۱-۴- ابزار سنگی مکشوفه در غار یرشلمان در دیلمان

فعالیت ۱۷

- مناطق کوهستانی دیلمان و عمارلو در محدوده کدام یک از شهرستان‌های گیلان واقع‌اند؟
- آیا در محل سکونت خود، غاری تاریخی می‌شناسید؟ اطلاعات خود را در این زمینه به کلاس ارائه کنید.

اقوام و مراکز اولیه تمدن در گیلان

با گذشت چند هزار سال از سکونت انسان در گیلان در عصر سنگ، به تدریج مردمان این ناحیه وارد «عصر فلز» شدند. باستان‌شناسان در حفاری‌های صد سال اخیر به آثار و شواهد قابل اعتنایی از دوره فلز (به‌ویژه عصر آهن) دست یافته‌اند. این آثار و شواهد نشان می‌دهند ساکنان گیلان قبل از استقرار کامل آریایی‌ها در ایران، به حد بالایی از فرهنگ و تمدن دست یافته‌اند.

بیشتر بدانیم

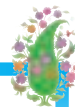
اقوام گیلان

◀ قوم کاس : به نظر بسیاری از پژوهشگران، یکی از قدیمی‌ترین اقوام ساکن در گیلان، قوم «کاس» است. کاس‌ها مرکب از دو تیره کاس سی (کاسی) و کاس پی (کاسپی) بوده‌اند. گستره نفوذ آن، از شمال ایران (سواحل دریای کاسپین) تا صفحات زاگرس و جلگه عراق کنونی را در بر می‌گرفت و بیشتر به کشاورزی و دامداری اشتغال داشتند.

◀ قوم کادوس : یکی دیگر از اقوام قدیمی ساکن در گیلان «کادوس»‌ها بودند. پژوهشگران خاستگاه اصلی آن‌ها را نواحی کوهستانی و جلگه‌ای غرب گیلان دانسته‌اند. کادوس‌ها ضمن حفظ استقلال داخلی در کنار سایر اقوام گیلانی با هخامنشی‌ها همکاری داشتند. برخی بر این باورند که «تالش»‌های کنونی از نسل آن‌ها هستند.

◀ قوم آمارد : قوم دیگری که در گیلان قدیم می‌زیست، «آمارد»‌ها بودند که احتمالاً از نقطه دیگری به گیلان مهاجرت کرده و برای یافتن پناهگاه امن به کوهستان البرز شمالی آمده و در حاشیه سفیدرود ساکن شده‌اند. برخی پژوهشگران آثار به‌دست آمده در تپه مارلیک را منسوب به آن‌ها می‌دانند.

◀ قوم گیل و دیلم : گیل و دیلم یکی دیگر از اقوام کهن در گیلان محسوب می‌شوند که به نظر برخی از مورخان ریشه نژادی مشترک دارند. قوم گیل و دیلم پس از کوچ اجباری آماردها به وسیله فرهاد اول اشکانی (۱۷۱-۱۷۶ ق.م)، نقش بیشتری در تحولات سیاسی - اجتماعی ایران از اواخر حکومت اشکانیان برعهده گرفتند؛ به همین دلیل، تا اواخر قرن چهارم هجری به‌خصوص در دوران اقتدار دیلمی‌ها (آل بویه)، بخش اعظم نواحی کوهستانی گیلان و حتی مناطق هم‌جوار به نام آن‌ها، «دیلمان» و به نواحی جلگه‌ای نیز «گیلان» گفته می‌شد. به تدریج، با پایان یافتن دوران اقتدار آل بویه و برخی حکومت‌های محلی منطقه دیلمان، نام و آوازه قوم «گیل» غلبه یافت و سراسر کوهستان و جلگه ساحلی به نام آن‌ها، به «گیلان» شهرت یافت.

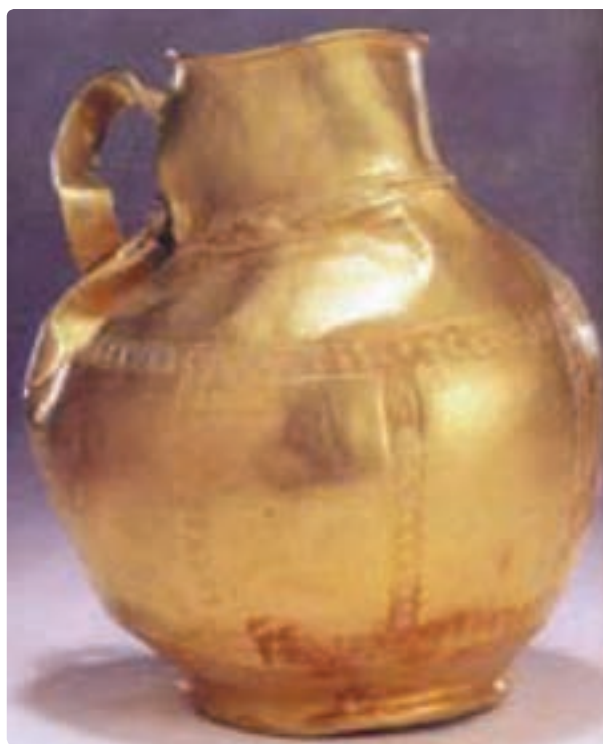
آیا شما می‌توانید نام تعدادی از اشخاص و مکان‌های کنونی در گیلان را که به نحوی با نام اقوام کهن ساکن در گیلان قدیم ارتباط داشته باشند، بگویید؟

مراکز اولیه تمدن در گیلان

● تمدن املش: در املش، اشیای گرانبهایی در حفاری‌ها پیدا شده که مهم‌ترین آن‌ها، «جام» و «تنگ» طلایی املش است؛ از این رو، یکی از باستان‌شناسان برجسته، تمدن ماقبل آریایی ایران را «تمدن املش» نام نهاده و کار صنعتگران آن را هنرمندانه‌تر از کار صنعتگران دیگر تمدن‌ها دانسته است.

شکل ۴-۴- ظرف سفالی املش

شکل ۴-۳- تنگ طلایی املش

● تمدن تالش: نخستین بار، در سال ۱۲۸۰ هـ. ش در تالش گیلان حفاری به صورت علمی و جدید صورت گرفت و آثار زیادی از قبیل ظروف سنگی، مفرغی، سفالین به دست آمد که قدمت آن‌ها به سه هزار و پانصد سال پیش می‌رسد. همچنین، در حفاری

سال‌های اخیر در غرب روستای مَریان و تول در شهرستان تالش اشیای سیمین، زرین و سفالی زیادی پیدا شده که مهم‌ترین آن‌ها جام طلایی «تُول» و «دستبند مفرغی» دارای کتیبه است.

شکل ۴-۶ — دستبند مفرغی کتیبه‌دار تول تالش

شکل ۴-۵ — جام طلایی تُول تالش

● **تمدن دیلمان :** دیلمان از مناطق باستانی و پرآوازهٔ گیلان است که اشیای فراوان به‌دست آمده در آن، از قبیل ظروف سفالی، مفرغی، آهنی و شیشه‌ای بیانگر این ادعاست. این اشیا به نیمهٔ دوم هزارهٔ دوم قبل از میلاد تا دورهٔ اشکانی نسبت داده شده است. آثار قابل توجه این منطقه، ظروف و اشیای زینتی، از جنس شیشه است که بسیار ماهرانه ساخته شده و حکایتگر اوج و تعالی هنر «شیشه‌گری» در گیلان قدیم است.

● **تمدن مارلیک :** تپه سنگی مارلیک در کنار چهار تپهٔ دیگر در سال ۱۳۴۰ ش. به شیوهٔ علمی مورد کاوش قرار گرفت که آثار زیادی شامل ظروف سفالی، مفرغی و طلایی در آن به‌دست آمد. معروف‌ترین این آثار «جام مارلیک» با نقش گاو بالدار، درخت زندگی و نقش خورشید است که از طلای خالص و به شکلی بسیار هنرمندانه ساخته شده است. کاوشگر مارلیک معتقد است : «اقوام

شکل ۷-۴- اشیای زینتی از جنس شیشه متعلق به هزارهٔ اوّل ق.م، مکشوفه در قلعهٔ کوتی دیلمان

مارلیک در دورانی در حدود سه هزار و پانصد سال پیش در ارتفاعات رشته کوه البرز مستقر شده و برای مدتی در حدود پنج قرن به پیشرفت و شکوفا کردن هنر و صنایع خود در این منطقه پرداخته‌اند.»

شکل ۸-۴- جام مارلیک

شکل ۹-۴- مجسمه گاو کوهاندار ویژه تمدن مارلیک

تحقیق کنید

— هر يك از تمدن‌های آملش، تالش، دیلمان و مارلیک در کنار کدام رودخانه‌ها پدید آمده‌اند؟ چرا؟

گیلان از تشکیل حکومت آریایی ماد تا سقوط ساسانیان (۷۰۸ ق.م — ۶۵۲ م)

با مهاجرت و استقرار اقوام آریایی در ایران، ساکنان گیلان (کاسپی‌ها، کادوس‌ها، آماردها و...) استقلال خود را در برابر تازه‌واردها، حفظ کردند. مادها به عنوان نخستین حکومت آریایی (۵۵۰-۷۰۸ ق.م) هیچگاه نتوانستند ساکنان گیلان زمین را زیر فرمان خود درآورند.

در آغاز پایه‌گذاری حکومت هخامنشیان (۵۵۰ ق.م)، اقوام گیلانی با بنیان‌گذار این سلسله (کوروش دوم) بر ضد دولت ماد متحد شدند و در گشودن هگمتانه پایتخت ماد به وی کمک کردند.

در دوره سلوکیان و سپس در دوره اشکانیان (۲۴۸ ق.م — ۲۲۴ م.)، ساکنان گیلان همچنان استقلال نسبی خود را حفظ کردند و در مواردی علیه اشکانیان دست به شورش زدند و گاه آن‌ها را در سرکوب دشمنانشان کمک کردند.

در دوره ساسانیان (۶۵۲-۲۲۴ م.) ساکنان گیلان (کادوس‌ها، گیل‌ها و دیلمی‌ها) در اداره امور داخلی خود کم و بیش آزاد بودند. اما در نبرد شاهان ساسانی با بیگانگان، همواره به عنوان نیروی کمکی به خدمت آن‌ها درآمدند.

گیلان از سقوط ساسانیان تا دوره سلطنت قاجار (۱۲۰۹-۳۱ ه.ق)

همزمان با هجوم اعراب به ایران، خاندان «گیلان شاهان» به فرمانروایی «گیل گیلان شاه» به تدریج بر گیلان و دیلمان، و دیگر نواحی کرانه جنوبی دریای خزر (طبرستان و گرگان) غلبه یافت.

خاندان گیلان شاهان که بیش از یک قرن (۱۴۶-۲۲ ه.ق) بر گیلان، طبرستان و گرگان فرمانروایی داشتند، مرکز حکومتشان را در گیلان و به روایتی در فومن قرار دادند. امیران این خاندان با استفاده از نیروی رزمی سلحشوران دیلمی و گیلی در مقابل نفوذ سپاهیان خلافت اموی و سپس عباسی بر کرانه جنوبی دریای خزر، به شدت از خود پایداری نشان دادند.

گیلانیان پس از برافتادن حکومت گیلان شاهان (دابویگان) ضمن پایداری در مقابل هجوم سپاهیان عباسی، آغوش خویش را به روی مخالفان آنان به ویژه «علویان» گشودند. با شهادت امام رضا (ع) (۲۰۳ ه.ق) در خراسان، مهاجرت سادات علوی به گیلان شتاب بیش تری گرفت. به روایتی، در همین ایام سیدجلال الدین اشرف برادر امام هشتم (ع) به منظور نشر آیین شیعه وارد گیلان شد. در همان جا به شهادت رسید و پیکر مطهر ایشان در روستای «کوچان» در حاشیه سفید رود (آستانه اشرفیه کنونی) به خاک سپرده شد.

مهاجرت سادات علوی به گیلان و همگامی آنان با حکام محلی در دشمنی با خلافت عباسی و توجه آنها به طبقات فرودست جامعه و نیز دعوت عملی به اسلام، سبب رواج و گسترش آیین شیعه در میان مردم شد. چند سال بعد، گیلانی‌ها در روی کار آمدن دولت علویان طبرستان (۳۱۶-۲۵۰ ه.ق) نقش برجسته‌ای ایفا کردند.

در فاصله برافتادن حکومت گیلان شاهان تا روی کار آمدن حکومت‌های ترک تبار در ایران (غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان)، گیلان به وسیله خاندان‌های حکومتگر دیلمی همچون «آل جستان»، سالاریان و در مقطعی از این دوره توسط «علویان هوسم» اداره می‌شد. در طول این دوره هم، گیلان کم و بیش استقلال نسبی خود را حفظ کرد.

در سراسر دوران فرمانروایی مغولان، تیموریان و ترکمانان قراقویونلو و آق قویونلو (۹۰۷-۶۵۶ ه.ق)، خودمختاری داخلی گیلان با فراز و نشیب‌هایی ادامه یافت. جغرافی‌نویسان و مورخان، در گزارش خود درباره اوضاع و احوال گیلان در این زمان به اعتبار موقعیت جغرافیایی سفیدرود، گیلان را به دو پهنه شرقی با عنوان «بیه پیش» به مرکزیت لاهیجان، و پهنه غربی با عنوان «بیه پس» به مرکزیت فومن تقسیم می‌کنند. در هر یک از این بخش‌ها، خاندان‌های محلی فرمان می‌راندند.

با روی کار آمدن صفویان و در پی اجرای سیاست تمرکزگرایی از سوی این دولت، ابتدا روابط امیرنشین آل اسحاق در فومن و سپس امیرنشین آل کیا در لاهیجان با پادشاهان صفوی (شاه اسماعیل و فرزندش شاه تهماسب) رو به وخامت نهاد و سرانجام، در زمان شاه عباس صفوی (۱۰۰۰ ه.ق). تبدیل سرزمین گیلان به املاک خاصه (املاک مخصوص شاه) موجب شد که اداره این منطقه به حاکمان و کارگزاران دولت صفوی سپرده شود.

در طول دوره حکومت زندیه (۱۲۰۹-۱۱۶۳ ه.ق)، گیلان به دست خوانین محلی (حاجی جمال فومنی و فرزندش هدایت‌الله خان) به طور نیمه مستقل اداره می‌شد. با قدرت‌گیری آقا محمدخان قاجار در استرآباد (گرگان امروزی) به این وضع خاتمه داده شد.

بیشتر بدانیم

گسکر تنها شهر یافت شده در جلگه گیلان و از شهرهای قدیمی و ابریشم خیز آن است که از قرن چهارم هجری قمری تا اواخر دوره صفوی از آبادانی و شکوفایی اقتصادی برخوردار بود اما به تدریج و به دلایل مختلف از رونق اولیه افتاد و خرابه‌های آن در زیر ریشه‌های درختان جنگل هفت دغنان آرمید. به تازگی، کارشناسان میراث فرهنگی گیلان خرابه‌های این شهر تاریخی را - که شامل باروی شهر، حمام‌ها، پل‌ها، معابر و خانه‌های آجری، ظروف سفالی لعابدار منقوش، ظروف چینی، مهرهای فلزی، سکه و قطعاتی از شیشه بوده - از زیر خاک درآورده‌اند. به نظر آنها، معماری بسیار پیشرفته این شهر بیانگر رفاه اقتصادی ساکنان آن و نیز یادآور اوج و تعالی هنر و تمدن اسلامی در بخش کوچکی از جلگه سرسبز گیلان غربی است.

بیشتر بدانیم

نقش گیلانیان در پرورش فکری و سیاسی شاه اسماعیل بنیانگذار سلسله صفوی
صوفیان صفویه (به خصوص دده بیگ تالش) اسماعیل میرزا را که فقط هشت سال داشت از ترس مأموران آق‌قویونلو که در تعقیب آن‌ها بودند، مخفیانه به گیلان آوردند. کارکیا میرزا علی فرمانروای مقتدر آل کیا در لاهیجان که شیعی مذهب بود، میزبانی اسماعیل نوجوان را برعهده گرفت.
وی مولانا شمس الدین لاهیجی را که از عالمان شیعه بود، به آموزش و تربیت دینی اسماعیل گمارد. در مدت اقامت چند ساله اسماعیل در لاهیجان (۹۰۵-۸۹۸ ه.ق)، امیرنجم زرگری رشتی در تربیت سیاسی وی کوشید. اسماعیل پس از رسیدن به سلطنت، امیرنجم رشتی را در سال ۹۱۴ ه.ق به عنوان وکیل (نایب السلطنه) خود برگزید و کلیه امور کشور را به دست او سپرد. این نخستین ایرانی بود که حلقه بسته ترکان قزلباش را در دیوان سالاری صفویان کنار زد و این مقام مهم را عهده‌دار شد.

گیلان در دوره سلطنت قاجار (۱۳۴۴-۱۲۱۰ ه.ق)

از برآمدن قاجارها تا انقلاب مشروطه (۱۳۲۴-۱۲۱۰ ه.ق) گیلان توسط حکام منصوب دربار قاجار یا نمایان آن‌ها - که اغلب از شاهزادگان و وابستگان دربار بودند - اداره می‌شد.

در انقلاب مشروطه اهالی گیلان به‌ویژه مردم رشت و اتزلی از پیشگامان مشروطه‌خواهی بودند و پس از صادر شدن فرمان مشروطیت از سوی مظفرالدین شاه قاجار، گیلانی‌ها با ارسال تلگراف به تهران خواستار صدور «دست خط آزادی و مشروطیت» شدند.

با روی کار آمدن محمد علی شاه و به توپ بسته شدن مجلس، مشروطه خواهان گیلانی به تدریج آماده حرکت به سمت تهران شدند و در نهایت همراه با آزادی خواهان اصفهانی و بختیاری تهران را فتح کردند. با این اقدام، محمد علی شاه مستبد از سلطنت بر کنار و نظام مشروطه دوباره برقرار شد.

با فرارسیدن جنگ جهانی اول (۱۲۹۳ ه.ش)، روس ها قوای نظامی خود را در سطح گسترده وارد گیلان کردند. اشغال گیلان و ظلم و ستم نیروهای اشغالگر روسی، زمینه را برای یک نهضت بزرگ سیاسی - اجتماعی به رهبری میرزا کوچک فراهم کرد. نهضت جنگل به رهبری میرزا کوچک که از حمایت های مردمی برخوردار بود، در هفت سال مبارزه مستمر و بی امان خود، ضربات سختی بر اشغالگران روسی - انگلیسی و عوامل وابسته به آنها وارد آورد و سرانجام با شهادت میرزا کوچک در ۱۱ آذر ۱۳۰۰، عمر این نهضت پایان یافت.

گیلان از روی کار آمدن پهلوی تا پیروزی انقلاب اسلامی (۱۳۵۷-۱۳۰۴ ه.ش)

در دوره سلطنت رضا شاه (۱۳۲۰-۱۳۰۴ ه.ش)، مردم گیلان به سبب پیشینه انقلابی و همچنین قرار گرفتن در همسایگی دولت کمونیستی روسیه (شوروی سابق) با مشکلاتی مواجه شدند.

با این که در این دوره به علت اختناق حاکم بر کشور، هرگونه فعالیت سیاسی به شدت سرکوب می شد، در قضیه «کشف حجاب» نیز اقبال مذهبی به ویژه روحانیان در قالب اعلامیه، کتاب و سرودن شعر از خود واکنش نشان دادند. شدیدترین انتقادات به کشف حجاب در گیلان را آیت الله یوسف گیلانی با انتشار کتابی در ذکر محاسن حجاب، بیان کرد که بلافاصله از سوی مأموران رژیم بازداشت و به همراه آیت الله محمد باقر رسولی به ماسوله تبعید شد (۱۳۱۴ ه.ش).

با آغاز نهضت اسلامی در ایران به رهبری امام خمینی (ره) (مهر ۱۳۴۱)، در گیلان نیز دو تن از علمای طراز اول، مرحوم سید محمود ضیابری و سید حسن بحر العلوم، در مخالفت با اصول شش گانه شاه در مسجد کاسه فروشان رشت سخنرانی کردند و تلگرافی در تأیید اقدامات رهبری نهضت به قم ارسال کردند. آنان به اتفاق آیت الله مهدوی لاهیجانی، به قصد پیوستن به علمای مهاجر به سمت تهران حرکت کردند اما در میانه راه دستگیر و به زندان قزل قلعه در تهران انتقال یافتند.

با تبعید امام خمینی به ترکیه و سرکوب های پس از سال ۱۳۴۳، مبارزات سیاسی در گیلان نیز شکل مخفیانه به خود گرفت. روحانیت مبارز استان از جمله حجة الاسلام صادق احسان بخش فعالیت های سیاسی و فرهنگی خود را با پخش اعلامیه ها و نوارهای سخنرانی رهبری نهضت در میان مردم پی گرفتند.

با شتاب گرفتن مبارزات ملت ایران در نیمه دوم سال ۱۳۵۶، گیلان نیز حال و هوای دیگری یافت. مبارزات روحانیت مبارز و سایر اقبال مردم این استان به تدریج، شکل علنی تر به خود گرفت. در مرداد ۱۳۵۷ آیت الله ضیابری که در بستر بیماری بود طی اعلامیه ای به سرکوب مردم و خفقان حاکم بر کشور اعتراض کرد.

با بازگشایی مدارس و دانشگاه های ایران در مهر ماه ۱۳۵۷ و هم زمان با هجرت امام خمینی به فرانسه، آتش انقلاب در گیلان نیز شعله ور شد و در اواسط شهریور همین سال، تظاهرات خیابانی بسیاری از شهرها و بخش های گیلان را فرا گرفت.

تظاهرات بر ضد رژیم شاه در اغلب شهرهای استان منجر به درگیری های خیابانی مردم با مأموران رژیم شاه شد که در اثر آن،

تعدادی از تظاهرکنندگان به شهادت رسیدند و عده‌ای نیز زخمی شدند. سرانجام با پیروزی انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷، عصر تازه‌ای در تاریخ مردم این مرز و بوم آغاز شد.

شکل ۱-۴- تظاهرات مردم بر ضد رژیم شاه (رشت)، سال ۱۳۵۷

فعالیت ۱۸

- با رجوع به کتاب‌های تاریخ محلی، گزارشی در مورد یکی از خاندان‌های حکومت‌کننده گیلانی تهیه کنید.
- در مورد چگونگی نفوذ و گسترش آیین شیعه در گیلان مقاله‌ای بنویسید.
- چرا گیلان را خاستگاه قیام‌های روستایی دانسته‌اند؟ (با نگارش مقاله‌ای در مورد یکی از قیام‌های دهقانی در گیلان، به این سؤال پاسخ دهید.)
- از طریق تحقیق میدانی (مصاحبه با برخی مبارزان در رژیم شاه)، در مورد نقش مردم شهرستان محل سکونت خود در پیروزی انقلاب اسلامی مقاله‌ای بنویسید.

درس یازدهم نقش مردم گیلان در دفاع از مرزهای ایران اسلامی

گیلان، سرزمین مردان و زنان با غیرت، دین دار و شجاع است. تاریخ این دیار گویای مبارزه با ستم گران و متجاوزان به مرزهای ایران اسلامی و دفاع از مظلومان و ستم دیدگان است. در این درس به طور گذرا با گوشه ای از فداکاری های نامی مردم گیلان پس از پیروزی انقلاب اسلامی آشنا می شوید.

در نخستین روزهای پیروزی انقلاب اسلامی، دلاورمردان گیلانی به منظور پاسداری از مرزهای ایران اسلامی و دفع شرارت گروهک های ضد انقلاب راهی مناطق غرب و شمال غرب کشور از جمله کردستان شدند. رزمندگان گیلانی در مبارزه با آشوب گران و عوامل ضدانقلاب در مناطق یاد شده، شهدای زیادی تقدیم اسلام و انقلاب کردند.

در همین ایام، عوامل گروهک منافقین به ایجاد ناامنی و شرارت و ترور اقشار مختلف مردم در داخل استان دست زدند. در پی این ترورها از افراد متدین و حزب اللهی استان از جمله: مهندس انصاری استاندار، مهندس نورانی معاون عمرانی استاندار و ابوالحسن کریمی دادستان گیلان به شهادت رسیدند. حضرت آیت الله احسان بخش نماینده حضرت امام (ره) در استان و امام جمعه رشت نیز هدف ترور عوامل گروهک یاد شده قرار گرفت و به سختی مجروح شد و چند سال بعد بر اثر شدت جراحات وارده به فیض شهادت نایل گردید.

به دنبال این آشوب ها، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی گیلان با تشکیل قرارگاه عملیاتی حضرت ابوالفضل (ع) به تعقیب عاملان این ترورها در مناطق جنگلی و کوهستانی پرداخت که پس از مدتی توانست دست جنایتکار آنان را از این دیار کوتاه کند.

بیشتر بدانیم

«بنده در آن روزها به رشت آمده بودم و اوضاع را چنان دیدم که گمان نمی کردم روزی این گروهک ها برچیده شوند. ولی با دست توانای جوانان گیلان، بدون این که یک نفر از خارج استان به کمک شان بیاید، خودشان استان شان را از این مزدوران و عناصر منحرف پاک کردند. مقام معظم رهبری»

با آغاز حمله سراسری رژیم عراق در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹، نیروهای داوطلب از اقشار مختلف استان به منظور حفظ و حراست از مرزهای ایران اسلامی و دفع یورش وحشیانه دشمن عازم مناطق قصر شیرین، سرپل ذهاب و خرمشهر شدند. هم زمان با اعزام

نیروهای رزمنده استان توسط سپاه، ارتش، بسیج، جهاد سازندگی و هلال احمر به جبهه‌های غرب و جنوب در دوران دفاع مقدس، کمک‌های نقدی و غیرنقدی مردم سخاوتمند گیلان نیز، در قالب کاروان‌های پشتیبانی از رزمندگان اسلام بی دری به جبهه‌ها فرستاده شد. کاروان ۱۵۰۰ کامیونی گیلان شاهکار هدایا و کمک‌های مردم این سرزمین است که هم‌چنان در خاطره‌ها به یادگار مانده است.

شکل ۱۱-۴- لحظه اعزام رزمندگان از رشت به جبهه سریل ذهاب - مهرماه ۱۳۵۹

گفتنی است کم‌سن‌ترین رزمنده ایرانی با ۱۰ سال سن از این استان در جبهه حضور یافت و سازماندهی اعزام منظم اولین گروه از زنان جهت حمایت از رزمندگان اسلام هم توسط جهاد سازندگی گیلان انجام گرفت.

نکته شایان ذکر دیگر این است که به‌رغم فاصله بسیار زیاد گیلان با مناطق جنگی، شهر رشت و رودبار چندین بار مورد حمله هواپیماهای متجاوز عراقی قرار گرفت که در اثر این حملات بیست و سه نفر از مردم بی‌دفاع و غیرنظامی شهرهای یاد شده - که اغلب زن و کودک بودند - به شهادت رسیدند.

هم‌چنین، استان گیلان در دوران دفاع مقدس پذیرای چندین هزار نفر از مهاجرین جنگ تحمیلی از استان‌های جنگ زده بود که برخی از آن‌ها هنوز در این دیار زندگی می‌کنند. از دیگر افتخارات مردم این سامان، بازسازی مناطق جنگی و خانه‌های آسیب‌دیده از جنگ توسط جهاد سازندگی استان گیلان؛ به‌ویژه در شهرستان گیلان غرب در استان کرمانشاه است.

در پایان باید افزود که شهادت قریب به هشت هزار نفر از دلاور مردان گیلانی و تقدیم بیش از بیست و یک هزار جانباز و بالغ بر دو هزار و ششصد آزاده، سند پرافتخار دیگری از نقش مردم گیلان در دفاع از مرزهای ایران اسلامی است که بر تارک این سرزمین خواهد درخشید و هرگز از خاطره‌ها محو نخواهد شد. شما در ادامه این درس در بخش «بیشتر بدانیم» با زندگی برخی از شهدای شاخص استان در هشت سال دفاع مقدس در کنار دیگر شخصیت‌های مذهبی، انقلابی، علمی و فرهنگی آشنا خواهید شد.

الف) شخصیت‌های مذهبی و انقلابی

• میرزا کوچک جنگلی: یونس مشهور به میرزا کوچک در سال ۱۲۵۹ ش.

شکل ۱۲-۴: میرزا کوچک خان و دکتر حشمت

در محله استاد سرای رشت دیده به جهان گشود. از آنجا که پدرش به میرزا بزرگ معروف بود، او به میرزا کوچک مشهور شد. وی تحصیلات خود را در مدارس جامع رشت و محمودیه تهران پی گرفت و هنگام نهضت مشروطه، به آزادی خواهان گیلانی پیوست و در فتح تهران (۱۲۸۷ ش.) نقش قابل توجهی ایفا کرد. در دوران جنگ جهانی اول (۱۲۹۷-۱۲۹۳ ش.) که گیلان در اشغال قوای بیگانه چون روس و انگلیس بود، برای احیای اهداف مشروطه و اخراج بیگانگان، نهضتی را در جنگل‌های گیلان بنیان نهاد که به «نهضت جنگل» موسوم شد. میرزا پس از هفت سال مبارزه بی‌امان با اشغالگران خارجی و عوامل داخلی آن، و با شهادت خود در یازدهم آذر ۱۳۰۰ ش. در ارتفاعات ماسال، به نماد بیگانه‌ستیزی گیلانی‌ها در کشور تبدیل شد.

• شهید آیت الله حاج صادق احسان بخش: صادق سال

شکل ۱۳-۴: آیت الله شهید حاج صادق احسان بخش

۱۳۰۹ ش. در روستای لیفشناگرد تولد شهر صومعه سرا دیده به جهان گشود. پس از تحصیلات ابتدایی، دروس حوزوی خود را در رشت و قم پی گرفت. از سال ۱۳۴۱ ش. به نهضت امام خمینی (ره) پیوست. در مبارزات مردم گیلان در پیروزی انقلاب اسلامی نقش مؤثری داشت. در پاییز سال ۱۳۵۹ ش. به عنوان نماینده حضرت امام در گیلان و امام جمعه رشت منصوب شد. در ۲۶ فروردین ۱۳۶۱ در مسجد کاسه فروشان

رشت توسط گروهک منافقین ترور گردید و به سختی مجروح شد. در همان حال در طول دوران دفاع مقدس بارها به جبهه‌های جنگ رفت. حمایت مادی و معنوی وی از رزمندگان اسلام در جنگ تحمیلی فراموش نشدنی است. آیت الله احسان بخش سرانجام در شب ۱۴ خرداد ۱۳۸۰ در رشت بر اثر شدت جراحات وارده ناشی از ترور یاد شده به لقاء الله پیوست.

● **حضرت آیت الله العظمی محمد تقی بهجت فومنی** : محمد تقی بهجت (۱۳۸۸-۱۲۹۴ ش.) در یک خانواده مذهبی در شهر فومن به دنیا آمد و پس از فراگیری علوم مقدماتی حوزوی در زادگاهش، راهی عتبات عالیات شد. حضرت آیت الله بهجت پس از مدتی شاگردی در نزد استادان برجسته حوزه علمیه کربلا و نجف و همزمان با اشغال عراق توسط قوای انگلیس در جنگ جهانی دوم، به ایران مراجعت کرد و در حوزه علمیه قم اقامت گزید و به تربیت طلاب علوم دینی تا پایان عمر اهتمام ورزید. حضرت آیت الله بهجت در خرداد ۱۳۸۸ در سن ۹۴ سالگی رحلت کرد. از ایشان آثاری چون یک دوره اصول، حاشیه بر مکاسب و کتاب‌های چاپ نشده دیگر به یادگار مانده است. البته آنچه آیت الله بهجت را در میان علما، برجسته کرده بود، جامعیت او در جنبه‌های علمی، تقوا و پرهیزکاری اجتماعی و سیاسی بود.

(ب) شخصیت‌های علمی

● **کوشیار گیلانی** : کوشیار گیلانی (۱۳۵۰-۳۳ ه.ق) ریاضیدان و اخترشناس برجسته گیلانی است که در دربار آل زیار در گنبد می‌زیست. سعدی شاعر شیرین‌سخن ایران در باب چهارم کتاب بوستان مراتب علمی وی را ستوده است. از کوشیار گیلانی، کتاب‌های متعددی در علم ریاضی و نجوم باقی مانده است. کتاب «اصول حساب هندی» مهم‌ترین اثر وی و نیز قدیمی‌ترین کتابی است که در بین کتاب‌های ریاضی از دوره اسلامی باقی مانده است. در زمینه نجوم نیز باید از دو کتاب ارزنده وی به نام «زیج جامع» و «زیج بالغ» یاد کرد.

● **پروفسور فضل الله رضا** : فضل الله رضا در سال ۱۲۹۳ ش. در شهر رشت

دیده به جهان گشود. او پس از اخذ مدرک مهندسی برق از دانشگاه تهران، برای ادامه تحصیل راهی ایالات متحده آمریکا شد و از دانشگاه پلی‌تکنیک نیویورک مدرک دکتری الکترونیک گرفت و سپس در دانشگاه‌های آمریکا، ایران، فرانسه و کانادا به تدریس پرداخت. پروفسور رضا علاوه بر اشتغال در علم ریاضی، در زمینه فرهنگ و ادب فارسی هم دارای تألیفات است. پروفسور رضا در سال‌های اخیر به عنوان یکی از چهره‌های ماندگار در نظام جمهوری اسلامی ایران نیز برگزیده شد (شکل ۱۴-۴).

● **دکتر محمود بهزاد** : محمود بهزاد (۱۳۸۶-۱۲۹۲ ش.) در شهرستان رشت

شکل ۱۴-۴

دیده به جهان گشود. وی پس از اخذ مدرک دکتری در رشته داروسازی، هم‌زمان با تدریس به کار ترجمه و تألیف پرداخت. دکتر بهزاد را می‌توان پرکارترین نویسنده و مترجم کتب علمی در ایران دانست. تعداد تألیفات و ترجمه‌های وی به نود و هشت جلد کتاب می‌رسد. گفتنی است برخی از تألیفات وی بارها تجدید چاپ شده است. صاحب‌نظران از دکتر بهزاد به عنوان «پدر زیست‌شناسی نوین ایران» یاد می‌کنند.

شکل ۱۵-۴

● **پروفسور مجید سمیعی**: مجید سمیعی در سال ۱۳۱۶ ش.

در رشت به دنیا آمد. ایشان در سال ۱۳۴۹ ش. موفق به اخذ دکتری تخصصی در رشته جراحی مغز و اعصاب از آلمان شده، دو سال بعد به دریافت درجه پروفسوری جراحی مغز و اعصاب نائل شد. پروفسور سمیعی از سال ۱۳۵۶ تاکنون، ریاست بیمارستان جراحی مغز و اعصاب شهر «هانوفر» آلمان، ریاست بین‌المللی جراحی قاعده جمجمه، ریاست انجمن جراحان پلاستیک آلمان و ... را به دست آورده است. و همچنین نشان درجه یک خدمت از دولت آلمان را در سال ۱۳۶۷ دریافت کرد. ایشان در سال‌های اخیر جزء چهره‌های ماندگار در نظام جمهوری اسلامی ایران انتخاب شد (شکل ۱۵-۴).

پ) شخصیت‌های فرهنگی

● **بانو شمس کسمائی**: شمس کسمائی (۱۳۴۰-۱۲۶۲ ش.) یکی از زنان نام‌آور شعر و ادب فارسی به‌شمار می‌آید که از یک خانواده اهل کسما از مناطق شهرستان صومعه‌سرا بود. او به زبان‌های روسی و ترکی مسلط بود. از شمس کسمائی در شهربور سال ۱۲۹۹ ش. قطعه شعری در مجله «آزادستان» به چاپ رسیده که جزء نخستین نمونه‌های تجدید در شعر فارسی به‌شمار می‌آید. کسمائی را می‌توان در کنار شاعرانی چون جعفر خامنه، تقی رفعت قرارداد که قبل از نیما یوشیج، به نوآوری در سنت شعر فارسی پرداخته‌اند.

شکل ۱۶-۴

● **دکتر محمد معین**: محمد معین (۱۳۵۰-۱۲۹۱ ش.) در شهر رشت

دیده به جهان گشود. وی پس از گذراندن تحصیلات مقدماتی در رشت و دانشسرای عالی در تهران، موفق به اخذ نخستین مدرک دکتری ادبیات فارسی از دانشگاه تازه تأسیس تهران در سال ۱۳۱۸ ش. شد. دکتر معین به علت تألیف فرهنگ شش جلدی معین نزد همه ادب‌دوستان ایرانی و خارجی شناخته شده است. وی علاوه بر نگارش فرهنگ معین در زمینه‌های مختلف از جمله تصحیح متون، نگارش مقالات تحقیقی، ترجمه، شرکت در همایش‌ها و جلسات علمی به تدریس در دانشگاه تهران، آلمان و ... اشتغال داشته است (شکل ۱۶-۴).

● **محمود پاینده لنگرودی**: محمود پاینده (۱۳۷۷-۱۳۱۰ ش.) در شهرستان لنگرود چشم به جهان گشود. از انتشار اولین اثرش به نام «گل عصیان» (مجموعه شعر فارسی) که در سال ۱۳۳۶ ش. به چاپ رسید تا زمان حیاتش، بیش از ده اثر از او انتشار یافت. زمینه‌های اصلی تحقیق وی، فرهنگ و آداب و رسوم و معرفی چهره‌های برجسته تاریخ محلی گیلان بود. یکی از مهم‌ترین آثار وی در این زمینه «فرهنگ گیل و دیلم» است.

● کیومرث صابری فومنی: کیومرث صابری (۱۳۸۳-۱۳۲۰ ش.) در

شکل ۱۷-۴- کیومرث صابری فومنی

صومعه سرا دیده به جهان گشود. صابری پس از اخذ مدرک کارشناسی به عنوان یک ادیب طنزپرداز فعالیت فرهنگی خود را از سال ۱۳۴۵ ش. با چاپ شعرهایش با امضای «گردن شکسته فومنی» در مجله توفیق آغاز کرد و آثار زیادی را در همان مجله با نام‌های مستعار به چاپ رساند. او پس از انقلاب اسلامی به مدت شش سال در روزنامه اطلاعات، ستونی را با نام «دو کلمه حرف حساب» به خود اختصاص داد و سپس از سال ۱۳۷۰ ش. ماهنامه «گل آقا»، سپس «مجله بچه‌های گل آقا» را به راه انداخت و همچنین، مؤسسه گل آقا را به عنوان خانه طنز ایران معرفی کرد (شکل ۱۷-۴).

ت) فرماندهان و سرداران شهید هشت سال دفاع مقدس

● سردار شهید حسین املاکی: حسین (۱۳۶۷-۱۳۴۰ ش.) در روستای

شکل ۱۸-۴- شهید حسین املاکی

«کولاک محله» لنگرود دیده به جهان گشود. در همان‌جا تحصیلات متوسطه را به پایان رساند. در دوران دفاع مقدس پس از کسب موفقیت در عملیات‌های مختلف و طی رده‌های فرماندهی به سمت قائم مقام لشکر قدس گیلان برگزیده شد. حسین سرانجام در عملیات والفجر ۱۰ در منطقه عملیاتی «سیدصادق و شانه‌دری» به درجه رفیع شهادت نایل آمد. شایان ذکر است که پیکر مطهر ایشان هنوز مفقود است (شکل ۱۸-۴).

● امیر شهید خلبان سیدعلی اقبالی: سیدعلی (۱۳۵۹-۱۳۲۸ ش.)

شکل ۱۹-۴- شهید امیر خلبان سیدعلی اقبالی

در رودبار به دنیا آمد. تحصیلات متوسطه را در تهران به پایان رساند سپس به استخدام نیروی هوایی درآمد. در دومین روز جنگ تحمیلی در عملیات مته‌ورانه «پرواز ۱۴۰ فروند هواپیمای جنگی ایران» علیه عراق شرکت کرد. در اول آبان ۱۳۵۹ به هنگام بازگشت از عملیات بمباران پایگاه هوایی کرکوک مورد اصابت موشک قرار گرفت و به اسارت دشمن درآمد. سرانجام در اسارت به وضع بسیار فجیعی به شهادت رسید (شکل ۱۹-۴).

شکل ۴-۲۰- امیر شهید خلبان احمد پیشگاه هادیان

● امیر شهید خلبان احمد پیشگاه هادیان : احمد (۱۳۶۶-۱۳۳۰ ش)

در بندر انزلی به دنیا آمد. تحصیلات متوسطه را در تهران به پایان رساند و به استخدام هوانیروز درآمد. در دوران دفاع مقدس در عملیات بازی دراز و پادگان سرپل ذهاب در کنار شهید شیروودی رشادت‌های کم‌نظیری از خود نشان داد. سرانجام در آخرین مأموریت هوایی‌اش در منطقه غرب کشور به ملکوت اعلی پیوست (شکل ۴-۲۰).

شکل ۴-۲۱- شهید هادی خوش خلقت

● پاسدار شهید هادی خوش خلقت : هادی (۱۳۶۷-۱۳۴۱ ش)

رشت دیده به جهان گشود. تحصیلات متوسطه را در همین شهر پی گرفت. در سال ۱۳۶۰ به عضویت کمیته انقلاب اسلامی درآمد. در سمت‌های مختلف خدمات ارزنده‌ای ارائه نمود. سرانجام در حضور دوم خود در جبهه در منطقه عملیاتی «سلمچه» به درجه رفیع شهادت نایل آمد. لازم به ذکر است شهید خوش خلقت از شهدای شاخص نیروی انتظامی استان گیلان است (شکل ۴-۲۱).

شکل ۴-۲۲- سردار شهید مهدی خوش سیرت

● سردار شهید مهدی خوش سیرت : مهدی (۱۳۶۶-۱۳۳۹ ش)

روستای «جور کوچان» آستانه اشرفیه به دنیا آمد. تحصیلات متوسطه را در همان جا به پایان رساند. در دوران دفاع مقدس بارها مجروح شد. سرانجام در عملیات نصر ۴ درحالی که فرماندهی تیپ دوم لشکر قدس را برعهده داشت در منطقه «ماووت» عراق به شهادت رسید (شکل ۴-۲۲).

● **سردار شهید محمود قلی‌پور :** محمود (۱۳۶۵-۱۳۳۲ش) در یک خانواده گیلانی در شیراز به دنیا آمد. تحصیلات متوسطه را در شهر رشت به پایان برد. وی از معدود فرماندهان گیلانی است که در دوران دفاع مقدس سمت‌های مختلف آموزشی و فرماندهی را به عهده داشته است. محمود سرانجام در حالی که ریاست ستاد لشکر قدس را بر عهده داشت در عملیات کربلای ۲ در منطقه عملیاتی «حاج عمران» به فیض شهادت رسید (شکل ۲۳-۴).

شکل ۲۳-۴ سردار شهید محمود قلی‌پور

● **جهادگر شهید بهرام گل‌آور :** بهرام (۱۳۶۸-۱۳۲۷ش) در انزلی به دنیا آمد. پس از پایان دوره ابتدایی، تحصیلات حوزوی خود را در مشهد و قم پی گرفت. با پیروزی انقلاب اسلامی مسئول کمیته فرهنگی جهاد سازندگی انزلی شد. در دوران دفاع مقدس بارها به جبهه رفت. سرانجام به عنوان فرمانده گردان ۱۱۴ مهندسی - رزمی جهاد سازندگی گیلان در «جزیره مجنون» به شهادت رسید (شکل ۲۴-۴).

شکل ۲۴-۴ جهادگر شهید بهرام گل‌آور

● **سردار شهید هرمز محمد بیگللو :** هرمز (۱۳۶۱-۱۳۳۷ش) در رشت دیده به جهان گشود. تحصیلات متوسطه را در همین شهر به پایان رساند. در درگیری با ضدانقلاب در کردستان مجروح شد. با آغاز جنگ، فرماندهی پادگان آموزشی المهدی چالوس را بر عهده گرفت. هم‌زمان چندین بار در جبهه نیز حضور یافت. سرانجام در اطراف شهر بصره در عملیات رمضان به شهادت رسید (شکل ۲۵-۴).

شکل ۲۵-۴ سردار شهید هرمز محمد بیگللو

● **ناو سروان شهید حبیب‌الله محمدزاده:** حبیب‌الله (۱۳۵۹-۱۳۳۶ ش) در خشکبیجار به دنیا آمد. تحصیلات متوسطه را در رشت به پایان رساند در دانشگاه نیروی دریایی در تهران پذیرفته شد و در رشته مهندسی الکترونیک دریایی فارغ‌التحصیل شد. در آغاز جنگ تحمیلی در پایگاه دریایی ارتش در بوشهر مشغول خدمت گردید. سرانجام در عملیات غرورآفرین دریایی «مروارید» بر اثر اصابت موشک به ناوچه همیشه قهرمان پیکان به شهادت رسید (شکل ۲۶-۴).

شکل ۲۶-۴ - ناو سروان شهید حبیب‌الله محمدزاده

● **امیر سرلشکر شهید سید موسی نامجوی:** سید موسی (۱۳۶۰-۱۳۱۷ ش) در انزلی دیده به جهان گشود. پس از اخذ دیپلم ریاضی وارد دانشکده افسری شد و تا مقام استادی آن دانشکده پیش رفت. با پیروزی انقلاب اسلامی به فرماندهی دانشکده رسید. سپس در کابینه شهید باهنر به سمت وزیر دفاع برگزیده شد. سرانجام در مسیر بازگشت از جبهه، هواپیمایش دچار سانحه هوایی شد و به فیض شهادت نایل آمد (شکل ۲۷-۴).

شکل ۲۷-۴ - امیر سرلشکر شهید سید موسی نامجوی

فعالیت ۱۹

مقام معظم رهبری در وصف کدام یک از سرداران شهید گیلان از واژه «قهرمان» استفاده کرده است؟ چرا؟

فکر کنید و پاسخ دهید

به نظر شما برای حفظ و ماندگاری نام افتخارآفرینان عرصه‌های علمی، فرهنگی، مذهبی، انقلابی، و جهاد و شهادت چه وظایفی بر عهده ماست؟

تحقیق کنید

جدول معرفی سایر مفاخر گیلان را به کمک دبیر خود تکمیل کنید.

ردیف	نام و نام خانوادگی	تاریخ تولد	زادگاه	تحصیلات	آثار و کارهای برجسته

فصل پنجم

توانمندی‌های استان گیلان

درس دوازدهم گردشگری در استان

شکل ۱-۵- الف - سواحل زیبای گیلان

شکل ۱-۵- ب - قایقرانی

شکل ۱-۵- ج - جشنواره مجسمه‌های شنی در سواحل گیلان

استان گیلان یکی از مراکز مهم گردشگری در ایران است. این استان دارای امتیازهای قابل توجهی برای جذب گردشگر است که به چند مورد آن اشاره می‌شود.

از جمله: آب و هوای مناسب، تنوع ناهمواری و پوشش گیاهی، تنوع چشم‌اندازهای انسانی و موقعیت نسبی مناسب برای جذب گردشگران داخلی و خارجی.

جاذبه‌های گردشگری در گیلان

جاذبه‌های گردشگری استان را می‌توان به جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و یادمانی، زیارتی، فرهنگی و اقتصادی طبقه‌بندی کرد:

۱- جاذبه‌های طبیعی

الف) سواحل: ماسه‌ای بودن بخش عمده‌ای از سواحل و نزدیکی به جنگل از ویژگی‌های سواحل گیلان است. در نواحی تالش، جنگل با فاصله اندکی از ساحل قرار دارد و این زیبایی طبیعی جنگل را دوچندان می‌کند. طول خط ساحلی استان گیلان ۲۷۲ کیلومتر می‌باشد.

سواحل گیلان قابلیت قایقرانی و ورزش‌های آبی را دارد و ماسه‌های سواحل برای قدم‌زدن، ورزش و پیاپیاده‌روی، حمام آفتاب گرفتن مناسب است. بعضی از سواحل مانند چمخاله، چابکسر و گیسوم دارای قابلیت جذب گردشگر در مقیاس بین‌المللی است.

ب) تالاب‌ها و استخرها: مهم‌ترین تالاب استان، تالاب انزلی است. این تالاب به دلیل جزایر زیبا، انبوه گل‌های نیلوفر آبی، نیزارهای بزرگ که پرندگان زیادی در آن زندگی می‌کنند، چشم‌انداز زیبایی در نظر گردشگران ترسیم می‌کند.

علاوه بر تالاب انزلی، تعداد زیادی از تالاب‌های طبیعی و دریاچه‌های مصنوعی دیگر هم در استان گیلان وجود دارد که تالاب استیل آستارا و دریاچه سد سفیدرود از جمله آن‌هاست.

شکل ۲-۵- تالاب استیل آستارا

شکل ۳-۵- مراتع جواهردشت

شکل ۴-۵- سلاسر رستم آباد

شکل ۵-۵- برفچال در کوه دلفک

ب) رودها: بستر رودهای گیلان عموماً در مسیر دره‌های کوهستانی که از جنگل‌های سرسبز و انبوه پوشیده شده‌اند، قرار دارد. این رودها از نظر ماهیگیری و صید قزل‌آلا اهمیت داشته، به دلیل جریان تند خود برای قایقرانی قابلیت دارند.

ت) کوهستان‌ها و نواحی ییلاقی: نواحی ییلاقی گیلان به دلیل تلفیق جنگل، مرتع و رودهای جاری در آن از ییلاق‌های سایر قسمت‌های کشور ما متمایزند و علاوه بر آب و هوای مطبوع دارای چشمه‌های آب معدنی و قابل دسترسی هستند.

در مسیر تمامی رودهای گیلان در قسمت کوهستانی، آبشارهای متعدد وجود دارد. کوهستان‌های آن‌جا برای ورزش‌های کوهنوردی و کوه‌پیمایی، شکار، اسب‌سواری و پیاده‌روی قابلیت خوبی دارند. وجود دریاچه‌های یخچالی در نواحی ییلاقی تالش و غارهای طبیعی در ارتفاعات دلفک در جنوب شهرستان لاهیجان از زیبایی‌های دیگر کوهستانی در این استان است.

ث) جنگل‌ها: علاوه بر تنوع در گونه‌های جنگلی و انبوهی درختان، جنگل‌های گیلان را دره‌ها و دامنه‌ها، رودها و چشمه‌سارهای زیادی همراهی می‌کنند.

تحقیق کنید

از جاذبه‌های طبیعی شهرستان محل زندگی خود گزارشی تهیه و در کلاس ارائه دهید.

شکل ۵-۶- پاییز جنگل‌های ماسال

شکل ۷-۵- غار آویشو - شاندرمن

۲- جاذبه‌های تاریخی و یادمانی: قدیمی‌ترین بناهای تاریخی و یادمانی گیلان در کوهپایه‌ها و مناطق کوهستانی است و آثار مربوط به پیش از ورود آریایی‌ها مثل تپه‌های مارلیک در حوالی روستای نصفی رحمت آباد رودبار و مسکن ماقبل تاریخ مریان در روستای مریان کرگانرود تالش از نظر تاریخی اهمیت ویژه‌ای دارند.

بیشتر بدانیم

بناها و یادمان‌های تاریخی استان:

- قلعه رودخان در جنوب فومن، قلعه لیسار تالش، قلعه دیزین در روستای دیزین لاهیجان، قلعه لسبو در روستای لسبو اشکور و قلعه بندین در قاسم آباد رانکوه
- پل تاریخی لوشان، پل سفارود، خشت پل لاهیجان و خشت پل لنگرود و پل انبوه عمارلو
- کاروان‌سرای لات در سراوان و کاروان‌سرای تی تی در دهکده بالا رود مسیر سیاهکل به دیلمان
- آرامگاه شیخ زاهد گیلانی در لاهیجان، آرامگاه میرزا کوچک در رشت، آرامگاه کاشف السلطنه در لاهیجان و شیخ محمود خیوی در آستارا.

شکل ۸-۵- کاخ آق اولر تالش (یکی از قصرهای سردار آمجد در تالش)

شکل ۱۰-۵- گردشگری در لاهیجان

شکل ۹-۵- شهر تاریخی ماسوله

شکل ۱۲-۵- پل تاریخی لوشان
(تنها پل ارتباطی به قسمت‌های داخلی کشور)

شکل ۱۱-۵- حمام گلشن لاهیجان

شکل ۱۳-۵- قلعه رودخان در جنوب فومن

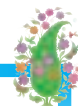

شکل ۱۴-۵-ب - درختی کهنسال و غول پیکر در ارتفاعات رودبار

شکل ۱۴-۵-الف - سرو هزارساله هرزویل در رودبار

فکر کنید و پاسخ دهید

- چرا بسیاری از بناهای تاریخی استان به مرور زمان از بین رفته اند؟
- برای حفاظت از بناهای تاریخی استان چه اقداماتی باید انجام شود؟

۳- جاذبه های زیارتی : اماکن مذهبی و زیارتگاه های زیادی در گیلان وجود دارند که بسیاری از این امامزاده ها اهمیت محلی دارند و فقط بعضی از آن ها به دلیل نزدیکی بیشتر و انتساب نزدیک به ائمه اطهار، دارای اهمیت منطقه ای هستند. از جمله زیارتگاه ها می توان به موارد زیر اشاره کرد :

- امامزاده سید جلال الدین اشرف در مرکز شهر فعلی آستانه اشرفیه
- امامزاده هاشم در ۳۰ کیلومتری جنوب رشت

شکل ۱۵-۵- مرقد سید جلال‌الدین اشرف

بیشتر بدانیم

بیشتر مساجد گیلان قدمت زیادی ندارند و از نظر معماری، دارای شکل ساده و بی‌پیرایه‌اند، اما چند مسجد مثل اسپیه مزگت یا سفید مسجد روستای دیناچال (شهرستان رضوان شهر)، مسجد صفی یا سفیدرشت و مسجد اکبریه در لاهیجان جزء مساجد تاریخی استان‌اند که از نظر جذابیت هنری و معماری دارای اهمیت و ارزش توریستی هستند.

فکر کنید و پاسخ دهید

— جاذبه‌های زیارتی چگونه می‌توانند در توسعه اقتصادی شهرهای گیلان نقش داشته باشند؟

۴- جاذبه‌های فرهنگی گردشگری در گیلان: آداب و رسوم و جشنواره‌ها و ورزش‌های سنتی و غذاهای محلی و بومی در نوع خود از ویژگی‌های خاصی برخوردار است. مهم‌ترین فعالیت‌های فرهنگی با جذابیت گردشگری عبارت‌اند از: کشتی گیله‌مردی، ورزا جنگ، لافندبازی و برخی فعالیت‌ها و سنت‌های دیگر. غذاهای محلی با مواد تولیدی منطقه که به شکل خاصی آماده و پخته شده، در مهمان‌سراهای محلی عرضه می‌شود که همواره مورد رضایت بیشتر مسافران قرار می‌گیرد.

شکل ۱۶-۵- سفره سنتی گیلان

شکل ۱۷-۵- دامداران گیلانی در شکردهشت

- چند نوع غذای محلی را که در استان بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد، نام ببرید.
- آیا ممکن است برخی فعالیت‌های فرهنگی که جاذب گردشگرند، به مرور زمان از بین بروند؟ چگونه؟

۵- جاذبه‌های اقتصادی: در نمایشگاه‌ها، بازارهای دائمی و بازارهای هفتگی انبوهی از کالاهای متنوع عرضه می‌شود که منظره‌ی جالب و لذت‌بخشی دارد. بازارهای دائمی که معمولاً در بخش مرکزی شهرها قرار دارند، به کار خرده‌فروشی می‌پردازند. بازارهای هفتگی رشت، لاهیجان، فومن، بندر انزلی، آستارا، لنگرود، رودسر و صومعه‌سرا از جنب و جوش همیشگی و روزمره برخوردارند.

الف

ج- نمایی از بازار هفتگی

ب

شکل ۱۸-۵- صنایع دستی و بازار هفتگی

برای مطالعه

جدول ۱-۵- جاذبه‌های گردشگری استان گیلان به تفکیک شهرستان

ردیف	نام شهرستان	جاذبه‌های گردشگری
۱	رودبار	غار درفک، درخت سرو هرزویل، سوسن چلچراغ، چشمه آبگرم لویه، چشمه آب معدنی سنگ رود، چشمه کلشتر، چشمه آبگرم ماست خور منجیل، سد منجیل و چشم اندازهای زیبای کنار سفیدرود، روستای لاق بره سر، ییلاق سالانسر، پارک جنگلی کندلات، تالاب سیاهرود و دریاچه تاریک، کوه آسمان سرا، غار تاریک لوشان، پل تاریخی لوشان، ییلاق آغوزین رودبار و برون سی دشت و دره دشت.
۲	رودسر	منطقه سفید آب رحیم آباد و منطقه جنگلی سرولات، منطقه ییلاقی جواهر دشت، ساحل زیبای رودسر، چشمه آب معدنی سحیران، دهکده ییلاقی شوییل، مجتمع ساحلی اقامتی (چابکسر، رودسر و کلاچای) پارک جنگلی لله رود، گنبد هشت ضلعی پیر محله، قلعه بندین قاسم آباد و پل تاریخی تمیجان.
۳	رشت	عمارت کلاه فرنگی، عمارت شهرداری، عمارت پست، موزه رشت، خانه قدیری، کتابخانه ملی رشت، خانه ابریشمی، کاروانسرای لات، موزه میراث روستایی گیلان، خانه جهانگردی، پارک قدس، بوستان ملت، پل دانشجو و کلیسای ارامنه.
۴	تالش	پارک جنگلی و سواحل زیبای گیسوم، مناطق ییلاقی سوباتان، مریان و تنده وین. جاده کوهستانی اسالم به خلخال، قلعه سلسال لیسار، کاخ قشلاق و ییلاقی نصرالله خان (سردار امجد)، حمام قدیمی آق اولر و مناطق باستانی تول.
۵	انزلی	تالاب انزلی، پارک ساحلی و بلوار، تالاب سرخانگل، کاخ موزه نظامی میان پشته، فانوس دریایی، برج ساعت و موج شکن، پل قدیمی غازیان، عمارت شهرداری.
۶	املش	مناطق ییلاقی و باغات چای، غار تلاین گورج و هفت خم تله سر، چشمه آب معدنی لوزان، یخچال طبیعی ملجادشت، هلودشت و تالاب زر بیجار، پارک قدیمی گلستان، آبی بیجار و میرزا کوچک خان، برج و بافت تاریخی املش، خانه‌های قدیمی خاندان صوفی (املش) و قلعه شاه نشین قلعه.
۷	آستانه اشرفیه	پارک ساحلی آستانه، اسکله ماهیگیری و قایقرانی بندر کیاشهر، پارک جنگلی صفرا بسته، تالاب بوجاق (کیاشهر)، آرامگاه محمد معین و پل خشتی نیاکو.
۸	آستارا	باغ عباس آباد، منطقه سرسبز حیران، آبگرم کوه کومه و علی داشی، مرداب استیل، طرح ساحلی صدف، بهشت کاکتوس‌ها، آبشار لوندویل، پارک جنگلی بی بی یانلو، مدرسه حکیم نظامی، قلعه لمیر محله و گورستان باستانی ونه بین.
۹	رضوانشهر	پارک جنگلی دکتر دستکار، آبشار ویسه دار، مجتمع ساحلی تازه آباد و بره سر، مسجد سفید یا اسپیه مزگت گورستان باستانی و سکه و میان رود و پل آجری پونل.
۱۰	سیاهکل	کوه درفک، منطقه سرسبز دیلمان و اسپیلی، آبشار لونک، چشمه آب معدنی لاریخانی، منطقه آغوزی، آبشار بابا ولی، غار اسپهدان تی تی کاروان سرا، مناطق باستانی قلعه کوتی، کوه پس و حسنی محله، محله کوتول شاه، قلعه دیده بانی روستای گرماور، حمام تاریخی دیلمان، غار لوعلی، پناهگاه سنگی گیلارکش و یرشلمان.
۱۱	شفت	مناطق سیاحتی زیارتی سیاه مزگی، چنار رودخان، منطقه ییلاقی امامزاده ابراهیم و امامزاده اسحاق.
۱۲	صومعه سرا	تالاب هندخاله، نرگستان و سیاه درویشان، باغات چای و مزارع توتون، دهکده ییلاقی تنیان، پارک جنگلی سیاه کوه، خرابه‌های قدیمی گسکر هفت دغنان، مناره آجری گسلر، پل خشتی یا خشت پل، اثر باستانی مناره بازار و سید خروسه.
۱۳	فومن	تالاب خطیب سرا گوراب، پارک تفریحی، جنگل‌ها و مراتع سرسبز، غار فوشه، قلعه رودخان و شهرک ماسوله.

۱۴	لاهیجان	تالاب امیر کلاهی، تله کابین، بام سبز استخر لاهیجان، آبشار شاه‌نشین، موزه تاریخ جای ایران و آرامگاه کاشف السلطنه، حمام گلشن، بافت تاریخی لاهیجان، غارنشینان بر یا شیخان ور و خانه صادقی.
۱۵	لنگرود	تالاب کیاکلاهی، ساحل چمخاله، منطقه لیلاکوه، پارک جنگلی خرما، بلوردکان و مریدان، غار لیارود، پل خشتی لنگرود، خانه‌های منجم‌باشی و دریاییگی، قلعه درزین، پل آجری بلوردکان، بافت تاریخی لنگرود و مجموعه دریاییگی.
۱۶	ماسال	منطقه جنگلی تاسکوه، آردی دول، منطقه باستانی اسبه ریس، گردشگاه جنگلی ریزه‌مندان، ییلاق شالما، چسلی، بیلگاه‌دون، اسپه‌دشت، دشت النزه و ویرگاه، خندبیل پست، مارچونه، رشته پست، وشنه‌راه، واشیار، اولسینگاه، صی فی، نم نم پست، خشکه دریا، تارگاه ملومه‌بند، غار آوشو، مناطق باستانی درخانه، گیله‌سرا، وردم، منطقه یادمانی مشهد میرزا (محل شهادت میرزا کوچک)، مناطق ییلاقی تاریخی سنگ بست، دره خون و خندبیل پست.

برای توسعه گردشگری در استان زیبای ما چه می‌توان کرد؟

شکل ۱۹-۵ بیمارستان فوق تخصصی بین‌المللی قائم

در قدم اول، تبدیل جاده‌های معمولی به آزادراه یا اتوبان، نقش به‌سزایی در افزایش حجم آمد و شد عبوری، بالا رفتن امنیت مسافران، تقلیل زمان و کاهش تصادفات جاده‌ای دارد و در صورت تحقق اتصال استان به خط راه آهن سراسری، گردشگران زیادی به این استان مسافرت خواهند کرد.

احداث رستوران‌های زنجیره‌ای ارزان قیمت، احداث اردوگاه‌ها برای استفاده عموم و نظارت بر کیفیت بهداشتی و قیمت‌های مراکز ارائه خدمات

گردشگری می‌تواند افق روشنی برای توسعه گردشگری در استان ترسیم کند. برای جلب رضایت گردشگران خارجی و داخلی و افزایش تعداد آن‌ها، تسهیلات گردشگری در نواحی ساحل افزایش یابد و همه جاذبه‌های دور از سواحل و روستاها شناسایی و معرفی شوند. برای به حداقل رساندن صدمات ناشی از توسعه گردشگری، لازم است به ابعاد زیست محیطی در برنامه‌ریزی‌های گردشگری در منطقه توجه کرد. همچنین توجه به گردشگری سلامت مانند ساخت بیمارستان‌های بین‌المللی با تجهیزات کامل تشخیصی و درمانی روز دنیا، همراه با مکان مناسب برای اسکان دوره نقاهت بیماران.

فکر کنید و پاسخ دهید

- به نظر شما چگونه می‌توان ضمن بهره بردن از فواید جذب گردشگر، از ایجاد آلودگی در محیط طبیعی استان زیابیمان توسط گردشگران جلوگیری کنیم؟
- شما در جاذبه‌های توریستی روستاهای منطقه خود را در چه مواردی می‌دانید؟

درس سیزدهم توانمندی های اقتصادی

بررسی توانمندی های اقتصادی استان، در قالب سه بخش اصلی اقتصادی (کشاورزی، صنعت، خدمات و بازرگانی) صورت می گیرد.

الف) توانمندی های کشاورزی استان

کشاورزی مهم ترین شاخص فعالیت های اقتصادی در گیلان است. گیلان در مجموع سرزمینی حاصل خیز و مناسب برای فعالیت های کشاورزی به شمار می آید اما شرایط محیطی آن از قبیل آب و هوا، جنس خاک و قابلیت دسترسی به آب، در همه جا یکسان نیست.

مهم ترین کانون فعالیت های کشاورزی استان، مناطق پست جلگه ای است. زمین های کوهپایه ای به پوشش جنگلی و در برخی مناطق محصولات باغی اختصاص دارد کشت برخی از محصولات خاص زمین های جلگه ای مانند برنج در امتداد درّه ها بر روی تراس های رودخانه ای تا جایی که وسعت زمین و شرایط رویش اجازه دهد، در نواحی کوهپایه ای نیز معمول است. درّه سفیدرود از رستم آباد تا حوالی منجیل و لوشان به کشت زیتون اختصاص دارد.

شکل ۲۰-۵ الف - محصول زیتون

شکل ۲۰-۵ ب - تراس بندی زمین برای کشت برنج در نواحی کوهپایه ای

شکل ۲۱-۵. کشت دانه‌های کلزا - تهیه روغن نباتی

زمین‌های کوهستانی هم عمدتاً محل کشت غلات (گندم و جو)، گیاهان علوفه‌ای و برخی گیاهان دارویی است.

شکل ۲۲-۵. برداشت گل گاوزبان

استان گیلان به دلیل داشتن رطوبت و باران فراوان و با حمایت‌های بخش کشاورزی به منظور افزایش کمی و کیفی محصولات باغی از قبیل اصلاح و احیا و توسعه باغ‌های میوه، تولید نهال و ... می‌تواند محصولات عمده باغی زیادی مثل (چای، زیتون، توت و مرکبات) را تولید کند.

شکل ۲۴-۵- رهاسازی ماهیان خاویاری

شکل ۲۳-۵- برداشت مرکبات

استان گیلان با برخورداری از امکانات و استعدادهای متنوع آبرزی پروری به جهت دارا بودن مزارع پرورش ماهیان گرم آبی، سردآبی و ماهیان خاویاری، آب بندان‌ها، چاه‌های آب و مزارع شالیزاری، یکی از قطب‌های مهم پرورش آبزیان کشور است که در صورت فراهم شدن بستر مناسب‌تر، این فعالیت می‌تواند نقش به‌سزایی در توسعه پایدار و همه‌جانبه استان ایفا کند. گفتنی است گیلان اولین استان در کشور است که در زمینه پرورش ماهیان خاویاری شروع به کار کرد و گونه منحصر به فرد فیل ماهی را پرورش داد و سبب شد ایران دومین کشور در زمینه تکثیر این ماهی در جهان باشد.

وجود دریای خزر، آب‌بندها به همراه ذخایر غنی آبزیان و برخورداری از زیرساخت‌های لازم برای پرورش آبزیان مانند حدود ۷۰ کیلومتر رودخانه مناسب بندر صیادی و شناورهای صیادی، توانایی انجام صید در حد گسترده را فراهم می‌سازد، اما با وجود این توانایی‌ها، استان ما در زمینه کشاورزی با تنگنهایی مواجه است؛ از جمله :

– پرشدن نهرها از گل و لای

– طغیان سالیانه رودخانه‌های استان و وارد شدن خسارت به مزارع و تأسیسات اطراف رودخانه

– هزینه بالای احداث چاه‌ها و ایستگاه پمپاژ برای تأمین آب مناطق مرتفع

– کربندی سنتی شالیزارها، کوچک بودن و پراکندگی آن‌ها و عدم بهره‌برداری بهینه از منابع آب و خاک و مشکل استفاده

از ماشین‌آلات

– توسعه شهرنشینی و تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی

شکل ۲۵-۵ کشاورزی مدرن (مکانیزه)

فکر کنید و پاسخ دهید

- توانمندی‌های کشاورزی شهرستان محلّ زندگی خود را بنویسید.
- گسترش زندگی شهرنشینی در گیلان چه رابطه‌ای با مقدار تولید محصولات کشاورزی دارد؟

ب) توانمندی‌های صنعتی استان

- در استان گیلان، زمینه‌های زیادی برای توسعه صنعتی و معدنی وجود دارد که در مراحل توسعه، می‌توان به حلّ مشکلات استان و پایین آوردن نرخ بیکاری کمک کرد. تعدادی از صنایع در سطح ملی و تعدادی در سطح منطقه‌ای و محلی می‌توانند در توسعه صنعتی استان مؤثر باشند که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.
- ۱- در سطح ملی، استان توانایی توسعه در بخش سلولزی، نساجی، پوشاک، چرم، صنایع شیمیایی، غیرفلزی، الکترونیک، صنایع لوازم خانگی و اتومبیل‌سازی را دارد که صنایع کاغذ و مقوا در تالش، نساجی، پوشاک و چرم در محور لوشان - منجیل، صنایع الکترونیک و لوازم خانگی در رشت و اتومبیل‌سازی در محور لوشان - منجیل نیز مورد توجه‌اند.
 - ۲- در سطح منطقه‌ای و محلی صنایع زیر توانمندی توسعه دارند:
 - صنایع و محصولات چوبی در تالش، آستارا، صومعه‌سرا، رشت، لنگرود، رودسر، آستانه اشرفیه و سیاهکل
 - صنایع غذایی در تالش، بندر انزلی، آستانه اشرفیه، سیاهکل، رودسر، لنگرود، لاهیجان، رشت و لشت‌نشاء
 - صنایع تولید ماشین‌آلات و تجهیزات کشاورزی در محور منجیل - لوشان
- در شهرستان‌های مختلف استان، معادن زیادی وجود دارد که در مراحل صنعتی باید مدّ نظر باشند.

برای مطالعه

جدول ۵-۲- پراکندگی معدن استان به تفکیک شهرستان^۱

آستارا	آستانه اشرفیه	املش	تالش	رشت	رضوانشهر	رودبار	رودسر	سیاهکل	فومن	لاهیجان	لنگرود	ماسال
سنگ - آهک سنگ - لاشه	سنگ آهک	سنگ - نما میکا - سنگ لاشه	سنگ - آهک	ماسه - ریخته‌گری	سنگ لاشه	زغال - سنگ آهک - دولومیت	بتونیت - نما سنگ - لاشه	سنگ - لاشه	سنگ - لاشه	سنگ - لاشه	سنگ - نما سنگ - لاشه	سنگ - آهک

شکل ۵-۲۷- نیروگاه برق بادی منجیل

شکل ۵-۲۶- کارخانه سیمان لوشان

در توسعه بخش صنعت استان، اصلی‌ترین قابلیت‌های توسعه عبارت‌اند از:

- بالا بودن سطح سواد، آگاهی و فرهنگ عمومی، و وجود نیروهای تحصیل کرده و دارای تخصص بالا
- وجود مواد معدنی و مواد اولیه مورد نیاز برخی از صنایع در محل
- برخورداری از امکانات متنوع تولید و توانایی به کارگیری انرژی‌های نوین تجدیدپذیر برای تأمین برق.

۱- در شهرستان‌های بندر انزلی و شفت و صومعه سرا معادن قابل ذکر وجود ندارد.

- چه مناطقی از استان برای تولید انرژی بادی مناسب‌ترند؟ چرا؟
- چرا صنایع و ماشین‌آلات کشاورزی در محور لوشان – منجیل می‌توانند توسعه یابند؟

پ) توانمندی‌های خدماتی و بازرگانی استان

مواهب طبیعی و موقعیت ممتاز جغرافیایی باعث شده است تا گردشگران زیادی از نواحی مختلف کشور به استان گیلان سفر کنند. همچنین، استان ما از طریق آستارا با کشور جمهوری آذربایجان مرز خشکی دارد و به علت فعال بودن این گمرک، شمار گردشگران خارجی در این شهر زیاد است. در صورت توسعه گمرک آستارا و بندر انزلی، علاوه بر حمل کالا به کشورهای حوزه دریای خزر، زمینه مساعدی هم برای جذب بیشتر گردشگران خارجی فراهم خواهد شد که در ایجاد اشتغال در بخش خدمات تأثیر دارد. در بخش بازرگانی وجود دریای خزر، بندر انزلی و آستارا موجب می‌شود تا مبادلات بازرگانی با آسیای میانه و حتی اروپای شرقی گسترش یابد. وجود سوابق طولانی تجارت و مبادلات بازرگانی میان استان گیلان و جمهوری‌های تازه استقلال یافته از طریق بندر انزلی و آستارا، و نزدیکی استان با تهران، علاوه بر بالا بردن توانمندی بازرگانی استان، در افزایش ارتباطات فرهنگی بین کشورهای منطقه نیز مؤثر است.

شکل ۲۸-۵- شهر گردشگری بندر انزلی

فصل ششم

شکوفایی استان گیلان

پس از پیروزی انقلاب اسلامی

درس چهاردهم دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان ما

اهمیت و کاربرد شاخص‌های توسعه استان

شرایط اولیه و لازم برای یک برنامه‌ریزی منطقی و راهبردی، شناخت وضع موجود، منابع، قابلیت‌ها و توانمندی‌های طبیعی، اقتصادی و اجتماعی فعلی و توانایی‌های آینده است؛ زیرا برنامه‌ریزی فرایندی است که با توجه به امکانات، قابلیت‌ها، محدودیت‌ها، روش‌ها و اقدامات لازم در یک محدوده زمانی تعیین می‌شود تا از وضعیت فعلی به وضعیت مناسب و مطلوب برسیم. برای بررسی میزان پیشرفت و تغییرات از شاخص‌های تعریف شده و استاندارد استفاده می‌کنیم؛ این شاخص‌ها باید بتواند استان را از نظر میزان دسترسی به اهداف کمی برنامه توسعه ارزیابی کرده، مشخص کند که در گذشته کجا بودیم و حال کجا هستیم و در آینده به کجا خواهیم رسید.

۱- وضعیت کشاورزی: استان گیلان به دلیل مجاورت با دریای خزر، بهره‌گیری از باران فراوان، رطوبت کافی، رودخانه‌های فراوان و خاک‌های آبرفتی از قطب‌های کشاورزی و حاصل خیز کشور است و در تولید محصولات کشاورزی و تأمین نیازهای غذایی راهبردی کشور نقش اساسی دارد. این استان در حال حاضر، درصد کمی از محصولات کشاورزی کشور را تولید می‌کند اما می‌توان با برنامه‌ریزی اصولی توان تولیدی این سرزمین را بالا برد.

به دلیل رشد جمعیت و افزایش مصرف مواد غذایی ناشی از آن طی چند دهه گذشته، لازم است جهت افزایش محصولات کشاورزی مخصوصاً در استان‌هایی مانند گیلان برنامه‌ریزی‌هایی انجام شود.

شکل ۱-۶- آبیاری مکانیزه

یکی از مهم‌ترین مواردی که برنامه‌ریزی در آن، افزایش تولید در بخش کشاورزی را به دنبال دارد، مسائل مربوط به بخش آب است. قبل از انقلاب اسلامی، سد مخزنی سفیدرود و ۴ سد انحرافی نیز در استان وجود داشت که بعد از پیروزی انقلاب، اقدامات زیر در این بخش صورت گرفته است:

- افزایش طول کانال‌های آبیاری
- انجام عملیات زه‌کشی به صورت گسترده
- حفر و تجهیز چاه‌های عمیق و نیمه عمیق.

در استان، ۳۱۰ هزار هکتار از زمین‌های کشاورزی با تولیدی بالغ بر ۱/۵ میلیون تن، زیر کشت محصولات مختلف زراعی قرار گرفته است. در این زمین‌ها، محصولات عمده‌ای چون برنج، چای، مرکبات، گندم، جو، نباتات علوفه‌ای، سبزی، صیفی‌جات و دانه‌های روغنی کشت می‌شود.

بیشتر بدانیم

سطح زیر کشت بسیاری از این محصولات بعد از انقلاب اسلامی افزایش یافته است؛ برای مثال سطح زیر کشت برنج، چای، زیتون و مرکبات در سال ۱۳۵۷ به ترتیب ۱۸۰۰۰۰، ۲۷۰۰۰، ۱۵۰۰ و ۵۷۰۰ هکتار بود که در سال ۱۳۸۶ به ۲۳۸۰۴۰، ۲۹۵۹۹، ۵۶۲۵۲ و ۸۷۵۲ هکتار رسیده است.

بعد از سال ۱۳۵۷، استفاده از نهاده‌ها و فناوری جدید و ارتقای سطح کیفی کار کشاورزی بازدهی تولید در هر هکتار با افزایش مواجه شده است؛ به طوری که میزان تولید در هکتار محصولات مختلف افزایش محسوسی را نشان می‌دهد.

محصولات باغی به مقدار ۴۳۰ هزار تن در سال در ۱۱۵۸۳ هکتار باغ استان به عمل می‌آید و با توجه به شرایط آب و هوایی مناسب استان که مراتع و مزارع غنی دارد، پرورش دام و طیور در این استان توسعه و پیشرفت داشته است؛ به طوری که ۳/۵ میلیون واحد دامی و ۱۰۰ هزار بهره‌بردار در این بخش، حدود ۳۸۰ تن فرآورده‌های اصلی تولید می‌کنند که زمینه‌های به وجود آمدن فرصت‌های شغلی و ایجاد صادرات است و می‌تواند در اقتصاد منطقه نقش داشته باشد.

در سال‌های اخیر برای توسعه بخش کشاورزی با هدف توسعه بدون فرسایش خاک، طرح‌هایی به اجرا درآمده است که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- اجرای طرح دوباره کشت در یک سال به منظور افزایش تولید سالیانه برخی محصولات کشاورزی
- تولید کشت گلخانه‌ای در استان به ویژه در شهرستان‌های رشت، آستانه اشرفیه و رودسر.
- همچنین، با توجه به فعالیت‌های زنبورداری در گیلان، مقدار سالانه تولید عسل ۳۲۰۰ تن است که ۱۰ درصد عسل کشور را

شکوفایی استان پس از پیروزی انقلاب اسلامی

تأمین می‌کند. این استان در بخش مربوط به فعالیت‌های صیادی و آبرزی پروری موقعیت منحصر به فردی دارد که با وجود رودها و آبگیرهای داخلی و دریا، مقدار تولید قابل افزایش است.

شکل ۲-۶- پرورش ماهی قزل‌آلا

شکل ۳-۶- صید ماهی در دریای خزر

بیشتر بدانیم

در سال ۱۳۵۷ صید انواع ماهیان استخوانی و کیلکا در مجموع ۱۲۱۱ تن بوده است. مقدار صید و تولید آبریان در رودها و آبگیرهای داخلی و دریا در استان ۴۱۰۹۱ تن است که ۱۳/۱۳ درصد مقدار ماهی تولیدی کل کشور را در بر می‌گیرد.

وضعیت محیطی استان به گونه‌ای است که در بخش مرغداری صنعتی تا ۶ دوره در سال می‌توان تولید را انجام داد.

برای مطالعه

جدول ۱-۶- میزان تولید و سطح زیر کشت محصولات کشاورزی استان گیلان

ردیف	نوع فعالیت	سطح زیر کشت (هکتار)	میزان تولید (تن)
۱	برنج	۲۳۸۰۴۰	۱۰۹۲۳۵۰
۲	برگ سبز چای	۲۹۵۹۹	۱۷۱۳۰۰
۳	گندم	۱۵۶۸۸	۱۹۲۳۴
۴	جو	۷۹۲۰	۱۰۶۹۵
۵	بادام زمینی	۲۵۵۰	۱۰۱۴۲
۶	کلزا	۷۴۱	۴۲۰
۷	سبزی و صیفی	۱۴۹۵۸	۱۸۹۲۴۰
۸	حبوبات	۲۱۱۵۹	۴۲۱۵۹
۹	نباتات علوفه‌ای	۱۵۵۰۰	۱۳۸۸۵۵
۱۰	مرکبات	۸۷۵۲	۱۳۴۰۲۰۱۶
۱۱	گردو	۳۱۲۳	۳۶۴۰۱۹
۱۲	زیتون	۵۶۲۵۲	۱۱۵۰۰
۱۳	کیوی	۲۰۶۲	۳۱۲۵۲۸
۱۴	گیاهان دارویی	۴۰۷	۳۱۹
۱۵	فندق	۱۵۶۵۴	۱۲۹۲۳۱۷
۱۶	گوجه سبز	۱۷۱۰	۱۰۰۰۳

۲- وضعیت صنعت و معدن : به برکت وجود تولیدات متنوع کشاورزی در این استان، مردم این سامان از گذشته دور به ایجاد صنایع وابسته به کشاورزی روی آورده‌اند که قدیمی‌ترین آن، ابریشم بافی است وجود مواد خام اولیه کشاورزی و مورد نیاز صنایع و مواد متعدد معدنی با ارزش، امکانات گسترده‌ای را جهت توسعه فعالیت‌های صنعتی فراهم کرده است. علاوه بر موارد بالا، عوامل مختلفی در پتانسیل توسعه صنعتی استان نقش داشته است که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از :

- مجاورت با دریای خزر و به تبع آن، امکان ارتباط با کشورهای حوزه این دریا و اروپا
- معرفی بندر اتزلی به عنوان منطقه ویژه اقتصادی و تأسیس شرکت‌های مبادلات کالاهای صنعتی.

شکل ۴-۶- بندر انزلی- میدان توحید

بیشتر بدانیم

وضعیت موجود و صنعت و معدن و دستاوردهای بعد از انقلاب: بعد از پیروزی انقلاب اسلامی با توسعه و گسترش دانشگاه‌ها، تعداد فارغ التحصیلان واحدهای صنعتی افزایش یافت. این نوع فارغ التحصیلان در قالب دانش‌آموختگان هنرستان‌ها، مراکز فنی و حرفه‌ای و دانشگاه‌ها در کارگاه‌ها و واحدهای صنعتی استان، مشغول به کارند. در استان، تعداد کارگاه‌هایی که شمار کارکنان آن بیشتر از ده نفرند، ۵۶۵ واحد است (۵۵ واحد آن بین ۵۰-۹۹ نفر و ۶۴ واحد دیگر بیش از ۱۰۰ نفر) که ۵۴ واحد کارگاهی بعد از پیروزی انقلاب تأسیس شده است.

اما با این وضع می‌توان با توسعه صنایع چوب و محصولات چوب، مواد غذایی، صنایع بازیافت، تولید وسایل کشاورزی و حمل و نقل، زمینه اشتغال عده زیادی را نیز فراهم کرد که در این صورت باید موانع زیر برطرف شوند:

— محدودیت اراضی برای ایجاد شهرک‌های صنعتی

— محدودیت‌های زیست محیطی

— موانع ارزی، مالیاتی و عوارض مختلف در مراحل متعدد صدور پروانه تا مرحله بهره‌برداری.

طبق آمار در سال ۱۳۸۵، ۴۰ معدن فعال در استان وجود داشت که در زمینه استخراج شن و ماسه، سنگ لاشه، سنگ آهک، خاک نسوز و صدف دریایی فعالیت داشته و ۶۹۸ نفر در این معادن شاغل بوده‌اند. قبل از سال ۱۳۵۷، فقط ۵ معدن در استان وجود داشت.

تنوع در چشم اندازهای گیلان باعث شده است که استان دارای صنایع دستی متفاوتی باشد. بسیاری از آن‌ها با محیط خود، از نظر مصالح رنگ و طرح در ارتباط است و آداب و رسوم جامعه و هنر سازندگان را در خود نهفته دارد. وجود درختان و گیاهان مختلف، زمینه را برای صناعی چون حصیربافی، گلیم بافی، نازک کاری چوب و ... مهیا کرده است. این صنایع می‌توانند زمینه اشتغال زایی، افزایش درآمد و جذب گردشگر را فراهم کنند و در مبادلات فرهنگی نقش داشته باشند.

تعداد کارگاه‌های تحت پوشش صنایع دستی استان در سال ۱۳۸۶، ۱۲۵۹۷ واحد بوده که برای افزایش تولید و اشتغال اقداماتی در این زمینه انجام شده است.

- تربیت و آموزش نیروی متخصص در زمینه صنایع دستی
- برگزاری نمایشگاه‌های مختلف در این زمینه در سطح استان و کشور.

شکل ۵-۶- صنایع دستی

۳- وضعیت خدمات و بازرگانی: در طی سه دهه اخیر در استان، بخش خدمات بسیار پیشرفت کرده است. در تمامی سال‌های مورد بررسی، شمار شاغلان آن به طور مطلق و نسبی افزایش یافته است. آهنگ افزایش در سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ به شدت رشد داشته و سهم شاغلان این بخش از ۳۹/۱ درصد به ۵۰/۱ درصد افزایش یافته است. در این دوره به طور متوسط، سالانه ۱۳۳۴ شغل در این بخش ایجاد شده است.

شکل ۶-۶- هتل سفید کنار

بیشتر بدانیم

مجموع کالاهای صادر شده در سال ۱۳۵۷ از گمرکات استان، بالغ بر ۲۱ هزار تن و مجموع واردات، ۳۵۶ تن بوده است که در سال ۱۳۸۶، به ترتیب به ۴۱۳۵۷۹۴ و ۳۵۹۱۳۵۹ تن افزایش یافته است.

علل افزایش صادرات از گمرکات گیلان عبارت‌اند از:

- گشایش بازارهای خوب کشورهای آسیای میانه و قفقاز
- روابط خوب ایران با کشورهای آسیای میانه و انجام اقداماتی چون برگزاری نمایشگاه‌های متعدد در استان و کشورهای ذکر شده.

۴- شبکه ارتباطی و حمل و نقل: سیستم حمل و نقل و ارتباطات مناسب، زیربنای توسعه هر سرزمین است. اهمیت این بخش در توسعه بخش‌های صنعت، خدمات و کشاورزی و حتی گردشگری به گونه‌ای است که بدون سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی در آن، امکان توسعه بخش‌های دیگر وجود ندارد. فعالیت‌های بخش حمل و نقل در تمامی عرصه‌های تولید، توزیع و مصرف، نقش مهمی در جابه‌جایی کالا و بار ایفا می‌کند.

در استان، حمل و نقل از سه طریق زمینی، دریایی و هوایی صورت می‌گیرد. امکانات حمل و نقل هوایی به فرودگاه رشت محدود است که این فرودگاه می‌تواند به صورت شبانه‌روزی، کلیه پروازهای هوایی به مقصد ایران و از آنجا به آسیای میانه و روسیه را، حتی در شرایط نامناسب اقلیمی، پشتیبانی کند و خدمات هوایی را به آنها ارائه دهد. حمل و نقل دریایی استان از طریق بندر انزلی صورت می‌گیرد؛ کشتی‌های تجاری و نفتی در این بندر بارگیری و تخلیه بار را انجام می‌دهند.

بعد از سال ۱۳۵۷، ظرفیت بارگیری و تخلیه بار بندر انزلی افزایش یافت و چهار پست اسکله و دو باب انبار سרוیشیده به این تأسیسات اضافه شد. طول موج‌شکن غربی افزایش یافت و بخشی از کانال به منظور دسترسی به محوطه مورد نیاز احیا شد.

شکل ۷-۶- حمل و نقل دریایی

راه‌های جاده‌ای استان را به ترتیب اهمیت می‌توان به صورت زیر طبقه‌بندی کرد :

- راه‌های اصلی، استان را به استان‌های همجوار ارتباط می‌دهند و در درجه دوم، شهرهای مرکز شهرستان را به هم و به مرکز استان مرتبط می‌سازند؛
- راه‌های فرعی، ارتباط مرکز بخش‌ها و شهرها را به همدیگر و به شهرهای بزرگ ممکن می‌سازد؛
- راه‌های روستایی شامل راه‌های بین کلیه روستاها به مراکز دهستان‌ها و بخش‌هاست؛
- راه‌های دسترسی شامل راه‌های حفاظت از کانال‌های آبیاری، شبکه‌های انرژی، راه‌های جنگلی و راه‌های بین مزارع و سایر راه‌هاست.

مجموع راه‌های ارتباطی موجود در استان، ۹۶۵۹/۸۶ کیلومتر است که شامل ۲۰ کیلومتر آزادراه، ۵۸۸ کیلومتر راه اصلی، ۱۱۶۳/۱۶ کیلومتر راه فرعی، ۴۹۲۶/۷۵ کیلومتر راه روستایی و ۲۸۷۷/۹ کیلومتر راه دسترسی خاکی است. مجموع راه‌های اصلی و فرعی استان در سال ۱۳۵۷ برابر با ۱۳۰۵ کیلومتر بود.

سایر شاخص‌های توسعه استان عبارتند از :

۱- بخش برق و آب : مقدار انرژی مصرفی استان در سال ۱۳۵۷ برابر با ۴۷۹۱۰۵ هزار کیلووات ساعت بوده که این در سال ۱۳۸۶ به ۳۲۸۴۰۲۷ هزار کیلووات ساعت رسیده است. این سیر صعودی انرژی مصرفی برق در استان، به دلیل واگذاری بیشتر برق به مشترکان به خصوص روستاییان بوده است؛ به طوری که تعداد مشترک‌های برق از ۱۵۳ هزار مشترک در سال ۱۳۵۷ به ۸۴۵۶۹۴ مشترک در سال ۱۳۸۶ رسیده است.

در سال ۱۳۸۶، ۳۰۲۳۵۱، انشعاب آب به ۳۵۷۹۳۵ مشترک آب‌رسانی می‌کند و در شهرهای استان ۱۳ تصفیه‌خانه وجود دارد که تصفیه‌خانه‌های آستارا و رشت (۳ تصفیه‌خانه) عملیات شیمیایی را انجام می‌دهند و بقیه شهرها دارای تصفیه‌خانه فیزیکی - شیمیایی هستند.

۲- بخش عمران روستایی و شهری : بعد از پیروزی انقلاب اسلامی برای عمران و آبادانی روستاها و شهرها، اقداماتی انجام شده است :

- افزایش تعداد روستاهای دارای آب آشامیدنی و برق

- رشد راه‌های روستایی

- مطالعه و اجرای طرح‌های هادی روستایی

- افزایش دفاتر مخابراتی روستایی، شهری و بین شهری

- تعیین نحوه اختصاص اراضی شهری و استقرار هریک از کاربری‌ها

- ایجاد امکان دسترسی و رفت و آمد مناسب در شهرها

- جمع‌آوری و دفع بهداشتی فاضلاب، زباله و گسترش فضای سبز.

۳- بهداشت و درمان : در سال‌های اخیر، بخش بهداشت و درمان در ایران و در استان ما پیشرفت‌هایی داشته است که مهم‌ترین آن‌ها به این شرح است :

- افزایش تعداد خانه‌های بهداشت از ۴۶ باب در سال ۱۳۵۷ به ۹۶۷ باب در سال ۱۳۸۶

- افزایش تعداد مراکز بهداشتی و درمانی از ۱۰۶ باب در سال ۱۳۵۷ به ۲۸۸ باب در سال ۱۳۸۶

- گسترش سطح بیمه خدمات درمانی به خصوص در روستاها به منظور حمایت از قشر ضعیف و آسیب‌پذیر.

در این مدت تعداد پزشکان، دندانپزشکان، داروسازان و مراکز درمانی تخصصی به نحو گسترده افزایش یافته است. تخت‌های بیمارستانی از ۱۴۶۶ تخت در سال ۱۳۵۷ به ۳۷۱۶ تخت در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است.

شکل ۸-۶- مرکز بهداشت

۴- حمایت از هویت و فرهنگ اسلامی : تعداد کتابخانه‌های عمومی قبل از انقلاب در استان ۲۵ باب بود که در سال ۱۳۸۶ به ۵۹ باب رسیده است. در این مدت، تعداد اعضا و مراجعان به کتابخانه نیز افزایش محسوسی داشته است. تعداد کل موزه‌های تحت نظارت اداره فرهنگ و هنر قبل و بعد از انقلاب یک باب است. همچنین، در دوران انقلاب اسلامی یک موزه در بندر انزلی و تحت نظارت نیروی دریایی ایجاد شده است. گردشگران خارجی استفاده‌کننده از هتل‌های استان به ۸۰۸۴ نفر در سال ۱۳۸۵ رسیده و در سال‌های اخیر، از نظر تأسیسات گردشگری نیز رشد قابل توجهی صورت گرفته است؛ به گونه‌ای که تعداد اتاق‌های تأسیسات اقامتی از ۱۱۱۳ اتاق در سال ۸۰ به ۱۷۰۳ اتاق در سال ۸۵ رسیده است. قبل از انقلاب اسلامی، تعداد نشریات محلی اعم از هفته‌نامه، ماهنامه، فصل‌نامه و سالنامه تنها ۵ عنوان بود که در سال ۱۳۷۳ به ۱۵ عنوان و در سال ۱۳۸۶ به ۸۷ عنوان رسیده و تعداد تأسیسات و مکان‌های ورزشی نیز از ۲۳ مکان در سال ۱۳۵۷ به ۱۷۴ مکان در سال ۱۳۸۶ رسیده است.

درس پانزدهم چشم‌انداز آینده استان

تعیین برنامه‌های بلندمدت و کلان توسعه، این امکان را به برنامه‌ریزان اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی می‌دهد که دورنمای واقعی را به صورت عملی تدوین کرده تا مدیریت‌های اجرایی، اولویت‌ها را تنظیم کنند و به خواسته‌های جامعه به ترتیب جامه عمل بپوشانند. از سوی دیگر، این برنامه‌ها امکان این را فراهم می‌آورد تا از حداقل امکانات بیشترین استفاده لازم صورت گیرد.

اولویت‌های توسعه استان

موقعیت اقتصادی هر سرزمین به کارکرد بخش‌های اقتصادی آن سرزمین (کشاورزی، صنعت و معدن، و خدمات و بازرگانی) وابسته است. این کارکرد در پرتو ترکیب بهینه قدرت تولیدی سرزمین شکل می‌گیرد. امکان آن وجود دارد که هر سرزمینی، در زمینه خاص، از قدرت تولیدی مناسب و پرتوان برخوردار باشد. توجه به توان تولیدی و کارکردن آن، زمینه‌های مناسبی را برای بهره‌وری‌های اقتصادی به وجود می‌آورد.

با توجه به این که استان سرسبز گیلان توان تولید محصولات متنوع کشاورزی را دارد اما برای رقابت در سطح جهانی در زمینه کشاورزی، انجام اقدامات زیر لازم است:

— یکپارچه‌سازی اراضی و مکانیزه کردن کشاورزی: سرانه زمین کشاورزی گیلان $1/13$ هکتار است. وسعت کم زمین‌های کشاورزی و کوچک کردن هریک از قطعه‌ها باعث می‌شود تا سرمایه‌گذاری‌ها و مکانیزه کردن کشاورزی مقرون به صرفه نباشد و بازدهی تولید پایین بیاید.

شکل ۱۰-۶ پرورش زنبور عسل

شکل ۹-۶ کاشت مکانیزه بادام زمینی (آستانه اشرفیه)

— توسعه صنایع تبدیلی محصولات کشاورزی : تولید محصولات مختلف کشاورزی مثل زیتون، گیاهان دارویی، چوب، آبریان و ... در استان می‌تواند با توسعه صنایع تبدیلی به افزایش اشتغال، تأمین ارز، تأمین درآمد و سهم آن در افزایش تولید خالص ملی و برآورده کردن نیازهای مصرفی جمعیت کمک کند.

— افزایش تولیدات گلخانه‌ای : کشت گلخانه‌ای در استان، زمینه را برای تولید بیش‌تر انواع مختلف محصولات کشاورزی فراهم می‌سازد و علاوه بر سوددهی بالا موجب می‌شود تا از این تولیدات در همه فصول سال استفاده کنیم.

شکل ۱۱-۶- کشاورزی مکانیزه

افزایش بازدهی آبیاری و ازدیاد نرخ بهره‌وری از منابع آب : با استفاده بهینه از منابع آب و با بالا بردن بازدهی آبیاری می‌توان کشاورزی استان را توسعه داد. در این زمینه، لازم است بین ارگان‌های مختلف برای استفاده صحیح و معقول از آب هماهنگی‌هایی صورت گیرد. ایجاد تأسیسات کوچک مهار آب‌های سطحی و بهره‌برداری بیشتر از آب‌های زیرزمینی به همراه استفاده از روش‌های جدید آبیاری، می‌تواند در افزایش تولید باغ‌های چای، زیتون، توت و کشتزارهای برنج مؤثر باشد.

شکل ۱۲-۶- روش‌های جدید بیوتکنولوژی

— استفاده از روش‌های جدید مثل بیوتکنولوژی : استفاده از روش‌های جدید مثل بیوتکنولوژی، علاوه بر افزایش مقدار محصولات کشاورزی به توسعه پایدار نیز کمک می‌کند. این روش‌ها از آلودگی محیط زیست هم جلوگیری می‌کند.

فکر کنید و پاسخ دهید

برای توسعه کشاورزی در شهرستان شما در آینده چه اقداماتی — به جز موارد ذکر شده — می‌توان انجام داد؟ (می‌توانید با راهنمایی دبیر خود مصاحبه‌ای با مسئولین بخش کشاورزی محل زندگی خود داشته باشید.)
برای جلوگیری از مهاجرت روستاییان گیلان به شهرها و افزایش اشتغال در این سکونتگاه‌ها، چه راه‌حل‌های دیگری را پیشنهاد می‌کنید؟

در زمینه‌های صنعتی، ظرفیت‌های متعددی در استان وجود دارد که از آن‌ها غفلت شده است. اولویت‌های سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف استان باید با توجه به شاخص‌های زیر باشد :

— اشتغال‌زایی

— ایجاد صنایع تولیدی کالاهای صادراتی

— استفاده از مزیت‌های جغرافیایی و طبیعی استان در ایجاد صنایع

استمرار توسعه صنایع نساجی، محصولات غذایی، ماشین‌آلات و قطعات صنایع خودرو و لوازم خانگی، صنایع چوب، شیلات و ... با توجه به امکانات طبیعی و انسانی، برای اشتغال و توسعه استان مورد توجه است.

نکته قابل توجه در صنعت استان این است که صنایع مادر و پایه در منطقه وجود ندارد. صنایع فولاد و پتروشیمی می‌تواند در حل مشکلات اقتصادی استان بسیار تأثیرگذار باشد.

به منظور ایجاد رقابت با کالاهای خارجی صنعتی، باید به تغییر ساختار در صنعت توجه کرد؛ به گونه‌ای که همه واحدهای صنعتی باید در خطوط تولید خود تغییراتی بدهند و به شهرک‌های صنعتی منتقل شوند تا به لحاظ قیمت و قابلیت رقابت، شرایط بهتری داشته باشند.

فعالیت ۲۱

در مورد صنایع عمده شهرستان محل زندگی خود تحقیق کنید و بگویید که کدام صنایع در آینده می‌توانند در این شهرستان توسعه یابند. دلایل خود را در کلاس به بحث بگذارید.

در زمینه گردشگری، استان ما از توان بالقوه بالایی برخوردار است که در صورت به کارگیری آن‌ها، می‌توان بسیاری از مشکلات اقتصادی استان را حل کرد.

همچنین، در صورت ورود گردشگران خارجی به استان می‌توان با به دست آوردن ارز، سرمایه‌گذاری‌های عظیمی در این بخش

انجام داد. در این زمینه، اقداماتی صورت گرفته است که می‌توان به تدوین طرح گردشگری استان و تعیین ۵۰ نقطه به‌عنوان کانون گردشگری اشاره کرد.

حمل و نقل: گیلان به دلیل واقع شدن در کنار دریای خزر و نیز هم‌مرز بودن با کشورهای خارجی و قرارگرفتن در کریدور شمال – جنوب، پتانسیل‌های بالایی در عرصه تجارت و حمل و نقل دارد.

همان‌طور که می‌دانید، عملیات اجرایی طرح راه‌آهن قزوین – رشت به اتمام رسیده است. این طرح تا آستارا ادامه داشته و از طریق راه‌آهن جمهوری آذربایجان به روسیه و اروپا ختم خواهد شد. در صورت تکمیل این طرح، زمان انتقال کالا بین اروپا و حوزه قیابوس هند و آسیای جنوب شرقی که معمولاً ۳۸ تا ۴۵ روز است، به ۱۲ تا ۱۵ روز تقلیل می‌یابد و بدین طریق، علاوه بر اقتصاد کشور، اقتصاد جهان نیز منتفع خواهد شد.

یخ‌بستن رود ولگا در ۴ ماه از سال و اختلاف ارتفاع بین دریای خزر و آب‌های دیگر موجب می‌شود که گسترش حمل و نقل از این طریق به نحو مطلوب در این حوزه صورت نگیرد ولی در داخل دریای خزر نیز این امکان وجود دارد که روابط خود را بین کشورمان و کشورهای روسیه، ترکمنستان، قزاقستان و آذربایجان، گسترش دهیم.

طرح مدیریت یک‌پارچه مناطق ساحلی در استان: تنوع فعالیت‌ها در سواحل از یک‌سو و تعارض میان بهره‌برداران و با برنامه‌های بخشی از سوی دیگر، نظارت و مدیریت بهینه منابع ساحلی کشور را الزام‌آور می‌سازد. نمونه‌ای از مسایل مناطق ساحلی که نیازمند مدیریت مستمر و یک‌پارچه می‌باشد را می‌توان در مواردی همچون مسایل زیست‌محیطی سواحل، جلوگیری از فشار بیش از ظرفیت انسان‌ها بر مناطق ساحلی و جلوگیری از تخریب و آسیب‌های احتمالی بر سواحل ذکر کرد. بنابراین سواحل را باید به گونه‌ای مدیریت کرد که نه تنها امکان بهره‌برداری عقلایی از منابع و ظرفیت‌های موجود در آن مهیا گردد، بلکه با اعمال الگوی نظارتی مؤثر، بخشی از فشارهای وارده به سواحل کنترل و امکان بهره‌برداری مناسب‌تر از آن حاصل آید. لذا استان گیلان نیز به عنوان یکی از ۷ استان ساحلی کشور با مصوب شدن طرح مذکور از سال ۱۳۹۱ از سوی وزارت راه و شهرسازی، سعی در استقرار آن و بهره‌برداری مطلوب از سواحل استان را دارد.

تحقیق کنید

- دریای خزر چه توانمندی‌هایی – به جز آنچه گفته‌ایم – در زمینه‌های مختلف اقتصادی دارد؟
- استخراج نفت و گاز در آلودگی دریای خزر چه تأثیری دارد؟

شکوفایی استان پس از پیروزی انقلاب اسلامی

شکل ۱۴-۶- نمونه‌ای از صنایع استان

شکل ۱۳-۶- نمونه‌ای از صنایع استان

برای توسعه بازرگانی، رشد صنایع کارخانه‌ای، گردشگری و ... توسعه جاده تهران - قزوین - رشت به آستارا ضروری است. این محور ارتباطی در جابه‌جایی بار و مسافر و ارتباط با کشورهای خارجی و استان اردبیل نقش عمده‌ای دارد.

شکل ۱۶-۶- راه آهن قزوین - رشت - آستارا در حال احداث

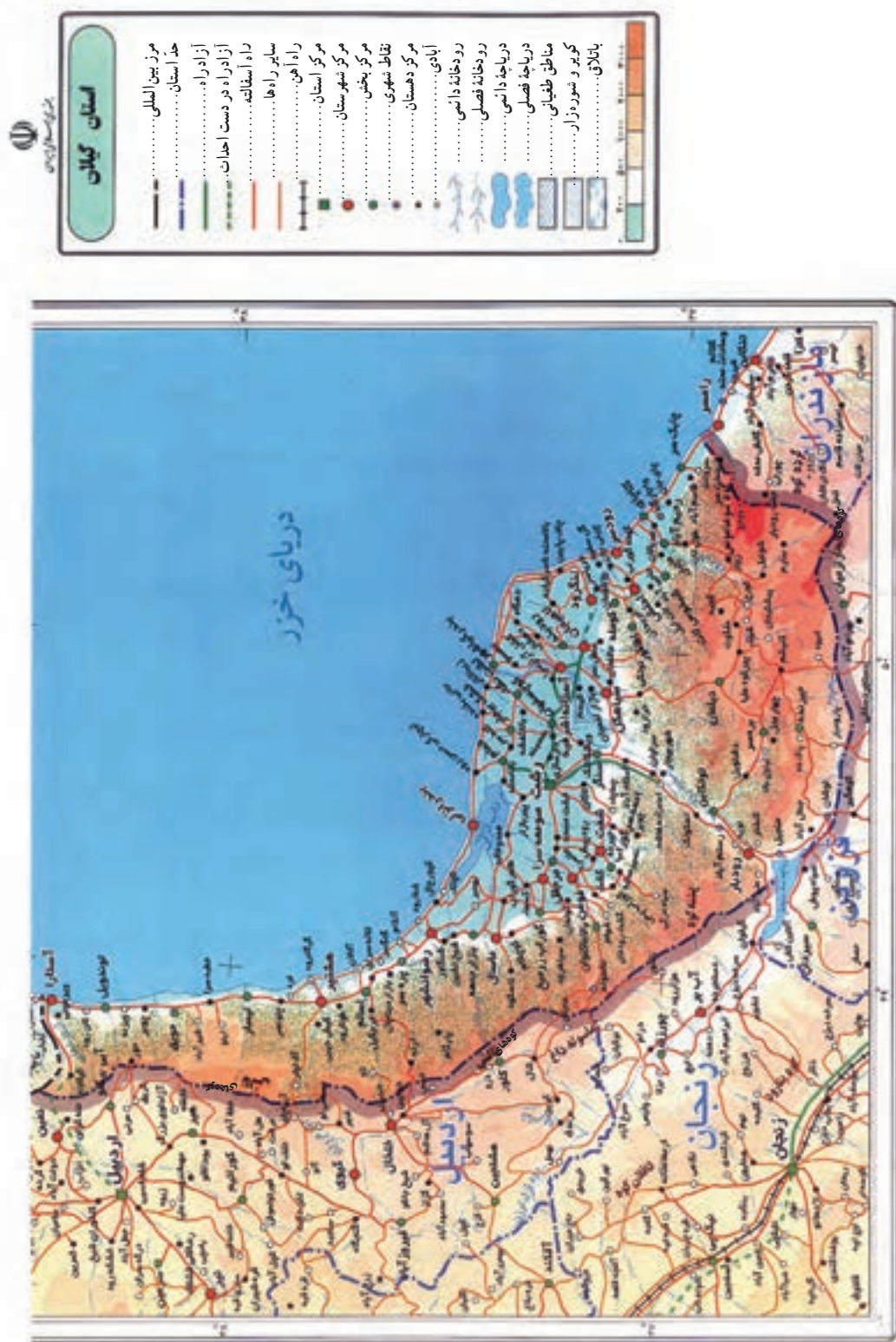
شکل ۱۵-۶- مراحل ساخت راه آهن قزوین - رشت - آستارا

با تشکر از سازمان‌ها و نهادهایی که در تألیف کتاب با گروه مؤلفان همکاری کرده‌اند؛ از جمله :

- اداره کل آموزش و پرورش استان گیلان
- استانداری استان گیلان
- سازمان جهاد کشاورزی استان گیلان
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان
- سازمان آب منطقه‌ای استان گیلان
- سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران استان گیلان
- اداره کل بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان گیلان
- سازمان فضایی ایران
- مرکز بررسی‌ها و مطالعات راهبردی سازمان بنادر و دریانوردی وزارت راه و شهرسازی

ضمناً از همکاران محترم آقایان دکتر عمران عزیزاده و عسگر رضایی که در تهیه نقشه کتاب استان‌شناسی گیلان همکاری داشته‌اند تقدیر و تشکر بعمل می‌آید.

شکل ۱۷- ۶ نقشه استان گیلان

شکل ۱۸-۶ نقشه گردشگری استان

